

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

**«СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: ЗОНА
ПРОВЕДЕННЯ АТО ТА ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ»**

НСД



Стан та проблеми забезпечення державної інформаційної політики: зона проведення АТО та окуповані території: аналіт. доп. / за заг. ред. Д. Дубова – К. : НІСД, 2016. – 135 с.

Авторський колектив:

Баровська А.В., головний консультант відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства, к.держ.упр. – Розділ 8

Гнатюк С.Л., головний консультант відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства, к.і.н. – Розділи 4 та 5

Дубов Д.В., завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства, д.політ.н., с.н.с. – Розділи 1, 7 та 8

Ісакова Т.О., головний спеціаліст відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства – Розділ 2

Ожеван М.А., головний науковий співробітник відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства, д.філос.н., проф. – Розділ 6

Черненко Т.В., завідувач відділу гуманітарної безпеки, к.філос.н. – Розділ 3

ЗМІСТ

1. ФАКТОРИ МАКРОВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ЗОНИ ПРОВЕДЕННЯ АТО	9
2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР КРИМУ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ.....	19
2.1. Стадії «гарячої фази» та «системної роботи»	19
2.2. Тиск на кримськотатарські ЗМІ.....	23
2.3. Коригування контенту кримських ЗМІ.....	25
2.4. Настрої жителів Криму у дзеркалі соціологічних опитувань ...	26
2.5. Міжнародна реакція на стан медіапростору Криму	30
3. ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ НАСЕЛЕННЯ ТНСТ.....	32
4. ПОНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЯ НА ТНСТ.....	43
5. ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ МОВЛЕННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	60
3.1. Операція США і держав коаліції в Іраку (2003 рік)	61
3.2. Міжнародна медійна політика Російської Федерації. Її наслідки для Молдови (Придністров'я), Грузії (Абхазія та Південна Осетія), України, країн Балтії і ЄС в цілому	65
6. ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУП ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО	75
6.1. Цивільно-військове співробітництво як нова сфера діяльності ЗС України	76
6.2. Світові стандарти цивільно-військового співробітництва та його українська специфіка в зоні проведення АТО.....	82
6.3. Медіа-інформаційний аспект діяльності груп цивільно-військового співробітництва в зоні проведення АТО.....	87

7. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗОНИ АТО	90
8. КЛЮЧОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗОНИ ПРОВЕДЕННЯ АТО ТА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	98
ВИСНОВКИ.....	103
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	113
в частині вдосконалення державної інформаційної політики України щодо Криму	113
в частині вдосконалення державної інформаційної політики щодо ТНСТ 118	
в частині вирішення проблеми відновлення мовлення на ТНСТ.....	124
в частині поліпшення функціонування цивільно-військового співробітництва.....	128
в частині розробки Концепція державної інформаційної політики щодо зони проведення АТО та окупованих територій.....	131

ВСТУП

Понад два роки збройної агресії РФ проти України поставили перед українською державою цілу низку викликів, які й сьогодні залишаються невирішеними. Одним з них є питання, що стосується реалізації державної інформаційної політики на:

- окупованих територіях та
- в зоні проведення АТО (останні включають в себе як **контрольовані** так і **не контрольовані території** – останні в даній роботі позначаються як «**тимчасово неконтрольовані східні території**», ТНСТ).

Внаслідок збройної агресії РФ Україна втратила можливість повноцінно забезпечити свою інформаційну присутність, а в більш широкому сенсі – повноцінно реалізовувати свою інформаційну політику на зазначених територіях. Маємо пам'ятати, що хоча найбільш актуальним питанням є не просто забезпечення «інформаційної присутності», але й повноцінна реінтеграція цільових територій до загальнодержавного інформаційного простору, до моменту фізичного відновлення контролю України над вказаними територіями виконання цього завдання виглядає не надто реалістичним.

Окупація частини української території іноземною державою призвела не лише до глобального порушення міжнародного права та ескалації напруги в регіоні та світі, але й до очевидного та системного порушення прав українських громадян на цих територіях. В тому числі – конституційних, яким є і право на інформацію. Відновлення цих прав є безумовним пріоритетом згідно з тими зобов'язаннями, які взяла на себе українська держава в статті 3 Конституції України: *«Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.»*

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Водночас важливим є не лише забезпечення інформаційної присутності держави на окупованих територіях та на ТНСТ, однак і повноцінне відновлення такої присутності в тих районах, що були звільнені від іноземних військ та їх поплічників з числа терористів. Адже фізичне звільнення територій та відновлення там української влади не завжди корелює із процесами реальної реінтеграції тих українських громадян, що там проживають, до загального інформаційно-ціннісного простору держави. Без відновлення інформаційної присутності держави на звільнених територіях існують серйозні ризики посилення серед місцевого населення сепаратистських настроїв, формування антиукраїнської позиції і навіть делегітимації української влади в очах українських громадян, що проживають на цих територіях. В стратегічній перспективі це створює проблеми при подальшій реінтеграції цих територій до складу України.

Відновлення інформаційної присутності є багатоаспектним завданням, тож його виконання потребує комплексної та скоординованої політики держави на основі залучення широкого спектру акторів – державних органів, бізнес-середовища, міжнародних партнерів, неурядових організацій та громадянського суспільства загалом. Зважаючи на значну кількість зацікавлених сторін в цьому процесі, а також на те, що їх діяльність має бути спрямована на досягнення чітко визначених та зрозумілих цілей, формат концептуального (стратегічного за суттю) документу є найбільш оптимальним для вирішення зазначеного завдання.

Масштаби завдань, які постали перед Україною щодо забезпечення своєї інформаційної присутності на окупованих територіях та ТНСТ, унеможливають їх вирішення без участі державних структур. Така

участь забезпечить скоординованість зусиль, можливість застосувати інструментарій з різних сфер, а також, за рахунок тяглості державної політики, створить умови, коли відповідне завдання залишатиметься постійним пріоритетом політики держави в цілому. При цьому держава в реалізації цього завдання не просто може, а принципово повинна діяти спільно із громадянським суспільством, бізнесом, громадянами, які проживають на окупованих територіях, а також іноземними партнерами, аби ці зусилля були спрямовані на досягнення реальних стратегічних цілей.

Ця доповідь – спроба дати огляд проблем, які лежать в основні формування нової державної інформаційної політики для окупованих територій та для зони проведення АТО. Автори не претендують на вичерпний аналіз даних проблем, адже де-факто державний апарат, експертне співтовариство та науковці й досі знаходяться на стадії осмислення нової реальності (в тому числі – інформаційної). Відтак надати єдино правильну відповідь на поставлене питання поки що складно. З огляду на це у доповіді висвітлюється:

- стан інформаційного простору Криму;
- інформаційно-психологічні впливи, під тиском яких знаходиться населення окупованих територій;
- спроможність України забезпечити технічно свою інформаційну присутність на ГНСТ, а також на звільнених територіях;
- міжнародні підходи до організації режимів спеціального мовлення;
- проблеми організації цивільно-військового співробітництва в зоні проведення АТО;
- стратегічні напрями розв'язання даної проблеми.

Логічним завершенням доповіді є рекомендації із вдосконалення державної інформаційної політики, яка має бути спрямована на

реалізацію стратегічного завдання – утвердження легітимності української влади на окупованих територіях та у всій в зоні проведення АТО, формування патріотично налаштованого проукраїнського населення, яке пов’язує своє майбутнє з Україною і здатне свідомо брати участь у реалізації стратегічних цілей, які стоять перед Українською державою, а також взяти відповідальність за розвиток свого регіону в межах Української держави. Мова йде і про широкий процес формування високого рівня згуртованості населення, що проживає на окупованих та звільнених територіях із рештою населення України.

1. ФАКТОРИ МАКРОВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ЗОНИ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Протягом 2016 року спостерігалось певне «затишшя» з боку РФ щодо проведення проти України масштабних (передусім, за кількістю залучених спікерів, загальною тривалістю розгортання тем та залученістю цільових аудиторій) інформаційних деструктивних кампаній. Переважною мірою, ці масштабні кампанії тепер спрямовані РФ не проти України, а проти європейських та внутрішньо російських аудиторій. Водночас, РФ продовжує стратегічні за цілями кампанії із:

1. Дискредитації українського керівництва та України як проєвропейської держави (зокрема, в контексті референдуму у Нідерландах).
2. Утвердження в думці європейських громадян, політиків та експертів ідей щодо «громадянської війни» (а не російської агресії) на Сході України. Для цього продовжують функціонувати (та з'являються нові) квазідержавні структури, що займаються інформаційно-пропагандистською підтримкою «ДНР/ЛНР» в країнах Європи.
3. Продовжуються спроби легітимізувати анексію Криму.
4. Спроби мінімізувати міжнародну підтримку України (в т.ч. – фінансову). Основний акцент здійснюється на корупційній складовій в Україні, відсутності реформ.

В Україні РФ зосередилась переважно на точкових акціях, спрямованих на розхитування ситуації у регіональному вимірі. Сюди можна віднести спроби дестабілізувати ситуацію в Херсонській області через використання фактору активізації діяльності кримських татар, активність проросійських сил в Одесі напередодні 2-го травня, окремі акції у Запоріжжі.



В інших випадках такі акції мають характер супроводу окремих медіа-резонансних подій (наприклад «Євробачення», скандал із сайтом «Миротворець», святкування 9-го травня тощо), однак чіткої системності (взаємопов'язаності) у їх проведенні не відслідковується. Водночас всі вони підпорядковані єдиній стратегічній цілі інформаційно-пропагандистської діяльності РФ – деконструювання України як такої.

Зазначене корегування акцентів у діяльності російських пропагандистських структур 2016 року можна пов'язати із декількома важливими чинниками.

1. РФ входить в період передвиборчої боротьби, яка навіть в умовах тотальної монополізації влади вузькою групою осіб, може пройти складно. Це обумовлює **зміну акценту російської інформаційної діяльності із зовнішніх арен, на внутрішню**, а більшість акцій (інформаційних кампаній) будуть зосереджувати на питаннях «консолідації нації» навколо вже традиційних наративних складових: «народ-переможець», «Росія встає з колін», «світова змова проти Росії», «п'ята колона». В цьому сенсі зовнішньополітичні теми у російських ЗМІ будуть подаватись саме через призму цих концептів, однак з виразним позиціонуванням для внутрішніх цільових аудиторій. **Слід очікувати збільшення різноманітних «консолідуючих» акцій** на кшталт «Бессмертный полк», тим більше, що останній виконує як внутрішньо консолідуюче завдання, так і стає фактором хоч і разової, однак консолідації проросійських сил у інших державах. В перспективі кількість таких «транскордонних» акцій може збільшуватися.

2. Незважаючи на попереднє макрозавдання (забезпечення спокійного передвиборчого процесу), складна ситуація із економікою РФ продовжує змушувати російське керівництво переглядати систему функціонування російських ЗМІ, стимулювання яких



виключно фінансовим чином стає все більш ускладненим (наприклад, в 2016 році фінансування ключового зовнішньополітичного пропагандистського російського ресурсу каналу RT було зменшене майже на 2 млрд руб. або приблизно на 30 млн дол). Однак незважаючи на це принаймні в 2016 році уряд РФ залишився найбільшим донором російського медіа ринка – на ці цілі було виділено 61 млрд. рублів¹.

В цих умовах, вочевидь, основний акцент робиться на **подальшій реструктуризації новинних (пропагандистських) структур (в т.ч. через часткові скорочення персоналу) та на збільшення тиску відносно опозиційних / об'єктивних видань (на кшталт «РБК»)**. Особливо складною є ситуація зі свободою слова в Криму². В умовах браку вільних коштів силова зачистка внутрішнього інформаційного простору видається для російського керівництва найбільш простим та очевидним рішенням, яке до того ж отримує латентну підтримку з боку широкої громадськості, незважаючи на те, що це є очевидним поступовим порушенням прав громадян на інформацію. В цьому контексті **сьогоднішня російська влада проводить низку «стрес-тестів» щодо готовності суспільства до подальших обмежень персональних свобод**, пропонуючи до обговорення вочевидь надто радикальні (а подекуди – абсурдні) законодавчі ініціативи (наприклад щодо введення «Сертифікату молодят» та перевірки здатності до репродукції осіб, що вступають у шлюб, обмеження доступу до мережі Інтернет для все більшого кола осіб³, нові проекти заборон на вільний виїзд за межі РФ для російських громадян⁴, обмеження використання

¹ На поддержку СМИ из бюджета России потратили 61 миллиард рублей за год //

<https://meduza.io/news/2016/08/03/na-podderzhku-smi-iz-byudzhetu-rossii-potratili-61-milliard-rublej-za-god>

² Європейська федерація журналістів заявила, що репресії проти журналістів у Криму вийшли на новий рівень // http://detector.media/community/article/114694/evropejska_federaciia_zhurnalistiv_zaiavila_wo-represiyi_proti_zhurnalistiv_u_krimu_viijskli_na_novij_riven/

³ СМІ: в ГД обсуждают инициативы по ограничению доступа детей к Интернету // <http://tass.ru/obschestvo/3235395>

⁴ В Госдуме хотят ограничить россиянам право выезда за границу // <http://www.dsnews.ua/world/v-gosdume-hotyat-ogranichit-rossiyanam-pravo-vyezda-za-granitsu-13052016193500>



інтернет-месенджерів⁵). Цікаво, що такі ініціативи отримують інформаційний супровід з боку російських діячів культури. Наприклад, інформагенції активно тиражували заяви російського режисера М.Михалкова що «кріпосне право» це благо і що його знищення є однією з величезних помилок⁶.

3. Європейський Союз починає «оговтуватись» від потужної інформаційної атаки, здійснюваної РФ протягом останніх років і від етапу «заперечення проблеми», переходить до її «прийняття». Це виражається, зокрема, в ухваленні «Спільних принципів протидії гібридним загрозам – відповідь Європейського Союзу»⁷, спробах німецької прокуратури відкрити справу на російського журналіста, що займався просуванням сюжету із «дівчинкою Лізою», викритті відвертих маніпуляцій французькими журналістами в сюжетах «Россия 24», появах звітів розвідок (чеської, шведської) щодо посилення пропагандистської діяльності РФ на території Європи, відмов у роботі частини російських пропагандистських ресурсів на території європейських країн, тощо. Все це ускладнює інформаційно-пропагандистську діяльність РФ на території Європи, а отже **вимагає використання більшої кількості фінансових ресурсів** для збереження чинних позицій (що складно, в умовах економії коштів). Водночас без змін залишається напрямок активної співпраці Кремля із радикальними політичними та громадськими силами в європейських країнах.

4. Тематика Криму частково витісняється навіть з російського інформаційного простору, хоча жорсткі заходи протидії проукраїнській

⁵ РАЭК предлагает исключить из законопроекта о новостных агрегаторах соцсети и мессенджеры // <http://tass.ru/obschestvo/3279346>

⁶ Крепостное право - это мудрость народа и патриотизм, - Михалков рад, что Путин возрождает историческую память // http://censor.net.ua/news/247287/krepostnoe_pravo_eto_mudrost_naroda_i_patriotizm_mihalkov_rad_chno_putin_vozrojdaet_istoricheskuyu_pamyat

⁷ Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response: Joint communication to the European Parliament and the Council, JOIN(2016) 18 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/16201>



інформаційній діяльності не припиняються. Зокрема це стосується продовженням тиску на журналістів і використання даних українських фахівців з Криму для пошуку їх джерел інформації в самому Криму. Показовим став випадок 2 вересня 2016 року, коли російські силові структури провели обшук в будинку журналістки інтернет-порталу «*Crimean Tatars*» Ельмаз Абдувелієвої. При цьому процес «освоєння» анексованої території відбувається в межах поступової заміни місцевого «керівництва» функціонерами з російських регіонів.

5. Зусилля російської влади на Сході України зосереджені на отриманні повноцінного (не фізичного, а фактичного) контролю окупованих територій, зменшенні видатків на їх утримання, передусім – через **мінімізацію неефективного використання коштів**, та побудові там квазідержавних структур, що вже робиться. Водночас саме «ДНР/ЛНР», вочевидь, розглядаються російськими спеціальними службами як найбільш значимий плацдарм для подальшої інформаційної експансії на територію України. Через ці утворення на підконтрольну територію продовжують поступати сепаратистські газети, ведуть мовлення сепаратистські ЗМІ (телебачення та радіо). Це обумовлює (на фоні часткового скорочення видатків на ЗМІ в самій РФ) збільшення видатків на ЗМІ «самопроголошених республік» – з початку квітня 2016 року **Росія з власного бюджету виділила на підтримку бойовиків на Донбасі близько 800 млн руб.** З цієї суми 25 млн руб. призначено для домінування російської пропаганди: на придбання телекомунікаційного обладнання для Донецького обласного радіотелевізійного передавального центру, станцій-ретрансляторів Тореза та Горлівки, а також для запуску проектів «цифрового мовлення» в н.п. Стаханов, Красний Луч і Чорнухине (на ці проекти передбачено 700 тис. руб.). Ці кошти не враховують ті ресурси, якими, вочевидь, володіє

Управління інформаційного протиборства Центру територіальних військ Південного військового округу РФ.

Тренд посилення інформаційно-пропагандистських спроможностей «ДНР/ЛНР» викликає особливе занепокоєння зважаючи на:

- 1) перманентний процес накопичення російської військової техніки в зоні зіткнення;
- 2) збільшення кількості/ротації російських військових на окупованих територіях «ДНР/ЛНР»;
- 3) постійне вдосконалення системи управління російсько-терористичним угрупованням на окупованих територіях.

Подібна інтенсифікація військових приготувань, налаштованість російської сторони утримувати в стані постійної готовності досить велике військове угруповання (близько 35 тис. осіб)⁸, постійне уточнення бойових документів та планів застосування військ, наявність матеріально-технічних засобів (боєприпасів, пального тощо), які мають забезпечити ведення бойових дій протягом 14-15 діб – все це може опосередковано свідчити про готовність РФ розгорнути в осяжній перспективі військові дії на Сході України⁹.

В цьому контексті зростання видатків на пропаганду, що здійснювана з боку «ДНР/ЛНР» на територію України (передусім прилеглі до зони конфлікту області: Харківська, Запорізька, Дніпропетровська, а також контрольовані Україною частини Донецької та Луганської областей), активізація проросійських сил (в т.ч. інформаційна активізація) в цих областях – все це може трактуватись як підготовчі етапи до військового просування незаконних військових підрозділів «армії ДНР/ЛНР» на контрольовані Україною території. В

⁸ <https://gur.gov.ua/content/osoblyvosti-rozghortannia-ta-diialnosti-rosiiskykh-okupatsiinykh-viisk-na-skhodi-ukrainy.html>

⁹ Хоча можливість цього офіційно спростовується українськими посадовими особами, зокрема В.Муженко.

цьому сенсі показовою є спроба В.Захарченка провести «спілкування» із мешканцями Харківської області, які начебто надсилають «йому багато питань». Ця проблема не зникне навіть за умови повноцінної імплементації Мінських угод або введення поліцейської місії ОБСЄ в зону конфлікту, адже використання квазідержавних утворень, що підконтрольні РФ при формальному знаходженні у правовому полі України є, вочевидь, стратегічним рішенням, прийнятим керівництвом РФ на довгострокову перспективу.

Це обумовлює необхідність посилення уваги до інформаційної роботи України в найбільш уразливих регіонах. На проблемі захисту інформаційного простору Харківської області акцентували увагу в Держкомтелерадіо під час виїзної сесії¹⁰. Водночас інші регіони так само залишаються в складній ситуації, що підтверджується і незалежними дослідженнями (наприклад «Інституту масової інформації» чи «Донецького інституту інформації»). Крім власне ситуації наближеності до зони конфлікту, цим регіонам (їх інформаційній сфері) притаманні і макропроблеми, які можуть бути використані російсько-терористичними військами для здійснення ефективної пропаганди:

1. Нажаль, поширеним є непрофесіоналізм місцевих ЗМК та їх співробітників (з метою економії видатків власники наймають студентів).

2. Високим є рівень залежності від власників. В регіональному вимірі ця проблема є ще більш значущою ніж для загальноукраїнських ЗМІ, адже у більшості цих областей власниками виступають люди / компанії, чий бізнес може залежати від РФ (зв'язків із нею) або від домовленості із представниками «ДНР/ЛНР» щодо ведення бізнесу на окупованій території.

¹⁰ Рішення колегії Держкомтелерадіо від 19.04.2016 №4/10 "Про стан інформаційного простору Харківської області" // http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=128619&cat_id=126775



3. Обмежена наявність журналістів, які працюють безпосередньо із зони конфлікту та здатні надавати актуальну інформацію. Цю функцію на себе перебрали волонтерські структури та окремі активісти, а також офіційні прес-структури органів сектору безпеки і оборони, що задіяні в АТО.

4. «Специфічні» політичні погляди місцевих журналістів: згідно з опитуваннями «Інституту масової інформації» більшість респондентів у всіх областях вважають, що у своїй зовнішній політиці Україна має лишатися нейтральною / тримати баланс між Сходом і Заходом. Частка налаштованих проєвропейські мешканців є більшою, ніж частка налаштованих проросійськи, у всіх областях, крім Донецької, Луганської та Харківської. Найбільше проєвропейські налаштованих – серед мешканців Дніпропетровської та Запорізької областей. Ці показники підтверджуються і в питанні **хто винен у воєнному конфлікті на Донбасі**: мешканці Дніпропетровської та Запорізької областей переважно звинувачують Росію, **жителі решти областей – центральну владу України**. Ці данні фактично стратифікують проблемні області за пріоритетами уваги (при беззаперечній першочерговій увазі до самих Донецької та Луганської областей): Харківська, Запорізька, Дніпропетровська.

Слід визнати той факт, що інформаційний простір Донецької та Луганської області, а також і Харківської, Запорізької, Дніпропетровської, не може функціонувати (принаймні до моменту встановлення чіткого довгострокового перемир'я) у тих самих умовах, що і на всій іншій території держави, проте це не було відрефлексовано в нормативно-правовому полі. При цьому реальні можливості держави створити на цих територіях адекватний режим функціонування інформаційного простору, який має більшою мірою відповідати воєнному стану, ніж мирному часу, навряд чи можливо, як з технічної



точки зору, так і суспільно-правової, оскільки це буде передбачати, в багатьох випадках, відхід від зовнішніх зобов'язань України в сфері забезпечення прав людини та демократичних свобод.

Пріоритетними залишаються максимальні обмеження для розповсюдження інформаційно-пропагандистських матеріалів «ДНР/ЛНР». Однак вони мають вживатись одночасно з прискоренням процесів вироблення спеціальної контентної політики щодо цих районів. До останнього часу така діяльність якщо і здійснюється, то переважно недержавними структурами (наприклад, «Громадське телебачення Донбасу» та «Громадське радіо. Донбас», що створені в межах донорської підтримки, «Крим.Реалії», «ATR»). В частині районів мовлять і загальноукраїнські телеканали – «1+1», «5 канал», «Україна». Важливою у вирішенні цього питання могла б бути роль Суспільного мовлення, однак воно все ще перебуває у стадії формування і малоймовірно, що зможе забезпечити дієву підтримку раніше кінця 2016 року – початку 2017 року.

Однак навіть в питаннях рестрикції ворожої пропаганди Україна істотно обмежена у своїх можливостях. Рішення Нацради з питань телебачення та радіомовлення в цій сфері часто не призводять до позитивних зрушень через відсутність дієвого контролю за їх виконанням (хоча разом із останніми змінами законодавства в сфері прав Нацради ця ситуація можливо почне змінюватись). У проблемних регіонах російський продукт, передусім – телесеріали та розважальні шоу, все ще залишається домінуючим контентом і ця ситуація не може бути вирішена виключно рестриктивними заходами.

Вочевидь, найбільш реальним механізмом швидкої розбудови системи контролю за інформаційним простором проблемних територій є наділення військово-цивільних адміністрацій (ВЦА) додатковими повноваженнями. Фактично на сьогоднішній день ВЦА та контрольовані



ними території можна вважати «пілотними» для побудови ефективного організаційно-правового режиму, який потім міг би бути нормативно закріплений для реалізації в інших проблемних регіонах (або за умов військового часу чи ризику розгортання «гібридних» сценаріїв в інших регіонах).

Можна констатувати, що створення ВЦА повною мірою не вирішило проблему в контрольованих ними регіонах в т.ч. через обмеженість їх прав у інформаційній сфері. Відповідний закон «Про військово-цивільні адміністрації» стверджує, що до повноважень ВЦА які можуть трактуватись як повноваження в інформаційній сфері відноситься лише «здійснення заходів щодо військово-патріотичного виховання населення» (п.26). Водночас доцільним є розширення, як повноважень, так і прав ВЦА (в т.ч. тих, що реалізуються за погодженням із Антитерористичним центром при Службі безпеки України) саме в частині регулювання інформаційної сфери територіях, де функціонують ВЦА.

Важливо наголосити на все ще не вирішеній проблемі відсутності комплексної карти інформаційного простору регіонів, побудованої за єдиною методологією. Окремі дані неурядових та соціологічних структур не утворюють єдність у своїй множині, а отже потребують глибинного переосмислення.



2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР КРИМУ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Сучасний стан інформаційного простору Криму характеризується подальшим систематичним згортанням свободи слова і вільного вираження думок, скороченням числа альтернативних джерел інформації, переслідуванням журналістів з боку правоохоронних органів і «кримської самооборони». За два роки сфера свободи слова в Криму різко трансформувалася, пройшовши через стадії **«гарячої фази»** (лютий 2014-серпень 2014 року), з силовим захопленням об'єктів, відключенням мовлення, нападами на журналістів, і **«системної роботи»** (вересень 2014-грудень 2015 рр.), з обшуками, порушенням кримінальних справ, неправовими конкурсами частот і відмовами в реєстрації і перереєстрації. Поточний стан можна охарактеризувати як завершення переходу до **етапу «корекції і контролю»**, який оперує блокуванням сайтів, впровадженням темників, втручанням в редакційну політику, внутрішньою і зовнішньою цензурою, а також необґрунтованими затриманнями незалежних журналістів з метою тиску і залякування¹¹.

2.1. Стадії «гарячої фази» та «системної роботи»

Окупація Криму супроводжувалася «зачисткою» інформаційного простору, насамперед телебачення. Так, з 3 березня 2014 року було вимкнено від ефірного мовлення найбільшу телерадіокомпанію «Чорноморська», а 9 березня були відключені від ефірного мовлення всі українські телеканали на території Криму. Однак навесні 2014 року в Криму ще залишалися незалежні засоби масової інформації та окремі журналісти, які критично ставилися до ситуації на півострові.

¹¹ Полуостров страха: хроника оккупации и нарушения прав человека в Крыму http://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/PeninsulaFear_Book.pdf



Коли в Криму почало насаджуватись російське законодавство, окупаційна влада використовували «кримську самооборону» для незаконного фізичного впливу на проукраїнських журналістів – незаконні затримання, вилучення та пошкодження техніки, а також фізичне насильство над працівниками ЗМІ.

Населенню нав'язується сприйняття незалежних журналістів як «п'ятої колони». Підконтрольні окупаційній владі ЗМІ регулярно закликали жителів Криму «бути пильними» і не давати жодних коментарів проукраїнським журналістам. У разі, якщо журналісти задавали «провокаційні питання» (про підвищення цін, спад курортного сезону, порушення і т.д.), про це просили повідомляти «кримській самообороні».

Виникли умови, за яких журналісти боялись критикувати владу і висвітлювати проблеми на півострові. Ситуація ускладнилась тим, що всі випадки нападу на журналістів досі не розслідувані окупаційною владою. В результаті велика частина незалежних журналістів або залишили територію Криму, або припинили відкрито критикувати політику РФ.

Після того як почали застосовуватися закони РФ, почастишали звинувачення в екстремізмі з боку силових структур. Від працівників ЗМІ представники прокуратури вимагали видалити з сайтів інформацію, що містила, на їхню думку, заклики до сепаратизму або екстремістські заяви.

У березні 2015 року кримські журналісти зіткнулися з новим типом репресій – **звинуваченнями в сепаратизмі**. Згідно з поправками, внесеними до Кримінального кодексу РФ, за цією статтею особа може отримати до чотирьох років позбавлення волі, а якщо заклики поширюються через ЗМІ або через інтернет – до п'яти років.



У разі, якщо законодавства РФ було недостатньо, місцева «влада» приймала акти, що обмежують права ЗМІ. Наприклад, **нові правила акредитації** журналістів в Криму дозволяють вибірково обмежувати доступ ЗМІ до «органів влади» Криму.

Як засіб витіснення незалежних ЗМІ з інформаційного простору Криму активно використовувалася **перереєстрація** кримських медіа. На 88% скоротилась кількість ЗМІ, зареєстрованих станом на 1 квітня 2015 року в порівнянні з кількістю тих, що були на початку 2014 року. Щонайменше до 15 ЗМІ зафіксовано упереджену, а часто і протизаконну відмову при оформленні реєстраційних та дозвільних документів. З кримського ефіру зникли практично всі місцеві недержавні радіостанції, які не змогли взяти участь в конкурсі з перерозподілу частот.

У 2015 році з'явилася нова тенденція – починаючи з жовтня Федеральна служба з нагляду в сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій (Роскомнагляд) почав **блокувати доступ до «невгодних» інтернет-видань**. Першими в чорний список потрапили кримські видання Центр журналістських розслідувань, ІА «Події Криму» і BlackSeaNews. 5 жовтня 2014р. Роскомнагляд повідомив про блокування доступу до сайту видання BlackSeaNews на території Росії і Криму на підставі вимоги Генеральної прокуратури РФ, аргументуючи тим, що ресурс містить «заклики до масових безладів, здійснення екстремістської діяльності, участі в масових (публічних) заходах, що проводяться з порушенням встановленого порядку».

Російські відомства, що відповідають за інформаційний простір (Роскомнагляд і Генпрокуратура) всіляко **намагаються блокувати тему повернення Криму**, особливо, якщо відповідні тези лунають із боку лідерів кримських татар. Зокрема, у листі Роскомнагляду до редакції інтернет-сайтів «Апостроф» та «Українська правда» говориться, що сторінка, де розміщена публікація інтерв'ю лідера Меджлісу



кримськотатарського народу Рефата Чубарова із закликом готуватися до відкритої війни проти Російської Федерації, буде блокована, якщо її не видалять з сайту¹². Також в Росії заблокували популярний кримський ресурс «Події Криму» через «інформаційні матеріали у формі інтерв'ю і відеоролика координатора громадянської блокади Криму Ленура Іслямова, в ході якого автор закликає шляхом військових дій звільнити Крим від «російських окупантів», тобто містяться заклики до здійснення насильницького повалення конституційного ладу Російської Федерації і порушення її територіальної цілісності». Відбувається масова **зачистка інтернет-простору саме за темою кримських татар і саме в контексті їх закликів відвоювати Крим**. Водночас проводились затримання кримських татар окупаційною владою та фізичне залякування активних представників етносу.

В кінці січня 2016 р. в Криму місцеві «прокурори» ініціювали **обмеження доступу до 54-х сайтів**, в матеріалах яких нібито «містилися заклики до здійснення екстремістської та іншої протиправної діяльності»¹³. Крім того, проведені перевірки в організаціях, які надають телекомунікаційні послуги, за результатами яких провайдерам внесено 26 подань про обмеження доступу до інтернет-ресурсів, включених до федерального списку екстремістських матеріалів¹⁴.

У лютому 2015 року, практично у всіх працюючих в Криму **приватних радіокомпаній відібрали частоти мовлення**. За результатами конкурсу права на частоти, які належать кримським компаніям, віддали великим російським медіа-холдингам. Конкурс з розподілу частот, оголошений Роскомнаглядом, всупереч численним

¹² Российская власть зачищает медиaprостранство от лидеров крымских татар
<http://ru.krymr.com/content/article/27551566.html>

¹³ В Крыму завели 5 дел против интернет-провайдеров за "экстремизм"
<http://www.sobytiya.info/news/16/60525>

¹⁴ В Крыму признали "экстремистскими" 54 сайта <http://www.sobytiya.info/news/16/59608>



зверненням до посадових осіб РФ, в тому числі від імені Уповноваженого з прав людини в РФ, не був скасований або перенесений на пізніший термін.

Кримські радіостанції, які бажали взяти участь в конкурсі з розподілу частот, зіткнулися з кількома проблемами – нездійсненні терміни подачі документів і відмова органів місцевої та Федеральної влади визнавати нерівноправність процедури. Так, частоти шести кримських радіостанцій («Транс-М-радіо», ТРК «Бриз», ТРК «Моріон», радіо «Лідер», «Ассоль», «Радіо нашого міста») за підсумками конкурсу були передані іншим користувачам.

2.2. Тиск на кримськотатарські ЗМІ

Окремим епізодом «зачистки» інформаційного простору стала перереєстрація кримськотатарської радіостанції **«Мейдан»**, яка двічі подавала документи в Роскомнагляд. Обидва рази орган влади істотно затягував терміни надання відповіді і в другому випадку відмовили на підставі того, що частина назви радіостанції може збігатися з назвами інших ЗМІ. **Показово, що в переліку підстав для відмови, встановлених російським законодавством, такої причини не існує.**

Кримськотатарський телеканал **АТР** 1 квітня 2015 року зник з кримського ефіру. **Роскомнагляд відмовився його реєструвати, хоча всі документи були подані.** Про припинення роботи в Криму заявили колективи редакції дитячих програм «Ляле» і сайту «15 хвилин» кримської продакшн-студії QaraDeniz Production. Припинили діяльність кримськотатарський літературний журнал «Йылдыз» та газета «Янъы дюнья». Всього було закрито близько десяти ЗМІ.

Натомість провладний кримськотатарський телеканал «Міллет» і радіостанція «Ватан седасы» отримали ліцензії Роскомнагляду. Зміст сюжетів, зокрема, на квазі-кримськотатарському каналі «Міллет» свідчить про їх замовний характер та має ксенофобське забарвлення.



«Міллет» транслює коментар про кремлівського кримського муфтія Е.Аблаєва щодо створення в Києві альтернативного кримського Муфтіяту, який оцінює цю ініціативу як спробу розколоти єдність кримських мусульман, що «приречена на провал». А радник глави Чеченської республіки А.Шахїдов, віце-спікер Р.Ільєсов, «віце-прем'єр» Криму Р.Бальбек піддають критиці дії організаторів блокади Криму, назвавши їх «відщепенцями», які «намагаються вести півострів до війни»: «Ми всі знаємо, що за Україною стоять Америка і Захід, вони будуть намагатися робити всі спроби, щоб тиснути на Росію, кримськотатарський народ».

Крім того, на словах обіцяючи зберігати права громадян на україномовні та кримськотатарські ЗМІ, на практиці окупаційна влада вдається до їх повного знищення. **Якщо до окупації у Криму було 15% друкованих ЗМІ українською мовою, то сьогодні - жодного.** Кримська «влада» намагається повністю русифікувати півострів, починаючи зі шкіл. Зокрема, було вирішено більше не формувати класів у початковій школі з навчанням українською мовою. Крім того, в окупованому Росією Криму знищують книги кримськотатарською та українською мовами¹⁵.

Інформаційний простір окупованого Криму зазнає серйозних деструктивних впливів, що веде до істотного скорочення об'єктивної інформації про події, що відбуваються на півострові, а також до зникнення незалежних медіа на території півострова. Наразі ж дивитися українські телеканали в Криму можливо тільки через супутникову тарілку, ціни на які підвищились до 8000 рублів, що можна порівняти з розміром середньої зарплати кримчанина.

¹⁵ В окупованому Криму не друкують жодного ЗМІ українською - дослідження <http://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1945422-v-okupovanomu-krimu-ne-drukuyut-jodnogo-zmi-ukrajinskoyu-doslidjennya.html>



2.3. *Коригування контенту кримських ЗМІ*

Крім блокування проукраїнських ЗМІ на півострові відбувається **наповнення кримських медіа проросійським контентом**. Так, ухвалення Європарламентом резолюції щодо засудження анексії Криму на телеканалах супроводжувались коментарями «глави республіки» С.Аксьонова: «Ніякого повернення Криму на Україну не буде, ми вже повернулися на свою історичну Батьківщину. І це остаточний вибір, який не потребує перегляду, і ніякі рішення ніякого Європарламенту цього не змінять»¹⁶. Водночас кримське ТБ розповідає про роль С.Аксьонова у вирішенні побутових проблем, подяки президенту Росії В.Путіну за поставки газу («Захист інтересів кримчан стоїть на першому місці»)¹⁷. Особлива увага в новинах на «Першому кримському» було приділено 362-річчю від дня «возз'єднання» України з Росією: «Народ України тепер зрозумів, що без Росії їх просто розірвуть і поляки землі їх заберуть, які не змогли забрати завдяки Богдану Хмельницькому, і ми хочемо, щоб українці не піддалися на західні провокації».

Після анексії Криму Росією на півострові мають можливість працювати лише лояльні до влади ЗМІ. Редактор програми «Громадське. Крим» С.Мокрушин зазначає, що «в Криму дозволено працювати тільки тим журналістам, які виконують роль рупорів, ретрансляторів меседжів кримської влади... До того ж **в Криму немає розуміння про ситуацію в Україні, а всі кримські проблеми подаються через призму – в Україні гірше**. Кримчанам постійно говорять, що в Україні війна, але кримчанам не дають зрозуміти того, що причиною цієї війни став саме Крим, що зараз там йде війна для того, щоб винести Крим за дужки і відстрочити

¹⁶ «Никакого возвращения Крыма на Украину не будет» – о чем рассказывает крымский телевизор <http://ru.krymr.com/content/article/27539432.html>

¹⁷ «Мы хотим, чтобы украинцы не поддались на западные провокации» – о чем рассказывает крымский телевизор <http://ru.krymr.com/content/article/27497480.html>

той момент, коли, дійсно, буде вирішена його доля. Але кримчани це сприймають не як наслідок, а як альтернативу і це велика помилка»¹⁸.

Соціальні мережі теж не залишились поза увагою російських контролюючих органів. Численні пости в соціальних мережах свідчать, що в Криму панує атмосфера страху через доноси з боку громадян, що всіляко заохочуються і вітаються. Багато кримчан сьогодні бояться навіть «лайкати» антикремлівські пости в соціальних мережах та вести відповідну переписку, оскільки були випадки коли це коштували людям свободи¹⁹. На початку 2015 року в Криму затримали дев'ять блогерів, які нібито вели два екстремістських співтовариства в соціальній мережі «ВКонтакте», пропагували радикальний іслам, закликали боротися з «невірними», а також поширювали ідеї фашизму²⁰. Велика частина проукраїнських спільнот і груп «ВКонтакте», заблокована Роскомнадзором, про що говорить спливаюче вікно: «Ви звернулися до ресурсу, який заблокований згідно з федеральним законодавством» або «Даний матеріал заблокований рішенням Роскомнагляду №01КМ-7376 від 02.03.14»²¹. Подібне можна побачити і в «Фейсбуці».

2.4. *Настрої жителів Криму у дзеркалі соціологічних опитувань*

Формування «правильної» громадської думки відбувається шляхом оприлюднення сфальшованих соціологічних опитувань. Варто зазначити, що результати опитувань, що були оголошені російськими соціологічними центрами радикально різняться з тими, що проводились громадськими активістами та журналістами через інтернет-мережу.

¹⁸ Журналіст: В Криму остались работать лишь лояльные к власти СМИ <http://www.sobytiya.info/news/15/54019>

¹⁹ «Свобода говорить шепотом» – из крымских сетей <http://ru.krymr.com/content/article/27493091.html>

²⁰ В этом году в Крыму задержали 9 блогеров <http://www.sobytiya.info/news/15/55366>

²¹ Цензура в Крыму блокирует все украинское <http://farwater.net/sotsium/cenzura-v-krymu-blokiruet-vse-ukrainskoe/>



Скандалним виявилось інтернет-опитування газети «Кримська правда», що підтримує політику окупаційної влади на півострові, про те, як би ті сьогодні відповіли на питання референдуму щодо майбутнього Криму²². Результати виявилися несподіваними – 61% з них обрали варіант відповіді «Більш широкі повноваження Криму в складі України». За приєднання до РФ в опитуванні висловилися лише 19%. Ще 20% повідомили, що не пішли б на референдум взагалі. Після цього саме опитування зникло зі сторінки «Кримської правди», проте з'явилося повідомлення про те, що сайт нібито зазнає масованої DDoS-атаки, а результати голосування були спотворені хакерами.

Активісти, які є жителями Криму, провели власне соціопитування серед своїх співвітчизників²³ – у них поцікавилися, чи готові вони визнати Крим українським в контракті з енергопостачання з Україною. Більшість опитаних висловили свою готовність піти на такий захід, аби в їх будинках було світло. Ініціатива про проведення паралельного офіційному опитування надійшла від блогера, який в соцмережах відомий як «Кримський укр». Він підключив до нього інших блогерів, а також своїх друзів, близьких і знайомих. Також було проведено **опитування в Твіттері**. Вдалося опитати 218 жителів різних куточків Криму, серед яких: Сімферополь, Алушта, Севастополь, Ялта, Феодосія, Джанкой, Судак, Керч і Євпаторія. На питання, чи потрібно Росії укласти договір про постачання електроенергії на півострів, де Крим буде названий українським, отримано наступні результати:

- ТАК, потрібно, без світла дуже важко – 58%

²² Скандальный интернет-опрос в Крыму дал 61% голосов за Украину <http://ru.tsn.ua/politika/skandalnyy-internet-opros-v-krymu-dal-61-golosov-za-ukrainu-414694.html>

²³ Крымчане готовы признать Крым украинским в обмен на свет – новый опрос <http://uapress.info/ru/news/show/112641>



- ТАК, такий договір треба укласти, але електрику в Крим не постачати – 10%

- Ні, готовий терпіти – 32%.

Тобто, **фактично 68% респондентів висловилися за те, щоб контракт з Україною про енергопостачання було укладено на умовах, в яких прописується, що півострів є її територією.** Однак, тільки 10% заявили чітку проукраїнську позицію. Більшості кримчан умови контракту не настільки важливі – вони просто хочуть, щоб на півострові було нормальне електропостачання.

Цікава методологія була застосована в опитуванні «Изучение общественного мнения украинцев в аннексированном Крыму. Необходимая поддержка и предпочтительные способы коммуникации с Родиной»²⁴. Дана методологія забезпечує необхідну **максимальну конфіденційність учасників.** Це дослідження змішаного типу – об'єднання кількісних і якісних методів: 1) аналіз вторинних даних; 2) 11 персональних інтерв'ю «віч-на-віч» з континентальними українцями, які зберегли відносини з кримчанами; 3) респонденти з Криму заповнили конфіденційний online-опитувальник, побудований на Google Forms. Учасники були запрошені взяти участь в опитуванні за допомогою персоналізованої реклами на Facebook. Даний опитувальник містив такі питання:

Яким джерелам інформації про події в Україні Ви довіряєте найбільше?

Яка підтримка з боку України була б для Вас прийнятною?

Які канали отримання новин та інформації з України були б для Вас кращі?

Бажана мова отримання інформації про Україну.

²⁴ Изучение общественного мнения украинцев в аннексированном Крыму. Необходимая поддержка и предпочтительные способы коммуникации с Родиной <http://www.slideshare.net/netocrat/learning-from-ukrainians-in-the-annexed-crimea-their-preferred-ways-of-relating-with-their-homeland>

Демографія: вік, стать, місто, рід занять.

Чи підтримуєте Ви приєднання Криму до Росії?

Це опитування продемонстувало такі результати: кримчани висловились про **необхідність підтримки з боку України** – 83% кримчан, які ідентифікують себе з Україною і не підтримують анексію Криму, і лише 17% учасників, які підтримують анексію Криму, говорять, що підтримка не потрібна.

Абсолютно інше ставлення до приєднання Криму до РФ презентоване в офіційних дослідженнях Кремля. Всеросійський центр вивчення громадської думки (ВЦИОМ) повідомив, що опитані жителі Криму висловилися проти підписання контракту, в якому півострів значився б частиною України – 93,1% жителів Криму не підтримують поставки електроенергії з України на півострів²⁵. Відповідно до результатів іншого опитування ВЦИОМ проведеного серед кримчан, **рішення про возз'єднання Криму з Російською Федерацією, прийняте на референдумі 16 березня 2014 року, зараз підтримують 93% жителів півострова**. Якби референдум проводився повторно, то за збереження Криму в складі України проголосували б лише 2% опитаних. «Переважна більшість кримчан (89%), за їх власними словами, живуть досить добре. Незадоволеність життєвою ситуацією висловлюють тільки 10%. Стан справ в республіці більшість громадян (82%) також оцінюють позитивно, негативні оцінки дають 15%», – сказано в матеріалах дослідження²⁶.

Всеросійське ж опитування «Левада-Центру» також показало, що ідея повернення Криму Україні сьогодні здається безглуздою 83% співвітчизників. За словами соціологів «Левада-Центру», факт

²⁵ Соцопрос: 93% жителей Крыма высказались против поставки украинской электроэнергии на полуостров <http://gordonua.com/news/crimea/socopros-vciom-93-zhiteley-kryma-vyskazalis-protiv-postavki-ukrainskoy-elektroenergii-na-poluostrov-113577.html>

²⁶ Опрос в Крыму: 93% по-прежнему «за» воссоединение с Россией <https://eadaily.com/news/2015/12/28/opros-v-krymu-93-po-prezhnemu-za-voossoedinenie-s-rossiey>

приєднання Криму остаточно легітимізувався в суспільній свідомості, тому сценарій можливого повернення півострова 83% росіян навіть не розглядають всерйоз²⁷. Дослідження ж ВЦИОМ серед росіян продемонструвало, що возз'єднавшись з Кримом, Росія довела, що може відстоювати свої національні інтереси (92%), а західні країни в кінці кінців визнають возз'єднання Криму і Росії (84%)²⁸.

2.5. Міжнародна реакція на стан медіапростору Криму

Міжнародне співтовариство відреагувало на тривожну ситуацію зі свободою медіа на півострові. В січні 2016 р. делегація Ради Європи з прав людини на чолі з Ж.Студманном відвідала півострів. **4 лютого 2016 Європейський парламент прийняв резолюцію про те, що депутати «засуджують безпрецедентний рівень порушення прав людини в відношення жителів Криму і, зокрема, татар, корінного народу Криму, а також серйозні посягання на свободу слова, об'єднань і мирних зібрань»²⁹**. Крім того, в резолюції підкреслюється категоричне неприйняття Європейським парламентом незаконної анексії півострова Росією.

Про незадовільну ситуацію з правом на свободу слова та самовираження в Криму повідомляє Міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch, яка зазначає, що **Росія створила атмосферу страху і репресій**. «З того моменту, як російські війська почали окупацію Криму на початку 2014 року, простір свободи слова, свободи об'єднань і засобів масової інформації в Криму різко скоротився. Протягом двох років органи влади не змогли провести результативне розслідування дій озброєних воєнізованих угруповань, причетних до

²⁷ 75% росіян против скидок на газ для Украины <http://www.levada.ru/old/15-10-2015/75-rossiyan-protiv-skidok-na-gaz-dlya-ukrainy>

²⁸ Пресс-выпуск № 3059. Крым: два года вместе с Россией <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115622>

²⁹ European Parliament resolution on the situation in Crimea, in particular of the Crimean Tatars <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2016-0182&format=XML&language=EN>



катувань, позасудових страт, насильницьких зникнень, нападів і побиття кримських татар і проукраїнських активістів і журналістів. Місцева влада оголосила двох кримськотатарських лідерів персонами нон-грата та заборонила їм в'їзд до Криму; зазнають обшуків та погроз чи закриваються кримськотатарські ЗМІ, забороняють мирні зібрання на вшанування таких історичних подій, як річниця депортації кримських татар»³⁰.

Окрім того, згідно зі звітом міжнародної неурядової організації Freedom House, **Крим увійшов до десятки найгірших територій для роботи ЗМІ** разом з такими країнами, як Білорусь, Куба, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Іран, Північна Корея, Сирія, Туркменистан і Узбекистан³¹.

Стан ЗМІ в Криму та свободи слова на півострові залишається системно складним, що постійно відмічають і міжнародні оглядачі³². Російська Федерація спрямовано формує в Криму закритий та жорстко контрольований інформаційний простір, всіляко знищуючи будь-які спроби забезпечити кримчан чесною та достовірною інформацією.

³⁰ Human Rights Watch: Росія масово порушує права людини в Криму <http://krymsos.com/news/human-rights-watch-rosiya-masovo-porushuye-prava-lyudini-v-krimu/>

³¹ Журналіст: В Криму остались работать лишь лояльные к власти СМИ <http://www.sobytiya.info/news/15/54019>

³² ЕС обеспокоен состоянием СМИ в Крыму и на захваченном Донбассе // <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2016/10/25/7124740/>

3. ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ НАСЕЛЕННЯ ТНСТ

Незважаючи на значні зусилля української держави та постійну міжнародну увагу до ситуації на сході України, бойові дії на території Донецької та Луганської областей продовжують істотно негативно впливати на соціально-психологічний стан громадян, які перебувають на ТНСТ зони проведення АТО.

Загальна соціально-економічна ситуація на території ТНСТ наближається до критичної³³.

Після припинення фінансування зі сторони української держави в ТНСТ фактично офіційною валютою став російський рубль³⁴. Ще навесні 2015 р. ціни зросли в два-три рази у порівнянні з підконтрольними Україні територіями³⁵. Останнім часом відбулось значне скорочення фінансування з боку керівництва Російської Федерації.³⁶ Станом на січень 2016 р. на ТНСТ продовжували працювати біля 13 шахт (33 припинили роботу)³⁷. На працюючих шахтах заробітну плату виплачують із тривалими затримками. Можливості мирного протесту у працівників відсутні. Є свідчення, що пенсії та виплати на соціальну допомогу на території, що контролюється «ДНР», отримують лише обрані пенсіонери та інваліди.³⁸ Ситуація із медичним обслуговуванням та забезпеченням медичними препаратами загрозлива. 45% населення мають потребу у ліках першої необхідності. За інформацією із сепаратистського інтернет-ЗМІ, станом на 15 січня 2016 р., на обліку в «гуманітарному штабі» знаходиться 7380 осіб. Число громадян, котрі

³³ Путин сократил финансирование «республик» в оккупированном Донбассе // <http://irtafax.com.ua/news/2016/03/2016-03-15-25.html>

³⁴ Розрахунки в "ДНР": Сьогодні мультивалюта, завтра - продуктові картки // <http://dw.com/p/1EbnF>

³⁵ Високі ціни змушують донеччан виїжджати за покупками "за кордон" // <http://dw.com/p/1EubN>

³⁶ За підрахунками німецького видання «Bild», Росія витрачає 1 млрд дол. на рік на утримання окупованих територій <http://www.bild.de/politik/ausland/ukraine-konflikt/russia-finances-donbass-44151166.bild.html>

³⁷ Как «ДНР» привела разруху в шахты Донетчины ИНФОГРАФИКА // <http://pravda.dn.ua/details/271034/>

³⁸ Члены «ДНР» в любой момент могут бросить все и бежать // <http://novosti.dn.ua/details/264087/>

потребують допомоги, безперервно зростає.³⁹ Частішають заклики до страйків.

Економічні проблеми, політична невизначеність супроводжуються «міжусобною» боротьбою за владу та вплив у середовищі бойовиків^{40,41}, що утримує високий рівень соціальної напруги серед мирних мешканців. Тотальне безробіття та зубожіння населення у поєднанні з доступністю зброї створюють підґрунтя для подальшої криміналізації населення.

Представники «влади» ТНСТ намагаються приховати масштаби соціально-гуманітарної катастрофи, спричиненої російською агресією за допомогою діяльності «силових структур республік», які відслідковують та блокують розповсюдження інформації про стихійні протести⁴².

Основним методом контролю над цивільним населенням на ТНСТ залишається тотальний терор. Страх соціального вибуху та пошук «ворога», спричиняють нові хвилі обшуків в помешканнях деяких вчителів української мови та літератури, а також членів українських громадських об'єднань, діяльність яких заборонена окупаційною адміністрацією, поновились випадки викрадення людей. Формальним приводом для останньої хвилі репресій стала спроба невідомими підірвати пам'ятник Леніну в центрі Донецька у ніч із 26 на 27 січня 2016 р.⁴³

Головним мотивом незаконних затримань людей є залякування населення. (Інформація поширюється серед мешканців шляхом

³⁹У пункті видачі гуманітарної допомоги, розташованого в будівлі адміністрації Петровського району Донецька, у 2015 р. гуманітарну допомогу отримали 31299 осіб <http://dnr-online.ru/zhitel-marinki-umer-vsledstvie-bezdushiya-ukrainskix-chinovnikov-video/>

⁴⁰ Польового командира "ЛНР" П.Дрьомова вбили російські спецслужби - З.Шкіряк // <http://www.unn.com.ua/uk/news/1529649-polovogo-komandira-lnr-p-dromova-vbili-rosiyski-spetssluzhbi-z-shkiryak>

⁴¹ тало відомо про вбивство одного з ватажків ДНР // <http://korupciya.com/stalo-vidomo-pro-vbivstvo-odnogo-z-vatazhkiv-dnr/>

⁴²Протестные мероприятия на оккупированных территориях // http://dii.dn.ua/news/news_215.html; Шахты в ОРДО переходят на 5-ти дневный рабочий день // <http://donbasleaks.org/okkupirovannaya-territoriya/donetskaya-oblast/ekonomika-donetskaya-oblast/promyshlennost/ugolnaya-promyshlennost/shahtyi-v-or-do-perehodyat>

⁴³ У Донецьку після "підриву" Леніна - арешти та обшуки // http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/01/160130_donetsk_arrests_az



«сарафанного радіо» та посилює атмосферу страху). Вірогідно, що арешти та викрадення – це ще й **спроба створення** сепаратистами **«обмінного фонду»** з українською владою **на осіб, підозрюваних у тероризмі та вбивствах**.

Експерти Харківської правозахисної групи зазначають, що на підконтрольних бойовикам територіях знаходиться 79 «місць несвободи». Фактично населення ТНСТ перебуває на території, де «не діє право, відсутні закони, як і законні органи управління, а фактичний контроль за ситуацією здійснюється озброєними угрупованнями, що послуговуються власними поняттями стосовно дотримання порядку і законності. Де-факто і де-юре – це зона «сірого права», де ... діє виключно право сили». На ТНСТ розповсюджена практика катувань, жорстокого поводження з незаконно затриманими цивільними та військовими особами. Особливої загрози ці явища набувають через те, що вони **«ретельно організовані, пов'язані між собою та носять системний масштабний характер»**⁴⁴.

Проблемою лишається й те, що можливостей легального виїзду людей за межі ТНСТ вкрай обмаль. Перетин лінії розмежування пов'язаний із небезпекою для життя, а перетин кордону з Росією має наслідком штраф в Україні (використання більш безпечного для життя об'їзного шляху до України через територію Росії, автоматично робить з людей порушників, котрі пізніше нелегально перетинають державний кордон України. Прикордонники, діючи відповідно до Постанови Верховної Ради України № 4048а, ухваленої у червні 2014 р.⁴⁵, вимушені накладати адміністративні покарання за такі правопорушення)⁴⁶.

⁴⁴ Пережившие Ад: свидетельства жертв о местах незаконного лишения свободы на Донбассе // <http://khp.org/files/docs/1444128406.pdf>

⁴⁵ Проект Постанови про вжиття заходів для посилення рівня захисту державного кордону // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51261

⁴⁶ За даними Держприкордонслужби України, за минулий рік було складено близько 18 тис. протоколів про порушення мешканцями самопроголошених республік державного кордону України, а з початку цього року - вже 1700. За статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні порушення, за незаконний перетин



Такі соціально-економічні умови та соціально-психологічний стан населення ТНСТ створюють можливість ефективного застосування психологічно-інформаційного інструментарію для закріплення окупаційної влади на ТНСТ.

Агресивна пропагандистська кампанія особливо націлена на дітей та молодь: нав'язуються сприйняття України та українців як ворога, здійснюється психологічний вплив через поглиблене вивчення православ'я у школах, введення до навчального процесу обов'язковості молитов про «захисників «Новоросії», молитов про загибель України, проведення у ВНЗ «ділових ігр» під назвою «СРСР»⁴⁷, а також значного збільшення обсягу навчальних годин з початкової військової підготовки (ПВП) у межах «патріотичного» виховання. Подекуди вчителів ПВП замінюють демобілізованими бойовиками. До обов'язку вчителів ПВП уведено фото-відео-знімання «учбового процесу», спілкування з терористами-«ветеранами», відвідування полігонів та блок-постів. Заохочується відвідування школи учнями у військовому одязі, встановлення «меморіальних дошок» з описанням «подвигів та героїчної смерті» бойовиків. Психологічне зомбування відбувається навіюванням дітям думок про жертвовність, про високий ідеал – віддати життя за Росію, – паралельно закріплюючи у свідомості підлітків переконання у необхідності відсутності страху, віру у «спасіння Господне від пулі та меча». Під час навчального процесу активно використовується мова ворожнечі та кліше російської пропаганди: «нацики», «Україна – держава фашистів», «захистимо перемогу дідів»,

кордону накладається штраф у розмірі 1700 гривень або адмінарешт до 15 діб. Часом суди закривають провадження, посилаючись на особливі обставини цих справ, розуміючи, що для людей із зони конфлікту йдеться про проблему виживання. Особливо це стосується мешканців Луганська, де протягом тривалого часу взагалі відсутні українські транспортні коридори на мирні території.

⁴⁷Ідеологическая работа группировки «ДНР» // <http://donbasleaks.org/okkupirovannaya-territoriya/donetskaya-oblast/zhizn-okkupirovannaya-territoriya/smi-okkupirovannoy-territorii/televidenie-smi-okkupirovannoy-territorii/plot-tv/ideologicheskaya-rabota-gruppirovki-dnr-v-sisteme-obrazovaniya/>

«велич росіян», «Росія нас спасе», тощо.⁴⁸ Активно впроваджується та заохочується, починаючи з молодших класів середньоосвітньої школи практика доносивства на сусідів та знайомих під гаслами виховання «громадянської відповідальності».

Російські куратори ведуть активну роботу з формування та розвитку молодіжних «військово-патріотичних» організацій. Маніпуляції свідомістю та військова підготовка – головні пріоритети у роботі організації «Булат» (при організації діє клуб «Доброволец») ⁴⁹. Створенням та існуванням цих структур активно опікуються колишні члени обласної організації «Союз молоді регіонів України» ⁵⁰. Після повернення окупованих територій під юрисдикцію української влади вихованці даних молодіжних організацій, маючи досвід військово-підготовчих курсів, зможуть стати майбутніми агентами РФ для терористичної діяльності не тільки на сході, але й в інших регіонах України. ⁵¹

У той же час, за даними ЮНІСЕФ, «конфлікт в Україні має глибокий вплив на життя 580 тисяч дітей, які мешкають на непідконтрольних уряду України територіях, а також тих, хто знаходиться біля лінії фронту на сході країни. Серед них, 200 тис. дітей потребують психологічної допомоги» ⁵²

Маніпулювання свідомістю мешканців ТНСТ відбувається і за рахунок можливості впливати на доставку та розподіл гуманітарної допомоги. Кампанія дискредитації міжнародних гуманітарних місій

⁴⁸ Підсумки тижня в "ЛНР": Феномен Єфремова та підготовка до річниці "русской весни" // <http://dn.depo.ua/ukr/lugansk/pidsumki-tizhnya-v-lnr-fenomen-efremova-ta-pidgotovka-do-06032016220000>

⁴⁹ Первая годовщина Клуба Доброволец ПО Булат 1 марта 2016 года // https://www.youtube.com/watch?time_continue=201&v=FL7XdBw0Y3k

⁵⁰ До 2014 р. - молодіжне крило Партії регіонів. Мали відношення до діяльності загонів «тітушок», організації провокації проти демократичних опозиційних сил узимку 2013-2014 рр., зараз виступають у ролі інструкторів організації)

⁵¹ Патриотическое воспитание в ДНР // <http://news-front.info/2016/01/24/patrioticheskoe-vospitanie-v-dnr/>

⁵² В Україні було зареєстровано більш ніж 215,000 внутрішньо переміщених дітей. Щонайменше одна із п'яти шкіл була зруйнована або пошкоджена. Минулого року більше ніж 20 дітей було вбито та 40 дітей отримали поранення, у тому числі 28 дітей були поранені або загинули через міни або вибухові предмети. http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_28681.html



(місії Всесвітньої продовольчої програми ООН People in Need, ADRA та Mercy Corps) мала на меті приховати реальну ситуацію соціально-гуманітарного стану населення ТНСТ, посилити віру у створений образ «ворога», «агентів Заходу», від яких не годиться приймати допомогу. У той же час, 15 грудня 2015 р. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) презентував оновлену «Гуманітарну карту Донбасу: підсумки року та очікування мирних жителів»⁵³. Про ймовірну співпрацю Гуманітарного штабу Р.Ахметова з керівництвом бойовиків свідчить те, що гуманітарна допомога від українського олігарха продовжувала надходити на ТНСТ навіть після заборони на доставку гуманітарної допомоги від міжнародних організацій. У цих процесах, окрім місцевих ЗМІ, що виходять за фінансової підтримки Р.Ахметова та супроводжують його діяльність у регіоні, також були активно задіяні сепаратистські ЗМІ, які задля створення пропагандистської картинки наголошували на начебто негативному ставленні місцевих мешканців до гуманітарних місій з Європи, представляючи у вигідному для нього світлі «миротворця» Р.Ахметова.

Слід зауважити, що **зворотньою стороною** постійних надходжень гуманітарної допомоги на ТНСТ є **засвоєння населенням психології об'єктів благодійності**, що підтримує патерналістську спрямованість свідомості людей, яку активно використовує РФ у нинішній інформаційній війні.

Частково складовою проблемою гуманітарної допомоги є проблеми із загальним правовим статусом мешканців окупованих територій.

Питання визнання документів (паспортів, свідоцтв про народження, атестатів), з якими пов'язане майбутнє нормальне життя

⁵³ <http://map.dopomozhemo.tv/> проведено на замовлення Гуманітарного штабу Р. Ахметова та «Допоможемо ТВ» 24 листопада–5 грудня 2015 р.



кожної людини, є для людей в ТНСТ одним з найбільш суттєвих. Окрім суто практичної сторони, отримання українських документів **має й ментально-символьне значення** у свідомості громадян, а корупційно-бюрократична складова підриває залишки позитивного сприйняття української держави. Натомість, намагаючись легімітизуватись, «ДНР» вже почала видавати паспорти власного зразка⁵⁴, а у «ЛНР» видачу «документів» анонсували ще на початку лютого 2016,⁵⁵ хоч у населення «республік» нові «документи» викликають сумніви.

Успіх застосування маніпулятивних технологій масовою свідомістю як елементу інформаційно-психологічної військової агресії РФ саме у ТНСТ став можливим, зважаючи на своєрідність етнічного, соціального, вікового та освітнього складу регіону⁵⁶ та використання економічних важелів задля впливу на представників політичної еліти Донбасу.

Тривала інформаційна блокада та заповнення інформаційного простору регіону власним інформаційним продуктом країни-агресора стали одним з найважливіших інструментів подальшої дестабілізації ситуації в ТНСТ. Ефективність впливу пропаганди РФ продовжує залишатись надзвичайно високою на ТНСТ, про що свідчать відповіді, отримані від населення на **основні питання-маркери**:

Відношення до подій на Майдані: 49% – Майдан це фашистський переворот; 67% причина Майдану – олігархічна змова в Україні та маніпуляції США. 41% готові визнати Майдан народною революцією, 47% визнають відмову від євроінтеграції як одну з причин Майдану.

⁵⁴ Захарченко став власником першого паспорта ДНР // http://gazeta.ua/articles/regions/_zaharchenko-stav-vlasnikom-pershogo-pasporta-dnr/685423

⁵⁵ У ЛНР видали свідоцтва про народження // http://gazeta.ua/articles/life/_u-lnr-vidali-svidoctva-pro-narodzhennya/675591

⁵⁶ Довідково: Найбільше російськомовних мешканців проживає у Донецькій області (78%) у Луганській – 66%. Українською мовою вдома спілкуються відповідно 2% та 13% опитаних. (Обома- 20% - Донецька обл., 18% - Луганська)

Вважають себе українцями за національністю 71 % респондентів Донецької обл., 66% - Луганської області. (25 та 32 % вважають себе росіянами)



Оцінка наслідків Майдану: 66% – головний наслідок – анексія Криму та збройне протистояння на Донбасі, економічна криза в Україні (не згодні з цим тільки 15%). 48% – Майдан спричинив громадянський протест мешканців Донбасу за розширення прав регіону.

Оцінка дій української влади на Донбасі: 71% – на Донбасі відбувається громадянська війна, 20% – боротьба з терористами, 30% – війна з Росією.

Інші міфи, нав'язані російською пропагандою: 36% респондентів вірять у те, що на стороні сил АТО у великій кількості воюють найманці з США та Європи. В присутність російських військовослужбовців під російським командуванням на стороні бойовиків вірять 27% в ДНР-ЛНР. Приблизно третина не має визначеної точки зору на ці питання. 32% впевнені, що в Україні переслідують етнічних росіян та російськомовних.

За даними опитування КМІС (лютий, 2015 р.) у «ДНР-ЛНР» **підтримка меседжів російських ЗМІ суттєво вища, аніж у респондентів з територій, контрольованих державою.** В оцінках об'єктивності джерел інформації виявляється значна відмінність між непідконтрольним українській владі Донбасом та рештою південно-східних регіонів. На підконтрольних державі територіях вважали українські джерела в цілому скоріше правдивими (хоча значна частка респондентів сумнівалась в їх правдивості), російські – упередженими та необ'єктивними. Мешканці ТНСТ притримуються протилежної точки зору.

У той же час, можна констатувати, що на сьогодні ситуація із російською пропагандою на ТНСТ вже не є такою однозначною, як рік тому. З одного боку, російська пропаганда залишається переважно тотальною і багато в чому успішною. В той же час, інші дані свідчать, що пропагандистська діяльність РФ починає «пробуксовувати». За

результатами «Дослідження медіаситуації в південних та східних областях України», з 2014 р. по 2015 р. рівень споживання російських телеканалів у Донецькій області **скоротився із 71 % до 14 %, а рівень довіри до російських ЗМІ впав з 57% до 9%**⁵⁷. Найпопулярнішим типом медіа серед мешканців Донецької області продовжує лишатися телебачення: з ним регулярно контактують 88% респондентів (з них 77% – щодня або майже щодня). На другому місці – інтернет з проникненням 53% (з них 45% щодня). На третьому місці – радіо, яке регулярно слухають 32% респондентів. За даними GfK Ukraine, взагалі на Донеччині російське телебачення споживають лише 16% респондентів. Вдалось дослідити і медіа-уподобання та політичні погляди мешканців ТНСТ⁵⁸ (Див. Додаток 1).

Вочевидь, це, а також спілкування з друзями та родичами, які виїхали з ТНСТ, є тими факторами, що сприяли зміні настроїв жителів Донбасу. Згідно з дослідженням Інституту соціології НАН України, якщо минулоріч на Донбасі було 35% тих, хто хотів відділитися від України (20% із них хотіли проживати в незалежній державі, а 15% – бути в складі Росії), то за останніми даними **лише 5% громадян**, які проживають на **підконтрольних** державі районах Донецької і Луганської областей, висловили бажання приєднатися до РФ⁵⁹.

Екс-голова Луганської обласної військово-цивільної адміністрації Г.Тука відмічав, що «різко скоротилась кількість людей, які підтримують війну. Якщо брати нашу (контрольовану українською владою)

⁵⁷ проведене громадською організацією «Інститут масової інформації» та соціального опитування, яке проводилося компанією «ГФК Юкрейн» за підтримки Української ініціативи з підвищення впевненості (UCBI), що фінансується Агенством США з міжнародного розвитку (USAID)

⁵⁸ Польовий етап тривав 14 – 23 грудня 2015 р., 5-9 січня 2016р.. Було проведено 463 інтерв'ю шляхом опитування телефоном методом САТІ дзвінками на мобільні телефони. Телефонні номери було обрано випадковим чином з баз даних, згенерованих в процесі попередніх всеукраїнських репрезентативних опитувань для міст із населенням >50 тис. та населених пунктів із <50тис. мешканців. Розподіл інтерв'ю між базами даних відповідає розподілу населення даних території згідно інформації Державної служби статистики станом на 01.01.2014 р.

⁵⁹ Соцопитування: Населення Донбасу не хоче жити у ЛНР/ДНР // <http://news.vash.ua/news/suspilstvo/sotsopytuvannya-naselessly-donbasu-ne-khoche-zhyty-u-lnr-dnr>



територію, то, можливо, 0,5% таких набереться, а на тій території (окупованій), може, 2%»⁶⁰. Про це зазначає і заступник начальника управління інформаційних технологій Міністерства оборони України С.Галушко: «Можу зауважити, що рівень симпатії та підтримки по відношенню до України зазнав сильних змін ... У мешканців тимчасово окупованих територій зростає невдоволення лідерами терористів, а також поведінкою Росії у цих подіях ... Є багато людей, які однозначно мають проукраїнські погляди. Також є величезна кількість людей, які не сприймають російське втручання і так зване керівництво «ДНР» та «ЛНР»⁶¹. Фактичним підтвердженням є підпільний випуск у окупованому Донецьку антитерористичної проукраїнської газети «Мирный Донбасс». Видання намагається повідомити читачам правдиву інформацію про реальний перебіг подій на ТНСТ. Мешканці деяких районів Донецька, які отримали газету через власні поштові скриньки, були вражені, що вдалось отримати перший номер часопису, незважаючи на контроль ФСБ РФ та «силових відомств ДНР». Ймовірно, що антиросійське видання створюється активістами у самому місті⁶².

Зважаючи на наведені результати оцінок соціально-економічного стану простору ТНСТ, основними питаннями, які б мали складати контентне наповнення українського медіапродукту⁶³, розрахованого на споживача, що знаходиться у тому числі і на ТНСТ, можна назвати такі: зростання цін (79% Донецька, 47% – Луганська обл.), високі комунальні тарифи (76%- та 75%), низький рівень зарплат та соцвиплат (73% – Донецька, 69% – Луганська обл.), безробіття (65% та 63% відповідно),

⁶⁰ Интервью с Георгием Тукой: "У чиновников нет ощущения, что здесь идет война" // <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/intervyu-s-georgiem-tukoy--699057.html>

⁶¹ Полковник Сергей Галушко: Симпатии большинства жителей Донбасса на стороне Украины. Это признают даже российские спецслужбы // <http://glavcom.ua/articles/38666.html>

⁶² Итоги недели в "ДНР": Визит в "Абхазию" и давление на Ахметова // <http://dn.depo.ua/rus/dn/itogi-nedeli-v-dnr-vizit-v-abhaziyu-i-davlenie-na-ahmetova-04102015122600>

⁶³ Відповідно до дослідження, проведеного 3-12 жовтня 2015 р. Фондом «Демократичні ініціативи» ім.І.Кучеріва та фірмою Ukrainian Sociology Service (опитано 1000 респондентів (по 500 в кожній області) за вибіркою, репрезентативною за показниками віку, статі, виборчим округам Донецької та Луганської областей. Похибка складає 3,5%) http://dii.dn.ua/news/news_267.html



ремонт та покращення інфраструктури (43% – Донецька, 54% – Луганська обл.), налагодження та поліпшення медобслуговування (47%). Одним з найбільш значущих питань є отримання через ЗМІ короткої важливої інформації для мешканців ТНСТ щодо оформлення документів, роботи пунктів пропуску, можливості отримання гуманітарної допомоги, тощо.

Крім того, важливим елементом інформаційної політики щодо ТНСТ та звільнених територій мають стати історії життя тимчасово переміщених осіб з ТНСТ, які досягли успіху на новому місці, поступовий успіх реформ в Україні, донесення до населення правдивої інформації про зневажливе ставлення до біженців з Донбасу в РФ, а також історичні екскурси щодо території Донбасу в контексті історії України, тощо.



4. ПОНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЯ НА ТНСТ

Відновлення технічної спроможності України доносити свій контент до окупованих, а часто – і до звільнених територій – є необхідною (хоча і недостатньою) умовою відновлення повноцінної інформаційної присутності на цих територіях.

За даними Міністерства інформаційної політики України, до листопада 2016 року українським профільним відомствам вдалося в цілому відновити ефірне мовлення національних ТРК лише на підконтрольних і звільнених територіях Донецької та Луганської областей і на південних околицях Донецька. Станом на червень покриття сигналу українських мовників у двох областях загалом збільшено на 27%, в зоні лінії розмежування – на 70%, проте воно досі не є суцільним навіть у звільнених районах. Встановлено 29 аналогових телепередавачів, 34 FM-передавача, 1 цифровий передавач та 3 AM-передавача⁶⁴. Усі передавачі отримані не за бюджетні кошти, а завдяки допомозі українських та зарубіжних донорів. На горі Карачун поблизу м. Слов'янськ функціонує тимчасова вежа висотою 34,5 метри, на якій встановлені передавачі 15 телеканалів і 7 радіостанцій. На підконтрольних уряду територіях відновлено діяльність Донецької та Луганської філій КРРТ і ОДТРК, налагоджено їх мовлення у співпраці з низкою регіональних ТРО інших форм власності, які виїхали з ТНСТ. На передовій у зоні проведення АТО встановлено 180 комплектів супутникового телебачення з українським пакетом мовлення (сектори А, В, С та М). Водночас у населених пунктах т. зв. «сірої зони» вздовж лінії розмежування український сигнал приймається лише подекуди, мовлення ж «ЛНР-ДНР» – усюди⁶⁵. На непідконтрольних

⁶⁴ «Передатчики должны быть все мощнее, а вышки - все выше» // <https://www.youtube.com/watch?v=4kE2jwzFXok>

⁶⁵ Звіт щодо відновлення мовлення в зоні АТО (червень 2016 року) // http://mip.gov.ua/files/documents/Plan_diyalnosti_MIP_na_2016_1.pdf; Аналіз роботи МІП за третій квартал

територіях ТНСТ національне українське ефірне телерадіомовлення досі практично відсутнє, що, зокрема, підтверджується волонтерами ГО «Донецький інститут інформації» (<http://dii.dn.ua/>), які знаходяться у цій зоні. Після введення в експлуатацію нової телевежі на г. Карачун (докладніше див. нижче) непокритими сигналом національних каналів все одно залишатимуться щонайменше 20% підконтрольної Україні території в зоні проведення АТО.⁶⁶

24 червня 2016 року відбулося засідання колегії Держкомтелерадіо, на якій був розглянутий стан телерадіомовлення в прикордонних областях України. Серед іншого було констатовано, що охоплення ефірним телерадіомовленням прикордонних районів сьогодні є недостатнім, присутні так звані «білі плями». Найбільш проблематична ситуація з покриттям склалася у ряді районів Сумської, Харківської, Чернігівської, Донецької та Луганської областей північного сходу; Одеської області на півдні; Львівської, Волинської, Закарпатської та Івано-Франківської областей на заході країни. Інфраструктура мереж, розбудованих ТОВ «Зеонбуд», не забезпечує належного охоплення територій як усередині держави, так і в її прикордонних зонах. Невеликі потужності передавачів (до 1 кВт) і схема їх розміщення не дозволяє переглядати програми цифрового телебачення майже мільйону громадян, що проживають біля кордону⁶⁷.

Колегія Держкомтелерадіо ухвалила рішення звернутися до Міністерства інформаційної політики України та Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення з пропозицією розширити повноваження Комісії з питань забезпечення стабільного

2016 року (липень-вересень) // http://mip.gov.ua/files/pdf/MIP_2016_Third_quartal_004.compressed.pdf Чи вистоять «інформаційні bastiони»? // <http://day.kyiv.ua/uk/article/media/chy-vystoyat-informaciyni-bastiony>

⁶⁶ Недосяжні висоти. Як на Донбасі відновлюють українське мовлення // <http://www.pravda.com.ua/articles/2016/10/25/7124717/>

⁶⁷ Олег Наливайко: "Розвиток прикордонного телерадіомовлення - один із пріоритетних стратегічних напрямів роботи Держкомтелерадіо" // http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129602&cat_id=126304



функціонування системи національного телебачення і радіомовлення та Робочої групи з розвитку телерадіомовлення в південних районах Херсонської області та на території тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя, залучивши їх до розв'язання проблемних питань всіх прикордонних областей України. Серед нагальних завдань було визначено збільшення потужностей аналогових передавачів, які поширюють національні телерадіопрограми на території прикордонних областей, розбудова в прикордонних регіонах потужної FM-мережі НТКУ, на якій мовлять канали Українського радіо⁶⁸.

Серед безсумнівних причин настільки незначного прогресу (крім екстремальних умов, дефіциту кадрів, ресурсів тощо) є **вкрай неефективна організація та координація роботи профільних державних органів довкола відновлення мовлення на Донбасі**. Так, Міжвідомча комісія з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення у складі МІП, яка мала б виконувати функцію, так би мовити, консультаційно-узгоджувального майданчика і центра прийняття рішень, не має для цього ані достатніх повноважень та ресурсів, ані власного бюджету, ані чіткої сфери відповідальності (компетенції). У своєму поточному адміністративно-правовому статусі вона щонайбільше спроможна продукувати рекомендації й проекти нормативних актів, які жодним чином не зобов'язують дотичні відомства їх виконувати. На практиці це природним чином формує таку модель міжвідомчої взаємодії, в рамках якої для вирішення навіть порівняно незначних питань (наприклад, встановлення і запуск чергового передавача) Комісія змушена витратити декілька місяців для збору всіх необхідних «погоджень» у відповідних державних органах. У свою чергу, це призводить до класичної ситуації «колективної безвідповідальності». До того ж, будь-

⁶⁸ Там само.

яке дотичне відомство спроможне заблокувати реалізацію навіть важливих конструктивних рішень.

Надзвичайно показовою у цьому плані є ситуація, що склалася довкола **проектування і монтажу трьох нових телевеж** достатньої висоти, необхідних для забезпечення впевненого та більш якісного сигналу національних ТРО на всій території Донецької та Луганської областей – на горі Карачун (180 метрів, радіотелевізійна передавальна станція «Краматорськ»), а також у прифронтовій зоні поблизу Донецька (180-200 метрів, м. Покровськ) та Луганська (130 метрів).

Зведення та здача в експлуатацію цих конструкцій силами МІП (ініціатора проекту) і Концерну РРТ було заплановане на 2016 рік. Уже на початку року заступниця Міністра інформаційної політики Т. Попова заявила, що «проекти веж затверджено та обговорено плани з виконання робіт».⁶⁹ **На початок четвертого кварталу 2016 р. монтаж всіх трьох споруд не закінчено**, причому будівництво принаймні двох з них затягується саме через бюрократичні перепони та міжвідомчі погодження.

Так, станом на жовтень 2016 навіть не розпочато роботи з будівництва телевежі у м. Покровськ, оскільки проект не пройшов «стадію остаточного узгодження» у відомствах, тож на його реалізацію навіть не виділено коштів (за різними попередніми оцінками – від 10 до 20 млн. грн.).⁷⁰ Що ж до телевізійної вежі на г. Карачун, то її будівництво було спочатку призупинене навесні через відсутність узгодження з Департаментом державної архітектурно-будівельної інспекції в

⁶⁹ Аналіз роботи МІП за перший квартал 2016 року (січень–березень) // http://mip.gov.ua/files/documents/_MIP_2016_first_quartal_07.pdf Недосяжні висоти. Як на Донбасі відновлюють українське мовлення // <http://www.pravda.com.ua/articles/2016/10/25/7124717/>

⁷⁰ Звіт щодо відновлення мовлення в зоні АТО (червень 2016 року) // http://mip.gov.ua/files/documents/Plan_diyalnosti_MIP_na_2016_1.pdf; Уряд блокує встановлення на Донбасі телевеж для трансляції українського сигналу, – ЗМІ // <http://novynarnia.com/2016/04/16/uryad-blokuye-vstanovlennya-na-donbasi-televezh-dlya-translyatsiyi-ukrayinskogo-signalu-zmi/>; Аналітика ДИИ: Як встановити українське телебачення в Донецьку? // <http://dii.dn.ua/analytics/91-analytyka-dyy-kak-vosstanovyt-ukraynskoe-televeshhanie-v-donecke>

Донецькій області.⁷¹ На початку липня в цю ситуацію особисто втрутився Президент України, давши доручення негайно розконсервувати роботи і завершити монтаж вежі за два місяці.⁷² Багато в чому в наслідок цього будівельні роботи пришвидшилися (впродовж третього кварталу 2016 року вдалося збудувати 80% вежі), а станом на початок листопада⁷³ (при запланованому введенні в експлуатацію в жовтні) закінчено монтаж металоконструкцій, проте не пройдено державну прийомку і не встановлено технічне обладнання.⁷⁴

Ситуацію довкола спорудження телевеж на Донбасі ретельно проаналізували фахівці ГО «Донецький інститут інформації», дійшовши, серед іншого, парадоксального і водночас показового висновку: в межах чинної, законодавчо закріпленої конфігурації розподілу обов'язків, повноважень і сфер відповідальності між профільними державними відомствами найширші можливості адміністративного й ресурсно-фінансового впливу на реалізацію цього проекту загальнодержавної ваги мають не центральні органи виконавчої влади (МІП, Концерн РРТ, Держкомтелерадіо), а місцевий – Донецька обласна військово-цивільна адміністрація.⁷⁵

Це зайвий раз підтверджує, що однією з ключових причин мінімального прогресу у відновленні національного мовлення на ТНСТ є

⁷¹ Монтаж телевежі на Карачуні зупинився через узгодження з ДАБК – Попова // http://detector.media/infospace/article/116294/montazh_televezhi_na_karachuni_zupinivsia_cherez_uzgodzhennia_z_dabk_-_popova/

⁷² Порошенко дав два місяці на зведення телевежі на горі Карачун // http://detector.media/infospace/article/116542/poroshenko_dav_dva_misiaci_na_zvedennia_televezhi_na_gori_karachun/

⁷³ Аналіз роботи МІП за третій квартал 2016 року http://mip.gov.ua/files/pdf/MIP_2016_Third_quartal_004.compressed.pdf; Восстановленная вышка на Карачуне не возобновила вещание // <http://hromadske.dn.ua/stories/1130-vosstanovlennaya-vyshka-na-karachune-ne-vozobnovyla-veshhanje>

⁷⁴ Станом на кінець листопада було закінчено монтаж вежі, а Держспецзв'язок повідомив, що Концерном РРТ отримано Сертифікат на відновлену шоглу радіотелевізійної передавальної станції Краматорськ, а також продовжуються роботи з монтажу антенно-фідерних систем та налаштування обладнання // <http://bit.ly/2fmC4WB>

⁷⁵ Аналітика ДІИ: Как восстановит украинское телевидение в Донецке? // <http://dii.dn.ua/analytics/91-analytyka-dyy-kak-vosstanovyt-ukraynskoe-televeshhanje-v-donecke>



більш глибока системна проблема, а саме – незадовільність чинної моделі інституційного й нормативного забезпечення державної інформаційної політики та медіа-регулювання.⁷⁶ Проте адекватна потребам розвитку України реформа даної моделі потребує чимало додаткових умов (стабільніша ситуація, ресурси, час) і є питанням у кращому разі середньострокової перспективи. У контексті ж відновлення українського мовлення на ТНСТ йдеться про невідкладне виконання низки стратегічно важливих конкретних завдань, що потребує скоріше термінового нормативного затвердження й імплементації ефективного алгоритму організації та координації роботи профільних державних органів довкола їх виконання.

До чинників, що зумовили низьку динаміку проникнення національного мовлення на території конфлікту, варто, очевидно, віднести і недостатнє використання потенціалу кабельного (принаймні, на звільнених територіях) і супутникового телебачення. На даний момент основним медіа-джерелом інформування для громадян у зоні АТО залишається ефірне телебачення, проте, за свідченнями голови Моніторингової місії МІП О. Бригінця, **у підконтрольній уряду зоні існує значний ресурс розвитку кабельних мереж українських провайдерів, а крім того, значною популярністю на всій території проведення АТО користується супутникове телебачення**⁷⁷. За різними даними, вже зараз від 20% до 50% мешканців ТНСТ мають принципову можливість дивитися українське телебачення за допомогою

⁷⁶ Справедливість цієї тези черговий раз переконливо продемонстрували матеріали об'ємного звіту, нещодавно підготовленого фахівцями Ради Європи й опублікованого у вересні 2016 року. (Див.: Звіт щодо аналізу розподілу повноважень державних установ у сфері інформаційної політики та медіа в Україні / Рада Європи. Генеральний директорат з прав людини і верховенства права // <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a950a>)

⁷⁷ МІП: в прифронтовій зоні крім ефірного мовлення потрібно розвивати кабельну мережу // <http://mip.gov.ua/news/1282.html>

спутника, при тому, що аналогове ТБ дивляться приблизно 30-40%.⁷⁸ Це спонукає розглянути можливості **розповсюдження серед мешканців ТНСТ тюнерів Т2 зі спеціальним українським пакетом мовлення.**

Ще одним ключовим аспектом відновлення національного мовлення для ТНСТ є **проблема виробництва якісного контенту і дотримання журналістських стандартів.** У свою чергу, вона є складовою більш широкого питання вдосконалення вітчизняної системи медіа-виробництва, механізмів саморегулювання журналістської спільноти і підготовки кадрів.

Про брак збалансованого та достовірного висвітлення тематики конфлікту на Сході свідчать результати моніторингів вітчизняних ЗМІ, здійснених наприкінці 2015 року громадськими організаціями «Телекритика» MediaSapiens та «Інститут масової інформації» (ІМІ). В результаті було встановлено, що **медійний дискурс українських телеканалів окреслив чітку лінію між «своїми» і «чужими»,** а серед конфліктно чутливих груп населення на ТБ активно говорять тільки про бійців АТО, в той час як внутрішньо переміщених осіб згадують в 1% новинних матеріалів на центральних каналах та 3% – регіональних*. У 69% матеріалів новин джерелом конфліктності є журналісти, а не герої матеріалів. Дані моніторингу не дозволяють твердити, що переселенці та волонтери змальовуються дискримінаційно, проте ці дані свідчать, що **окупована територія для українських тележурналістів – це малодоступна і маловідома зона, про життя в якій збирається дуже мало інформації.** Типовими порушеннями в проаналізованих сюжетах

⁷⁸ На конференції МІП презентували кроки з інформаційної реінтеграції Сходу України та Криму // http://bryhynets.com/index.php?nma=news&fla=stat&nums=6723&cat_id=1&page=; Недосяжні висоти. Як на Донбасі відновлюють українське мовлення // <http://www.pravda.com.ua/articles/2016/10/25/7124717/>

* Недостатнім рівень висвітлення теми внутрішньо переміщених осіб у регіональних засобах масової інформації вважають і деякі інші авторитетні інституції, зокрема представництво Європейського Союзу в Україні та Асоціація «Спільний простір» (див.: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/ukrainski_regionalni_media_nedostatno_informuyut_suspilstv_o_pro_pereselentsiv_doslidzhennya/)



новин та випусках ток-шоу є: конфліктна лексика (у першу чергу стосовно учасників бойових дій на Донбасі), некоректна лексика (вживання терміну «біженці» та легітимізація недержавних утворень «ЛДНР»), поширення негативних стереотипів про внутрішньо переміщених осіб та волонтерів, нагнітання емоцій⁷⁹.

У червні 2016 року міжнародна правозахисна організація «Репортери без кордонів» представила звіт «Зіткнення з реальністю після Євромайдану. Становище журналістів та медіа України» (*Facing Reality After the Euromaidan. The Situation of Journalists and Media in Ukraine.*). У документі, зокрема, відзначається, що в рейтингу свободи преси за 2015 рік, який «Репортери без кордонів» складають щороку, Україна піднялася на 22 сходинки в порівнянні з 2014 роком, проте все одно зайняла в ньому скромне 107 місце. Найсуттєвішими вадами української медіа-індустрії, за даними звіту, нині є: обвал рекламного ринку, замовні матеріали (т. зв. «джинса»), невисокий рівень довіри до преси, застарілі та неадекватні практики державного регулювання, надмірно академічна й абстрактна профільна освіта, зволікання в розслідуванні випадків нападу на критично налаштованих журналістів⁸⁰.

Конфлікт на Донбасі змусив працівників українських медіа терміново освоювати навички воєнної журналістики, до чого фахова спільнота виявилася не повністю готовою. У цій галузі достатньо оперативно та ефективно спрацювали державні органи (передусім МІП та МО України), запустивши програму «*Embedded journalism*», організувавши навчання, тренінги за участі іноземних спеціалістів, прес-

⁷⁹Українські регіональні медіа недостатньо інформують суспільство про переселенців – дослідження // http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/ukrainski_regionalni_media_nedostatno_informuyut_suspilstvo_o_pro_pereselentsiv_doslidzhennya/; Спеціальний звіт «Висвітлення конфлікту на Сході в українських медіа» //

http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/spetsialniy_zvit_visvitlennya_konfliktu_na_skhodi_v_ukrainskikh_media/

⁸⁰REPORTERS WITHOUT BORDERS // https://www.reporter-ohne-grenzen.de/uploads/tx_ifnews/media/Journalists_and_media_in_Ukraine_-_RSF_2016.pdf

центри тощо⁸¹. Поряд з цим, за два роки воєнних дій самі вітчизняні журналісти не спромоглися виробити єдиних правил та/чи принципів професійної діяльності у зоні конфлікту. Все це актуалізує питання подальшого **розвитку механізмів, інституцій та практик саморегуляції української журналістської спільноти.**

Згідно з результатами соціологічних досліджень та вимірювань вітчизняних аудиторій ЗМІ, **трендом 2015-2016 років в Україні стало витіснення російських джерел з медійного поля та стрімке падіння довіри до них серед споживачів, причому найбільше – в Донецькій, Луганській, Одеській та Миколаївській областях***. Приміром, якщо в Донецькій області у 2014 році російське ТБ як джерело новин споживала максимальна по Україні кількість респондентів – 71%, то вже у 2015 році частка споживання російського ТБ скоротилася до 14%. Паралельно зростає аудиторія загальнонаціональних телеканалів – в усіх областях України їх дивиться в середньому 95% споживачів⁸².

Разом з цим (можливо, через брак легкодоступних та комфортних для сприйняття альтернативних джерел), масово споживаючи вітчизняний медіа-продукт, українці мало йому довіряють: за даними центру SOCIS, станом на 2016 рік частка громадян, які довіряють українським ЗМІ, становить не більше 35%⁸³, що є тривожно низьким показником для частково окупованої країни, яка змушена вести бойові дії на власній території. Що ж до Сходу України, то тут склалася особливо цікава ситуація: хоча рівень споживання російського ТБ значно нижчий, ніж національного, так званий рівень медіазадоволеності національним і російським телебаченням практично однаковий. Тобто,

⁸¹ Embedded journalists: первые пошли // <http://nv.ua/opinion/bereza/embedded-journalists-pervye-poshli-57946.html>

* Тут і далі наведені дані щодо підконтрольних територій України.

⁸² Медіаспоживання та довіра до ЗМІ на Донбасі: дослідження Internews // http://detector.media/infospace/article/113397/mediaspozhyvannia_ta_dovira_do_zmi_na_donbasi_doslidzhennia_in_ternews/

⁸³ Рівень довіри українців до медіа складає 35% - дослідження // http://detector.media/infospace/article/114625/riven_doviri_ukrayinciv_do_media_skladae_35_-_doslidzhennia/



якщо в Донецькій області національні канали як джерело новин дивляться 96% респондентів, то лише приблизно третина (30%) з них вважають, що воно надає об'єктивну й достовірну інформацію, тим часом як російське ТБ дивляться лише 14%, але так само третина (34%) з них вважають, що воно об'єктивне й достовірне. У Луганській області рівень споживання національного і російського ТБ вищий, ніж у Донецькій (відповідно 100% і 21%), але рівень медіазадоволеності нижчий: 23 % у національного ТБ і 29 % у російського ТБ⁸⁴.

На даний момент відсутні відповідні верифіковані показники щодо становища в ТНСТ, але, за твердженням радника Міністра інформаційної політики О. Бригінця, який у складі Моніторингової місії МІП постійно перебуває в зоні АТО, ситуація тут є подібною: **мешканці непідконтрольних територій нині взагалі не схильні довіряти ані російським, ані українським каналам**, мотивуючи це тим, що ті «брешуть кожен по-своєму»⁸⁵.

Понад це, ще до початку воєнних дій в донбаському регіоні склалася специфічна модель медіа-споживання, в якій вплив загальнонаціональних мовників був порівняно незначним, найвищі ж рейтинги мали місцеві приватні ТРО і друковані видання, що інформували передусім про актуальні питання регіонального життя. Це сформувало певну, комфортну для локальної аудиторії проблемно-тематичну структуру телерадіомовлення⁸⁶. Але нині саме такого, суто «донбаського», контенту дуже мало у загальнонаціональних сітках мовлення (див. вище), хоча після березня 2014 року об'єктивна потреба в ньому серед мешканців ТНСТ різко збільшилася. Парадоксальним чином настільки ж мало уваги приділяють цій тематиці українські

⁸⁴ Медіаспоживання та довіра до ЗМІ на Донбасі: дослідження Internews // http://detector.media/infospace/article/113397/mediaspozshivannia_ta_dovira_do_zmi_na_donbasi_doslidzhennia_in_ternets/

⁸⁵ Жители Донбасса не верят ни украинскому, ни российскому ТВ // http://bryhynets.com/index.php?nma=news&fla=stat&nums=6719&cat_id=1&page=

⁸⁶ Там само.



регіональні медіа, що працюють на підконтрольних та звільнених територіях: антитерористичній операції присвячено лише 1% матеріалів місцевої преси, 3% публікацій місцевих онлайн-ЗМІ та 8% сюжетів місцевого ТБ (переважно – про військових та їхнє повернення додому). Переселенцям донецькі медіа приділяють ще менше уваги: по 1% матеріалів у пресі та в Інтернеті, 3% – на телебаченні. При цьому тільки в одному Краматорську станом на грудень 2015 року було зареєстровано близько 64 тис. внутрішньо переміщених осіб⁸⁷.

У такій ситуації **навіть повне відновлення національного мовлення в непідконтрольних районах** (тобто просте включення їх в поточний загальноукраїнський медійний контекст) **не дасть бажаного ефекту** в плані інформаційно-психологічної реабілітації та реінтеграції населення цих територій. Для цього в регіоні має бути сформований особливий телерадіопростір.

Таким чином, одним з центральних питань, яке потребує неодмінного й якнайшвидшого розв'язання, стає системне **виробництво та поширення українського контенту, призначеного спеціально для ТНСТ**. Доручення щодо налагодження такого мовлення для окупованих територій Президент України дав Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення ще на початку липня 2014 року⁸⁸.

Починаючи з 2014 року, у цьому напрямку було здійснено певну роботу. Спільно з Концерном РРТ, УДЦР та «Громадським радіо» було започатковано проект «Хроніки Донбасса»⁸⁹. Донецька ОДТРК («ДоТБ») включила у постійну сітку мовлення матеріали «Громадського ТБ

⁸⁷Медіаландшафт на українських та окупованих територіях Донбасу: дослідження GFK та IMI // http://detector.media/infospace/article/113435/medialandshaft_na_ukrayinskih_ta_okupovanih_teritoriiakh_donbasu_doslidzhennia_gfk_ta_imi/

⁸⁸ Порошенко доручив розробити спеціальне мовлення для Донбасу // <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3389277-poroshenko-doruchyv-rozrobyty-spetsialne-movlennia-dlia-donbasu>

⁸⁹ Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2014 рік. Затверджено рішенням Національної ради від 22 січня 2015 року за № 73 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf. – С.12.



Донбасу» (<http://hromadske.dn.ua/>), Всесвітньої служби українського радіо УТР, а також контент «Радіо Свободи» та *Deutsche Welle*. Забезпечена трансляція новин і щотижневих передач Громадського Радіо Донбасу на каналі УР1 і FM-станціях⁹⁰. Розвивається співробітництво й у середовищі місцевих корпоративних медіа. Зокрема, регіональний телеканал «Донбас» (Медіа Група Україна) і луганське ТОВ НТРК «ИРТА» ще в березні 2015 року домовились про обмін контентом⁹¹. Аудіовізуальні матеріали виробляють та/чи розповсюджують ціла низка регіональних недержавних установ, серед яких ГО «Донецький інститут інформації», «Донецький прес-клуб», інформаційне агентство «Острів» «Диалог.ua» та інші. У червні 2016 року відбувся другий Донбас Медіа Форум⁹².

Державним комітетом телебачення і радіомовлення України запущено новий проект «Розкажи про героя», мета якого – зібрати на одній інтернет-платформі аудіовізуальні твори (фільми, теле- та радіопрограми, ролики тощо) про події на сході України для подальшого вільного обміну ними й поширення їх у медіа-просторі телерадіоорганізаціями всіх форм власності (за принципом хаба).⁹³ Долучитися до проекту можуть всі бажаючі, надіславши на електронну поштову скриньку pol@tvradio.gov.ua свої аудіовізуальні твори, які потім розміщуються за єдиним посиланням <ftp://ato5:111111@81.30.161.206>.

З 1 липня 2016 року на півдні Донецької області почала мовити українська радіостанція «Голос Донбасу», яка є складовою Донецької регіональної дирекції НТКУ. Нині це радіо можна слухати на частоті 67,34 МГц та на сайті телеканалу «До ТеБе», проте найближчим часом

⁹⁰ ДоТБ. Програма телепередач. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dotb.dn.ua/content/programma-teleperedach>

⁹¹ Телеканал «Донбас» надаватиме свій контент луганському телеканалу «Ирта». 25.03.2015. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/rinok/2014-03-25/91896>

⁹² Запрошуємо на Донбас Медіа Форум - 2016 // <http://donbassmediaforum.blogspot.com/2016/04/2016.html>

⁹³ Розкажи про героя // http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=120991&cat_id=117238



планується перехід в діапазон FM-мовлення, а в подальшому – поширення сигналу на всю територію області. Радіостанція «Голос Донбасу» працюватиме в ефірі цілодобово. Передбачається транслювати новини від спецкорів з різних куточків області, які оновлюватимуться щогодини, інформаційно-аналітичні програми про життя в Донецькій області, розмовні студії, музичні програми⁹⁴.

Значущим кроком вперед у налагодженні виробництва контенту для мовлення на ТНСТ стало відкриття в листопаді 2016 року оновленої студії незалежного регіонального мовника «Общественное ТБ Донбасса» («ОТВД»). Студія оснащена сучасним обладнанням, що дозволяє здійснювати повний цикл виробництва якісного відеоконтенту, надає нові можливості для репортажної роботи тощо. Команда ОТВД планує «повернути Донецьк в інформаційний простір України» і здійснювати постійний «аудит діяльності керівництва незаконної організації ДНР». На найближчий час анонсований також вихід пілотного випуску щотижневої аналітичної програми «Донецк.Сегодня».⁹⁵

Поряд з цим варто підкреслити, що в критичному стані на даний момент знаходиться Донецька ОДТРК («До ТеБе»), яка, на відміну від «Общественного ТБ Донбасса», повинна працювати й фінансуватися за рахунок державного бюджету. У телеканалі немає належного приміщення, апаратури, обладнання й фінансування.⁹⁶

1 березня 2016 було запущено один з медіа-проектів Міністерства оборони України – військова радіостанція Армія FM. Нині вона мовить в мережі Інтернет і через супутник, у деяких містах (Краматорськ, Бахмут, Костянтинівка, Покровськ, Щастя, Новотошківка) – також у FM-

⁹⁴ Радіостанція "Голос Донбасу" почала мовити на півдні Донецької області // http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129775&cat_id=126304; «Голос Донбасу» стартує в цілодобовому ефірі з 1 липня // http://stv.mediasapiens.ua/reformuvannya/radio/golos_donbasu_startue_v_tsilodobovomu_efiri_z_1_lipnya/

⁹⁵ Студія «ОТВД» в Славянське: новий рівень контенту для Донбасса // <http://dii.dn.ua/news/237-studyua-otvd-v-slavyanske-novu-uroven-kontenta-dlya-donbassa#menu>

⁹⁶ Недосяжні висоти. Як на Донбасі відновлюють українське мовлення // <http://www.prawda.com.ua/articles/2016/10/25/7124717/>



діапазоні. Цільова аудиторія – українські солдати, що перебувають у зоні АТО. В процесі мовлення надається інформація про діяльність української армії, обговорюються потреби військових у зоні АТО, звучать привітання українським солдатам з мирних територій України, новини, юридичні поради військовим ЗСУ, розповідаються надзвичайні історії про бійців та їхніх командирів, звучить також музика – українська та закордонна, причому на українську припадає більше половини ефірного часу⁹⁷.

Власний аудіовізуальний контент, призначений для розміщення в ефірі національних мовників, продукує також Центральна телерадіостудія Міністерства оборони. Зокрема, це програми «Час Ч» (UA:Перший), «Будемо жити» (5 канал), «Техніка війни» (24 канал), «Захисник Вітчизни» (регіональні ОДТРК). Крім цього, продукція студії доступна на ютуб-каналі «Військове телебачення України»⁹⁸.

Водночас, перелічені вище заходи далеко не вирішують питання. Нині вже цілком очевидно, що повноцінна реінтеграція окупованих територій та їх населення в контекст загальноукраїнського життя стане складним, багатовимірним і досить довгостроковим завданням. Спеціальне мовлення на цей регіон залишиться необхідним й актуальним протягом щонайменше найближчих 3-5 років. Тому окремі медіа-проекти та цикли програм, не дадуть потрібного ефекту, особливо на фоні масованої російської пропаганди. Потрібний комплексний підхід: **створення окремої редакції програм для Донбасу, розробка унікальної програмної концепції, залучення кадрового і творчого ресурсу недержавного сектору і зарубіжних партнерів, запуск окремих повноцінних каналів** (щонайменше – одного телевізійного і

⁹⁷ Армія FM – Військове радіо // <http://mediasat.info/2016/03/16/armiya-fm-vijskove-radio/>; Армія FM // https://www.facebook.com/armyuaFM/info/?entry_point=page_nav_about_item

⁹⁸ Військове телебачення України // <https://www.youtube.com/user/ctrsTVua>; <https://www.facebook.com/ctrs.mou/>



однієї FM-радіостанції) **на базі спеціально утвореної єдиної регіональної ТРО, забезпечення впевненого прийому її сигналу на відповідній території, нейтралізація небажаних трансляцій і багато іншого.**

Найбільш затребуваною в зоні конфлікту є нині інформація про зниклих родичів та знайомих, втрати серед мирного населення і військових, а також про дії місцевої та державної влади. Очевидно, що ця *тенденція до зміщення преференцій у бік нагальних питань повсякденного життя* віддзеркалює втому від пропаганди, радикальних гасел і неправдивої інформації на тлі прогресуючої розрухи, нестабільності та постійної небезпеки. У цій ситуації за будь-якого сценарію подальшого розвитку подій на Донбасі означена тенденція *залишиться актуальною до повної реінтеграції регіону і відновлення в ньому нормального життя.*⁹⁹

Отже, на задоволення саме цих інформаційних запитів насамперед має бути зорієнтоване українське мовлення на окупованих територіях. Зокрема, **було б доцільним готувати регулярні програми про діяльність українських благодійних організацій, волонтерів, можливості отримання медичної, гуманітарної та іншої допомоги, підтримки біженців і переміщених осіб тощо. У сітках мовлення мають бути передбачені інтерактивні лінії для пошуку людей та діалогу з місцевою владою. Достатня кількість (і якість) такого контенту на українських каналах вже сама по собі: а) матиме позитивний вплив на гуманітарну ситуацію в зоні; б) підвищуватиме рівень довіри до каналів; в) збільшуватиме їхній рейтинг і г) працюватиме на поліпшення іміджу української держави та уряду серед населення окупованих територій.**

⁹⁹ Дослідження медіаситуації в південних і східних областях України // http://imi.org.ua/docs/MEDSit_ua.pdf



У такому контексті більш позитивно будуть сприйматися аудиторією матеріали, присвячені роз'ясненню намірів та політики українського уряду, дій українських військ, різним аспектам життя в Україні, її історії, культури, відносинам зі США та ЄС. Крім того, *особливу увагу доцільно приділити загальносвітовим темам, які є предметом маніпуляцій у російському пропагандистському дискурсі (діяльність НАТО, економічні та культурні процеси в ЄС, зовнішньополітичне становище й перспективи Росії тощо). Необхідно ретельно стежити за якістю і політкоректністю такого контенту. У будь-якому разі контент має бути переважно російськомовним, але орієнтованим при цьому на загальноукраїнське примирення за своєю тональністю та змістом.*

Крім того, задля збільшення кількості альтернативних джерел у межах спеціального мовлення на сході України **доцільно забезпечити регулярну ретрансляцію контенту авторитетних міжнародних медіа** (*Euronews, BBC, «Радіо Свобода», Deutsche Welle, CNN* тощо), а також тих російських ЗМІ, що не є транслятором офіційної кремлівської пропаганди та антиукраїнської риторики.

Весь цей комплекс заходів повинен бути підпорядкований більш широкому й чіткому плану дій з визначенням конкретних завдань та відповідальних відомств, термінів їх виконання, джерел фінансування, а також органу з повноваженнями, достатніми для управління всією роботою і координації відповідної діяльності інших відомств. З нормативної точки зору було б оптимальним закласти концептуальні та правові підвалини розробки і виконання такого плану у середньостроковій (3-5 років) перспективі. Протягом 2016 року здійснено деякі початкові кроки в цьому напрямку: у червні Національною радою з питань телебачення та радіомовлення було презентовано Стратегію розвитку телерадіомовлення в Херсонській



області та організації мовлення на територію Криму¹⁰⁰, а у вересні Мінінформполітики винесло на громадське обговорення проект Стратегії інформаційної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб.¹⁰¹

¹⁰⁰ <http://www.nrada.gov.ua/ua/news/radanews/32082.html>

¹⁰¹ <http://mip.gov.ua/content/strategiya-informaciynoi-reintegracii-vnutrishno-peremishchenih-osib.html>;
<http://mip.gov.ua/news/1287.html>

5. ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ МОВЛЕННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Зі всіх джерел інформації телебачення впевнено утримує «пальму першості» в Україні. Це ж стосується і ТНСТ.

За результатами опитувань, 83 % жителів регіону отримують новини саме з телевізійних передач. Друге та третє місця зі значним відривом посідають інтернет-ЗМІ (41 % – аудиторія онлайн-джерел), родичі, друзі та сусіди (24 % отримують інформацію від них). При цьому лише близько третини телевізійної аудиторії мають доступ до супутникового мовлення. Найбільш поширеним медіа-каналом залишається саме ефірне телебачення і радіо¹⁰².

Не дивно, що важливою особливістю інформаційно-психологічної агресії РФ на ТНСТ є те, що насамперед вона здійснюється за допомогою телерадіомовлення (в основному – телебачення). Починаючи з початку 2014 року й досі агресор має ексклюзивну можливість наповнювати телерадіопростір ТНСТ майже виключно власним контентом, формуючи таким чином у місцевого населення бажане для нього бачення подій. Тому нині (станом на кінець 2016 року), навіть якби Україна в повній мірі забезпечила технічну можливість доносити свій національний медіа-продукт до цих територій, готовність їх мешканців до його адекватного сприйняття викликає великі сумніви.

Така ситуація не є унікальною у світі – історія різноманітних конфліктів навіть останніх 20-30 років демонструє принаймні декілька випадків, коли різні держави стикались із схожою проблемою і часто шукали рішення у запровадженні спеціальних режимів мовлення. Ці режими відрізняються своєю масштабністю, цілями та ефективністю застосування, однак їх дослідження є важливим з точки зору пошуку

¹⁰² Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – 77 с.

національної моделі такого мовлення для окупованих та звільнених територій України.

Безумовно, стратегічною метою інформаційної політики України в даному регіоні є не маніпулятивні чи деструктивні інформаційно-психологічні впливи, а повноцінна соціально-психологічна реабілітація і реінтеграція цих громадян, яку можна розуміти як їх готовність до добровільного й повноцінного включення в усі сфери і процеси загальноукраїнського життя. Водночас, для реалізації цих завдань може бути корисним міжнародний досвід щодо інституційного, фінансового та адміністративно-логістичного забезпечення подібних акцій, створення та/або захоплення інформаційно-комунікаційних інфраструктур, стратегій контрпропаганди й інформаційного протиборства.

3.1. Операція США і держав коаліції в Іраку (2003 рік)

Військова операція США і країн-союзників проти Іраку була розпочата з метою повалення уряду Саддама Хусейна і стала першою фазою затяжної іракської війни 2003-2011 рр. Велике значення надавалося інформаційній складовій операції, зокрема її медіа-супроводу. В рамках іракської операції передбачалося медіа-охоплення трьох цільових аудиторій – власне іракської та частково близькосхідної, американської, а також світової. У самому Іраку інформаційна кампанія повинна була проходити у декілька етапів – підготовчий (до початку воєнних дій), супровід самої військової операції і післявоєнний, який мав увінчатися суттєвою перебудовою медіа-системи країни в інтересах США і держав коаліції (власне, налагодження спеціального мовлення). Ситуація в іракському медіа-просторі того часу є подібною до такої на непідконтрольних українських територіях ще принаймні у двох важливих аспектах: 1) домінуючі позиції радіо і телебачення у структурі ЗМІ; 2) наявність потужного конкурента американським мовникам у

вигляді іракського і особливо – регіонального арабського телерадіомовлення (подібно до телебачення РФ на ТНСТ).

Кампанія розроблялася та скеровувалася на найвищому (для психологічних операцій) рівні стратегічного військового підпорядкування. Її організацію та ведення було покладено на Головне командування спеціальних операцій (*United States Special Operations Command*), у складі одного з Управлінь якого знаходиться 4-а група бойових операцій інформаційного забезпечення збройних сил США (*4th Military Information Operations Support Group*) – основне регулярне формування психологічних операцій (ПсО) сухопутних військ і одночасно ядро всієї структури психологічних операцій ЗС США.

Довідково. Деякі експерти (П. Пафнутьєв, І. Панарін) звертають увагу на те, що саме кампанія в Іраку істотним чином вплинула на погляди американських фахівців щодо ролі ПсО в сучасній війні¹⁰³. Дійсно, саме на цьому театрі воєнних дій набуває остаточної концептуалізації поняття «психологічна операція» (*psychological operation – PSYOP*). У вересні 2003 року було оприлюднено розроблену під егідою Об'єднаного комітету начальників штабів і Міністерства армії США «Доктрину спільних психологічних операцій», у якій, зокрема, вводиться така їх класифікація: «оперативна / тактична / стратегічна психологічна операція» (*operational / tactical / strategic psychological operation*)*. Стратегічні психологічні операції в Доктрині визначаються таким чином: «Інформаційна діяльність на міжнародній арені, проваджувана органами управління Сполучених Штатів як в мирний час, так і протягом військового конфлікту задля впливу на ставлення,

¹⁰³ Борьба за информационное господство // <http://vprk-news.ru/articles/1173>; СМИ, пропаганда и информационные войны // http://propagandahistory.ru/books/Igor-Panarin_SMI--propaganda-i-informatsionnye-voyny/33

* Треба, проте, наголосити, що сам термін «психологічні операції» (*psychological operation*) згодом був офіційно замінений Міністерством оборони США на термін «військові операції інформаційної підтримки» (*military information support operations*). (Див.: Joint Publication 1-02. Department of Defense. Dictionary of Military and Associated Terms. 8 November 2010 (As Amended Through 5 February 2016). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf)



сприйняття та поведінку відповідно до цілей та завдань, що стоять перед Сполученими Штатами. Подібні програми реалізуються переважно поза військовою сферою, проте до їх виконання може бути залучене Міністерство оборони. Військові ПсО, які можуть справляти стратегічний вплив, мають бути скоординовані зі здійсненням національної політики в інших сферах»¹⁰⁴.

Таким чином, *стратегічні ПсО вже на початку 2000-х років трактувалися керівництвом США як операції подвійного (і військового, і цивільного) характеру, які, відповідно, можуть ініціюватися та проводитися як цивільними, так і військовими організаціями, причому як у воєнних, так і в мирних умовах.* Характерно, що в Іраку ПсО планувалися та здійснювалися не тільки під час самого конфлікту, але і в період, що передував їм, а також після закінчення бойових дій, коли саме військові контролювали відновлення іракських комунікаційних мереж, мовлення, медійного ресурсу, залучаючи при цьому цивільні організації.

Відповідним був інфраструктурний та фінансовий масштаб інформаційної кампанії. Уже у період підготовки до вторгнення в Ірак американськими інформаційними структурами було організовано радіо- і телемовлення на війська та населення по всій країні. Зокрема, у 2002-2003 рр. США організували роботу цілого ряду радіостанцій, звідки мали змогу виходити в ефір різні іракські опозиційні угруповання. Ще до початку бойових дій пропагандистське мовлення на Ірак вели близько 27 радіостанцій, а відразу після закінчення військових дій у квітні 2003 р. в радіоефірі Іраку з'явилося близько 20 нових FM-станцій, що транслювали новинні, спортивні та музичні програми на арабській мові. Крім того, в країні продовжили мовлення ВВС і «Радіо Свобода – Радіо Вільний Ірак»¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Joint Publication 3-53. Doctrine for Joint Psychological Operations. 5 September 2003 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB177/02_psyop-jp-3-53.pdf

¹⁰⁵ Борьба за информационное господство // <http://vpk-news.ru/articles/1173>



У ході операції планувалося взяти під безпосередній контроль власну інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру Іраку і в подальшому використовувати її в своїх цілях. Тому на початкових етапах передбачалося лише тимчасове виведення з ладу обладнання за допомогою т. зв. «електромагнітної бомби», і лише після кількох успішних пропагандистських акцій Міністерства інформації Іраку американські війська були змушені нанести серію авіаударів по будівлі телецентру в Багдаді¹⁰⁶.

У січні 2003 р., ще до початку бойових дій військово командування і спеціальні відомства США уклали договір з приватною компанією *Science Applications International Corporation (SAIC)*, згідно з яким вона мала створити й «запустити» телерадіокомпанію для роботи в післявоєнний період в інтересах США та держав коаліції. Було створено *Iraqi Media Network (IMN)*. Згідно з соціологічними даними, у перші роки існування мовник не користувався ані довірою, ані популярністю через надмірно пропагандистський та «американський» контент. Значно вищими були тоді рейтинги арабських супутникових каналів *Al-Jazeera* та *Al-Arabiya*¹⁰⁷.

Нині *IMN* перетворився на високорейтинговий медіа-холдинг «Аль-Іракія» (*Al Iraqiya*) зі статусом іракського громадського мовника, що складається з інформагентства, двох телеканалів і двох радіостанцій, мовить як в ефірі, так і через супутник і, за даними англomовної Вікіпедії, охоплює 85% населення Іраку, маючи при цьому аудиторію в 40% населення країни.

Крім цього, окупаційна адміністрація негайно після кінця воєнних дій почала активно відновлювати або створювати локальні «приватні» радіо- та телеорганізації у регіонах країни, причому цим займалися

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Там само.



безпосередньо фахівці ПсО збройних сил США та Сполученого Королівства. За тогочасними повідомленнями «*Associated Press*», створення місцевих мовників уже влітку 2003 року розгорнулася в містах Тікріт, Мосул, Кіркук¹⁰⁸.

9 грудня 2003 р. Керуюча адміністрація Коаліції (*Coalition Provisional Authority*) Іраку прийняла рішення про створення Урядової корпорації інформації. У завдання нової організації входив контроль за діяльністю друкованих та електронних ЗМІ країни, видача ліцензій на випуск нових видань і відкриття радіо- і телестанцій, основу урядового агентства новин, радіостанції та телебачення. Корпорації також було доручено працевлаштувати працівників розпущеного після зміни режиму Міністерства інформації Іраку. На початку 2004 р. Коаліційною керуючою адміністрацією Іраку був оголошений тендер за контроль над інформаційною мережею країни, в якому взяли участь близько 30 іноземних інформаційних компаній. У підсумку тендер на підписання 96-мільйонного контракту виграв американський виробник телевізійного обладнання *Harris Corporation*¹⁰⁹.

В якості альтернативи впливовим регіональним мовникам для інформування аудиторії арабських країн (зокрема щодо присутності американських військ на Близькому Сході) з кінця лютого 2004 р. на регіон було розпочато мовлення нового американського інформаційного супутникового каналу на арабській мові *Alhurra* («Вільний»).

Не дивлячись на низку серйозних прорахунків у розробці концепції мовлення та логістиці, а також на наявність потужного конкурента у вигляді арабського телерадіомовлення, країнам коаліції (і передусім США) вдалося реалізувати в Іраку план створення сучасної відкритої

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Борьба за информационное господство // <http://vpk-news.ru/articles/1173>

медіа-системи західного типу, і водночас – підконтрольної як на стратегічному, так і на оперативно-тактичному рівнях інформаційної інфраструктури для забезпечення своєї військово-політичної присутності, а в подальшому – для зміцнення власного інформаційного впливу на аудиторію Іраку та країн Близького Сходу. За даними американських джерел, уже наприкінці 2005 року в Іраку функціонувало 170 газет і 80 телеканалів (включаючи супутникові) проти приблизно 10 газет двох державних мовників при режимі С. Хусейна; кількість користувачів Інтернету склало 168 000 осіб, а мобільного зв'язку – 5,2 млн порівняно з відповідно 4 тис. і 80 тис. осіб до 2003 року¹¹⁰. Вимірювання та статистика 2012 року продемонстрували подальше динамічне збільшення цих показників, що дозволяє говорити про усталені та здорові тенденції розвитку¹¹¹. Об'єктивно створення більш розвиненої та відкритої медіа-системи дозволило США сильніше впливати на громадську думку, коригувати політичні процеси тощо.

Водночас цей успіх багато в чому був досягнутий завдяки діям, які США так ніколи і не змогли виправдати в очах світової громадської думки. Таким чином, можна сказати, що під час війни в Іраку відносний інформаційно-психологічний контроль над локальною аудиторією був досягнутий ціною значних іміджевих та репутаційних втрат на глобальному рівні, причому значною мірою – саме внаслідок невдалого медіа-супроводу.

Ще одним прорахунком (який, щоправда, згодом вдалося виправити) виявилось те, що при виробництві та розповсюдженні контенту недостатньою мірою було враховано менталітет місцевих аудиторій і складний культурно-релігійний ландшафт Іраку. Сильно

¹¹⁰ PROGRESS MADE THROUGHOUT THE IRAQ WAR // <http://www.discoverthenetworks.org/viewSubCategory.asp?id=33>; Iraq Reconstruction -- Mix of Progress, Problems and Uncertainty //

<http://abcnews.go.com/WNT/IraqWhereThingsStand/story?id=1910844#.T5pZEIJ4BY4>

¹¹¹ Arab Media Outlook 2011-2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://stmjo.com/wp-content/uploads/2015/06/Arab-Media-Outlook-2011-2015.pdf>

ускладнювала цю ситуацію також наявність в регіоні власної розвиненої медіа-системи і зокрема телерадіомовлення, представленого такими потужними мовниками-конкурентами як, наприклад, *Al-Jazeera*.

3.2. Міжнародна медійна політика Російської Федерації. Її наслідки для Молдови (Придністров'я), Грузії (Абхазія та Південна Осетія), України, країн Балтії і ЄС в цілому

Протягом приблизно останніх десяти років Російської Федерації вдалося створити підконтрольну державі медійну платформу, яка складається з декількох центрів, основними з яких є *Всероссийская государственная телевизионная и радиовещательная компания (ВГТРК)*, *ОАО «Газпром-Медиа Холдинг»*, *ЗАО «Национальная Медиа Группа» (НМГ)*. Крім того, в РФ діє централізована державна система іномовлення, яка станом на 2016 рік включає в себе *Федеральное государственное унитарное предприятие «Международное информационное агентство „Россия сегодня“»* (раніше – *РИА Новости*), мультимедійну службу *Sputnik* (раніше – «*Московское радио*», «*Голос России*») і міжнародну інформаційну телевізійну компанію *RT* (раніше – *Russia Today*). Служби іномовлення завжди отримували щедру бюджетне фінансування, але з 2013 року воно стрімко збільшується. Так, якщо у 2014 році агентство «*Россия сегодня*» отримало з федерального бюджету 2,67 млрд руб., то вже у 2015 р. на його утримання було виділено 6,48 млрд руб.¹¹² Щоправда кризові економічні процеси (передусім – в 2016 році) позначаються і на цьому сектору бюджетних видатків РФ.

Весь цей медійний «кулак» працює в постійній та тісній сув'язі з відповідними державними органами. Зокрема, представники ПАО «Газпром» і державних медіа-організацій на постійній основі входять до Міжвідомчої комісії Ради безпеки РФ з інформаційної безпеки – одного з ключових постійно діючих органів російського Радбезу.

¹¹² Россия создаст новый интернет-проект для пропаганды за границей // http://www.rbc.ru/ins/technology_and_media/05/11/2014/54592396cbb20f2381c3e089



У 2008 році у зв'язку з російсько-грузинською війною розгорнулося гостре інформаційне протиборство між Грузією (у партнерстві з США) і Росією, насамперед довкола питання про причини і головних винуватців (агресорів) цього конфлікту. Об'єктом боротьби стала свідомість населення і політичних еліт Північного Кавказу, пострадянського простору, ЄС. За одностайною думкою експертів, на рівні міжнародних аудиторій Росія в цій інформаційній війні зазнала поразки¹¹³.

У 2008 році уряд Грузії був поставлений перед необхідністю вступити в інформаційне протиборство з РФ. За твердженням американської газети *The Washington Post*, в квітні 2008 року Грузією був підписаний контракт, оцінюваний в \$200 тис., з американською консалтинговою фірмою *Orion Strategies*, що належить Ренді Шенемані (на той момент він був радником з зовнішньої політики кандидата в президенти США Джона Маккейна).¹¹⁴ За твердженням британської газети *The Times*, Грузією був також підписаний контракт з одним з бельгійських PR-агентств. Було розгорнуто досить інтенсивну PR-кампанію на захист інтересів Грузії. *The Times* писала, що «якщо б грузинська армія була такою агресивною, як піар-кампанія влади країни, то результат війни в Південній Осетії міг би бути зовсім іншим»¹¹⁵. 9 серпня 2008 року за рішенням РНБО Грузії на підконтрольній території було припинено мовлення всіх російських телеканалів. Пізніше грузинські власті відкрили доступ до ДТВ, ТНТ, СТС, «Культура», і забороненими залишилися тільки телеканали з новинними програмами – Перший канал, Росія, НТВ, ТВ Центр і Вести. Єдиним російськомовним

¹¹³ Російський фахівець А. Манойло резюмує причини цієї невдачі таким чином: «З боку Заходу в інформаційній війні діяла система, сили спеціальних психологічних операцій, з російської сторони – дві особи: президент і голова уряду; з боку Заходу застосовувалися технології, з російської сторони – вдалі імпровізації; Захід застосовував багатоходові оперативні комбінації, заготовлені заздалегідь, ми ж на них відповідали реагуванням «за фактом» // <http://www.politex.info/content/view/597/30/>

¹¹⁴ While Aide Advised McCain, His Firm Lobbied for Georgia // http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/08/12/AR2008081202932.html?nav=rss_politics

¹¹⁵ Georgia loses the fight with Russia, but manages to win the PR war // *The Times*, 13 августа 2008

каналом з новинної програми, що мовив у Грузії, залишився RTVi, що контролювався Володимиром Гусинським.

Водночас, Південна Осетія та Абхазія залишилися у відносній медійній ізоляції «під парасолькою» російських ЗМІ. Так, розпорядженням президента Республіки Абхазія від 20.11.2009 р. затверджено перелік обов'язкових загальнодоступних телеканалів, який складається з семи російських і двох абхазьких мовників. Щоправда, в районах Очамчира і Гал мовлять грузинські канали¹¹⁶. У 2008-2009 роках Грузія намагалася накладати штрафи на російські канали за незаконне мовлення на її суверенних (хай і невідконтрольних) територіях, проте це було скоріше актом символічним і не мало значущого ефекту¹¹⁷.

З кінця травня 2016 року жителі більшої частини самопроголошених республік Абхазія і Південна Осетія, можуть за допомогою домашньої антени приймати понад 20 грузинських каналів. Роботи з налагодження цифрового телемовлення здійснені на кошти ТОВ «Стерео+» за підтримки ЄБРР. Цікаво, що, за повідомленнями топ-менеджерів цієї компанії, осетинський та абхазький режими і керівництво Грузії на даний момент взаємно відмовились від практики «глушіння» телевізійних трансляцій¹¹⁸. За деякими повідомленнями, подібні ж процеси медійної конвергенції тривають останніми роками і між Республікою Молдова та Придністров'ям.

Ці конструктивні процеси, однак, не відмінюють того факту, що багаторічне перебування в просторі російської пропаганди за умов обмеженого доступу до об'єктивної інформації призвело до глибоких деформацій у громадянських, міжетнічних та міжрегіональних відносинах молдавського та грузинського суспільств, суттєво порушило нормальний перебіг суспільно-політичного, економічного і

¹¹⁶ <http://apsnypress.info/news/4707.html>

¹¹⁷ Грузія снова оштрафовала российские телеканалы // <https://lenta.ru/news/2009/12/07/fine/>

¹¹⁸ Грузинские каналы – теперь в Абхазии и Южной Осетии // <http://www.ekhokavkaza.com/a/27757303.html>

гуманітарного життя, поставило під сумнів саму можливість подальшого сталого розвитку цих двох країн. І для Молдови з Придністров'ям, і для Грузії з Абхазією й Південною Осетією відновлення суспільної консолідації та громадянського миру є нині одною зі стратегічних проблем, повноцінне розв'язання якої, очевидно, потребуватиме багатьох років. Наприклад, за свідченням місцевих мешканців, в Абхазії досі дуже поширені антигрузинські настрої і відповідна риторика щодо «грузинського фашизму»¹¹⁹.

Факти свідчать, що до 2014 року російські служби ПсО та медіа змогли достатньо продуктивно використати уроки грузинської медіа-кампанії, вдосконаливши організацію та методи роботи і технології впливу¹²⁰. Про це свідчить як високоефективний медіа-супровід окупації та військових дій в Україні (ПсО для локальних аудиторій, включаючи запровадження спеціального телерадіомовлення в окупованих районах), так і суттєвий дестабілізуючий вплив на політичні кола та громадську думку держав ЄС, що спонукало Єврокомісію, а також уряди цілої низки окремих країн Союзу – Німеччини, Чехії, Нідерландів, Польщі, країн Балтії – терміново шукати шляхи та інструменти протидії російській пропаганді¹²¹.

Нині Російська Федерація володіє одним з найбільших й найпотужніших медійних потенціалів у світі, причому передусім у сфері телерадіомовлення. Сучасна медіа-система РФ: а) має значні фінансові

¹¹⁹ Когда Абхазия, Осетия и Крым освободятся от власти Кремля // <http://nv.ua/opinion/panfilov/kogda-abhazija-osetija-i-krym-osvobodjatsja-ot-vlasti-kremlja-68583.html>

¹²⁰ Інформаційна складова російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 року: ризики для України // <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/03.htm>

¹²¹ EU launches operation to counter Russian propaganda // <http://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-launches-operation-to-counter-russian-propaganda/>; ЄС запустив інформаційний бюлетень для протидії російській дезінформації // <http://goo.gl/0b5iAD>; МВС Чехії створює команду для протидії російській пропаганді // <http://www.euointegration.com.ua/news/2016/05/26/7049857/>; Німеччина запустить міжнародний новинний сервіс для протидії російській пропаганді // http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/nimechchina_zapustit_mizhnarodniy_novinniyy_servis_dlya_protidi_i_rosiyskiy_propagandi/; Нідерланди і Польща шукають фінансування на російськомовне ЗМІ без пропаганди. Більше читайте тут: http://dt.ua/WORLD/niderlandi-i-polscha-shukayut-finansuvannya-na-rosiyskomovne-zmi-bez-propagandi-179362_.html // http://dt.ua/WORLD/niderlandi-i-polscha-shukayut-finansuvannya-na-rosiyskomovne-zmi-bez-propagandi-179362_.html

ресурси, що дозволяє їй працювати в цілому на рівні міжнародних стандартів якості; б) має глобальне охоплення і значну світову аудиторію, в тому числі в країнах ЄС та США; в) має великий досвід та можливості для виготовлення й поширення високоякісного пропагандистського контенту, проведення ефективних кампаній дезінформації, дискредитації, корекції громадської думки і т. ін.; г) на даний момент практично повністю підконтрольна політичному керівництву держави. Все це робить російські медіа могутнім і надійним інструментом для здійснення інформаційно-психологічних операцій досить широкого спектра (з точки зору територіального та аудиторного охоплення, тривалості, рівня складності, включаючи спеціальні режими мовлення для окремих районів).

Протягом останніх двох років протидіяти російській пропаганді за допомогою заборон намагаються країни Балтії. На території Литви ще в 2014 році припинено трансляцію російських телевізійних каналів (РТР, ОРТ, НТВ), більш жорстко контролюється діяльність литовських ЗМІ проросійської орієнтації (щотижневик «Литовский курьер», «Обзор», «Експрес-неделя» та телевізійний «Балтийский канал» — дочірня структура ОРТ в країнах Балтії). Понад те, Литва загалом відмовилась від розвитку зв'язків з Росією в культурно-гуманітарній сфері. Так, Міністерство культури країни уникає підписання відповідної програми співпраці з РФ на 2014-2015 роки, а також плану реалізації спільних проектів з російською Федеральною агенцією «Россотрудничество»¹²².

Посилився контроль за діяльністю російських ЗМІ і в Латвії. У листопаді 2014 тому Національна рада Латвії з питань електронних засобів масової інформації наклала штраф на «Балтійський канал» за необ'єктивне висвітлення подій в Україні та розпалювання

¹²² Досвід країн Балтії щодо протидії агресії зі сторони Російської Федерації // <http://bintel.com.ua/uk/article/opyt-baltii/>



міжнаціональної ворожнечі. Крім того, є рішення про обмежену ретрансляцію телеканалу «Россия-РТР» на латвійській території¹²³.

Щодо медіа-системи сучасної України, то вона, демонструючи загалом здорові тенденції розвитку в руслі класичних європейських норм (значно вищий від російського рівень плюралізму, незалежності ЗМІ, свободи слова, дотримання журналістських стандартів та етики, бурхливий розвиток громадянської журналістики), все ще знаходиться на стадії формування, що обумовлює її «хвороби росту». Це, зокрема: нерозвиненість власних корпоративних традицій і «шкіл», порівняно скромні фінансові ресурси і пов'язана з цим надмірна залежність від поточної комерційної кон'юнктури, часто – недостатній фаховий рівень журналістів і неякісний контент, слабкий громадський мовник і мережа малоефективних державних телерадіоорганізацій, мінімальна здатність до консолідації задля загальнонаціональних інтересів.

Крім того, принципово різними є моделі українського та російського телерадіомовлення: якщо в РФ протягом останнього десятиріччя сформовано потужний, консолідований та підконтрольний керівництву держави медіа-комплекс, орієнтований здебільшого саме на пропаганду та інформаційні війни, то українські телевізійні ЗМІ, навпаки, формувалися в парадигмі мирного розвитку, свободи слова, ринкового саморегулювання, відносної незалежності від держави і реального плюралізму.

Є досить очевидним, що в системі координат нав'язаної Україні Російською Федерацією «гібридної війни» значно ефективнішою є перша (російська) модель, хоча б тому, що вона являє собою готовий інструмент для реалізації спланованих уже інформаційно-психологічних операцій. До того ж, у медійній ситуації, що склалася нині в зоні

¹²³ Там само.



конфлікту на сході України, проти української сторони досі працює ще низка додаткових чинників:

- серед населення регіону заздалегідь були сформовані сепаратистські і проросійські настрої (що варто розглядати як інтегральну складову плану вторгнення);
- на відміну від українських, профільні відомства і медіа-організації РФ мають значний досвід інформаційно-психологічної експансії за подібним до «донбаського» сценарію (Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, чималий досвід іномовлення, тобто роботи з іншими, «недомашніми» аудиторіями), напрацьовані технології виготовлення контенту і проведення подібних ПсО;
- через російські медіа цільовим аудиторіям відразу були запропоновані прості, привабливі, добре артикульовані псевдоідеологічні концепти («Донбас – край шахтарів, годувальник», «Русский мир», «Новороссия»), образ ворога («киевская хунта», «укрофашисты», «бЕндеровцы»), образ друга («Росія – визволитель, помічник», «російський доброволець») і перспектива («Вільна Новоросія у складі Росії»). Це різко відрізнялося і відрізняється від неоднозначного, плюралістичного, орієнтованого на рефлексію і дискусію українського медіа-контекста;
- від самого початку окупації під контролем сепаратистів опинилися найпотужніші в Донецькій та Луганській областях передавачі аналогового телевізійного мовлення і найвищі точки їх підвісу, так само як державне майно, обладнання і значна частина персоналу місцевих телерадіоорганізацій (ТРО) та філій Концерну РРТ. Українська сторона, відповідно, позбулася всього цього ресурсу;



- населення непідконтрольних, а подекуди й звільнених територій вже понад два роки знаходиться майже виключно у фокусі високоефективної російської пропаганди.

Водночас, викладені вище характеристики медіа-система сучасної РФ з усією очевидністю свідчать, що вона кардинально відрізняється від класичних відкритих ринкових систем, що сформовані (або формуються) практично в усіх країнах, які потерпають нині від російської пропаганди, принаймні за такими фундаментальними ознаками: 1) абсолютним пріоритетом її функціонування є не задоволення відповідних потреб громадян та суспільства, а інформаційна агресія, маніпулювання й дестабілізація; 2) вона є штучно керованою ззовні; 3) вона нездатна слугувати чинником довгострокового сталого розвитку. Навпаки, ця система призначена насамперед для ведення війни, тому, при всій її ефективності для здійснення спеціальних інформаційних операцій, вона являє стратегічну небезпеку насамперед для самої Російської Федерації, – навіть у короткостроковій перспективі.

З цих причин в процесі налагодження протидії інформаційній агресії РФ (у тому числі в питанні створення ефективного контрпропагандистського спеціального мовлення на ТНСТ) Україна має обережно підходити до спроб глибокої адаптації своєї медіа-системи до сучасних викликів. Враховуючи те що вітчизняні ЗМІ загалом успішно розвиваються за класичною ліберально-демократичною моделлю, значно привабливішим для України є американський досвід, що передбачає широке використання військово-цивільного та державно-приватного партнерства, орієнтацію на ринкові механізми, досягнення конкурентоспроможності свого продукту (а не намагання просто «заблокувати» конкурентів), застосування високих технологій тощо.



6. ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУП ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Зона проведення АТО залишається одним з пріоритетів для поліпшення інформаційної присутності, а також повноцінної інформаційної реінтеграції, української держави. Звільнені протягом 2014-2015 років від російсько-терористичних військ українські території в інформаційному сенсі все ще залишаються «сірою зоною» інформаційних зіткнень. Цим обумовлена необхідність держави працювати з людьми, враженими своєрідним «стокгольмським синдромом» який проявляє себе принаймні у двох вимірах¹²⁴. Один з цих вимірів – це «стокгольмський синдром» щодо «радянського минулого», яке в уявленні багатьох місцевих жителів виглядає певною ідеалістичною картинкою буття, за якої повністю ігнорується фактичне нехтування радянським режимом прав людини. Інший вимір стосується діяльності «ополченців» та самих адміністрацій «ДНР/ЛНР», що позначені рисами своєрідного «квазіправославного ІДІЛу» на території України. І якщо демонстративне виявлення лояльності до самопроголошених республік (або «керівництва Криму») на самих окупованих територіях може бути пояснене питаннями особистої безпеки, то стосовно звільнених районів маємо справу з класичним «стокгольмським синдромом», коли жахи реальності (з «підвалами», «розстрілами за умов військового часу» та банальними грабунками) відходять на другий план, а панування бандитських угруповань уявляється в позитивних тонах. І це та глибинна реальність, яку Українська держава має враховувати, формуючи інформаційну політику щодо цих територій.

¹²⁴ Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році // http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/poslanya_new-cc2e3.pdf

Ще один рівень проблем, з якими стикається держава, намагаючись відновити свою інформаційну присутність у регіоні, – це відносини між місцевим населенням та армією. Незважаючи на те що Збройні Сили України мають один із найвищих рейтингів довіри в суспільстві, усереднені дані не завжди адекватно відображають специфіку окупованих та звільнених територій. Причому йдеться не стільки про російські пропагандистські штампи на кшталт «засилля найманців», які воюють на стороні України, та «карателів із добровольчих батальйонів», скільки про взаємовідносини між місцевим населенням у прифронтовій зоні та військовослужбовцями, що несуть тут свою службу. Непоодинокими є випадки ворожого ставлення до військовослужбовців, провокацій проти них та навіть звинувачень у тому, що воєнні дії тривають лише внаслідок їх перебування на позиціях.

Нова Воєнна доктрина України, ухвалена у 2015 р., акцентує увагу на необхідності посилення інформаційно-психологічної роботи в зоні проведення АТО. Відповідна робота, вочевидь, має здійснюватись передусім службою цивільно-військового співробітництва Генштабу ЗСУ.

6.1. Цивільно-військове співробітництво як нова сфера діяльності ЗС України

У травні 2014 р. Генеральний штаб ЗС України почав формувати у пілотному режимі *групи цивільно-військового співробітництва* (у подальшому – ЦВС). Проте, понад рік знадобилося для затвердження на відомчому рівні положення, яке регулює діяльність груп ЦВС (30.08.2015 р.)¹²⁵.

Початково у зоні АТО діяли дві групи ЦВС – на півдні Херсонської області та на заході Донецької області. Дії ЗС України зі звільнення територій Донецької та Луганської області, відсутність або

¹²⁵ Положення про Об'єднаний центр цивільно-військового співробітництва - <http://civic.com.ua/2015/08/30/%D0%BE%D1%86%D1%86%D0%B2%D1%81/>

дискредитація влади на місцях, виникнення передумов до гуманітарної катастрофи підштовхнули до прийняття рішення щодо збільшення кількості груп та урізноманітнення військових спеціальностей особового складу ЗС України, задіяних у роботі груп ЦВС та розширення діяльності на інші сектори зони АТО, впровадження груп ЦВС у склад окремих бригад ЗС України. У 2015 році розпочалося впровадження системи ЦВС в межах загальної структури ЗС України відповідно до стандартів Північноатлантичного Альянсу¹²⁶.

Проте й досі відсутні законодавчі й підзаконних актів, які б регулювали ЦВС. Щоправда, народним депутатом України Ю.Мамчуром розроблено проект відповідного Закону України «Про внесення змін до законів України «Про Збройні Сили України» та «Про оборону України» (щодо здійснення Збройними Силами України цивільно-військового співробітництва)». Йдеться про проект №2153а від 23.06.2015 р., який 15.07.2015 отримав позитивний висновок профільного комітету з національної безпеки та оборони. 12.05.2016 р. проект №2153а отримав позитивний висновок комітету з питань правової політики та правосуддя. Однак, станом на листопад 2016 р. відповідний закон так і не було прийнято.

Варто зауважити, що, окрім тих двох законів, які передбачає доповнити на предмет ЦВС законопроект Ю.Мамчура, у сферу правового регулювання, яке відповідає цілям та завданням ЦВС мали би також потрапити з точки зору уточнень і доповнень і низка інших законів й зокрема:

- Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;
- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»;
- Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»;

¹²⁶ Ознайомчий курс ЦВС - <http://civic.com.ua/course>

- Закон України «Про правовий режим воєнного стану»;
- Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»;
- Закон України «Про боротьбу з тероризмом».

В «Пояснювальній записці» до законопроекту №2153а виразно акцентована інформаційна складова ЦВС, у контексті чого зазначається наявність реальної загрози спотворення іміджу ЗС України в очах місцевого населення на Сході України й розкриваються причини такого стану: «Відсутність дієвої системи популяризації та інформування про діяльність Збройних Сил України і агресивна антиукраїнська пропаганда з боку Російської Федерації створили передумови до появи недовіри, а в окремих випадках, протидії з боку місцевого населення окремих районів Донецької та Луганської областей, що надало певні тимчасові переваги незаконним збройним формуванням та підрозділам збройних сил Російської Федерації»¹²⁷.

Про реальність російської «загрози у вигляді спотвореного іміджу ЗС України» свідчать дані ГУР МО України (ГУРМО) щодо діяльності російських «Управлінь інформаційного протиборства», до складу яких, поряд з відділами «військово-цивільної взаємодії» (приблизний аналог українських відділів ЦВС) входять також відділи «інформаційної ізоляції району бойових дій» та «дезінформації і контрпропаганди»¹²⁸.

Абстрагуючись від цілей та завдань російських «Управлінь інформаційного протиборства», слід визнати, що поєднання в їх діяльності інформаційної складової з військово-цивільними взаємодіями є цілковито логічним й організаційно виправданим.

Відповідно, уявляється потрібним налагодити і в ЗС України чітку взаємодію груп ЦВС та груп проведення інформаційно-психологічних

¹²⁷ w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55702...

¹²⁸ Особливості діяльності Управління інформаційного протиборства Центру територіальних військ Південного військового округу ЗС РФ - <http://gur.mil.gov.ua/content/osoblyvosti-diialnosti-upravlinnia-informatsiinoho-protyborstva-tsentru-terytorialnykh-viisk-pivdennoho-viiskovoho-okruhu-zs-rf.html>.

спецоперацій (ІПСО). Тим більше, що в Україні в рамках проектів окремих недержавних структур були напрацьовані проекти включення сил військово-цивільної взаємодії до складу Сил спеціальних операцій ЗС України¹²⁹.

У новій редакції Воєнної доктрини України також ставиться завдання «підвищення ефективності спеціальних інформаційних заходів впливу в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях і на тимчасово окупованій території та зосередження сил і засобів для організації ефективної протидії проведенню ворожих інформаційно-психологічних операцій проти України»¹³⁰.

Створення Сил спеціальних операцій (ССО) проектує й військово-політичний сектор Центру оборонної реформи (Роман Машовець), за задумом якого такі Сили «займаються інтелектуальною роботою, збором і обробкою інформації, виробленням певного плану і координацією з усіма іншими задіяними відомствами». Для цього ССО пропонується надати можливості для розвідки й психологічних операцій. Співробітники ССО мають діяти у глибокому тилу противника і використовувати тактику диверсійно-розвідувальних груп. Нова організація ССО матиме департамент інформаційно-психологічних операцій та інформаційно-аналітичний центр, до завдань якого має бути віднесено розвідку, розповсюдження чуток, робота через неконтрольовані Україною ЗМІ тощо. ССО матимуть технічну підтримку: засоби радіоелектронної боротьби і розвідки, і, власне, групи бійців спецпризначення. Окремий центр візьме на себе управління

¹²⁹ Один з них було репрезентовано у квітні 2015 р.. Див: Створення Сил спеціальних операцій Збройних Сил України. - <http://republic.com.ua/article/36893-StvorennYa-Sil-specialnih-operaciy-Zbroynih-Sil-Ukrayini.html>

¹³⁰ УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №555/2015. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" - <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>



нетрадиційними методами війни: роботу з партизанами і підпільниками на окупованих територіях¹³¹.

Реально існуючі від 2007 р. при Генеральному штабі ЗС України Сили спеціальних операцій (ССО) включали як висококваліфікований армійський спецназ зі 140-го центру спеціальних операцій, так і підрозділ інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО), який мав здійснювати заходи спрямовані на деморалізацію психологічного стану ворога й примушування його до поразки. Але у їх завдання входила також співпраця з цивільним населенням, як підготовка ґрунту для спеціальних операцій і військова аналітика¹³².

5 січня 2016 р. було створено окрему структуру Сил спеціальних операцій (ССО), підпорядковану Міністерству оборони України. Створення ССО було передбачено у Стратегічному оборонному бюлетені України 2016 року, розрахованому на період до 2020 року.

16 червня 2016 р. Верховна Рада дозволила створити сили спеціальних операцій та високомобільні десантні війська. Відповідним Законом внесені зміни до закону про збройні сили України, якими визначається, що до окремих родів військ належать Сили спеціальних операцій Збройних Сил України, Високомобільні десантні війська Збройних Сил України.

До 12 типових завдань ССО віднесено проведення психологічних операцій (Psy-Ops) та робота «цивільної адміністрації» (залучення на свій бік населення)¹³³. У цьому розумінні завдання ССО й ЦВС тісно корелюють.

Підготовку фахівців з ЦВС (двохтижневі курси) здійснює Навчально-науковий центр міжнародної миротворчої діяльності

¹³¹ В Україні планують створити новий рід військ // Народний кореспондент. 26.04.2015. - <http://nk.org.ua/politika/v-ukrayini-planuyut-stvoriti-noviy-rid-viysk-4278>

¹³² Офіцер Сил спеціальних операцій: «Наше головне завдання — деморалізація ворога» // Тиждень . 10 листопада 2015 р. - <http://tyzhden.ua/Society/150658>

¹³³ Сили спеціальних операцій Збройних сил України. Завдання та цілі - <https://ukrsf.wordpress.com/target/>



Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Організаційна структура українського Об'єднаного центру ЦВС формується відповідно до призначення, основних завдань, особливостей функціонування та дислокації підрозділів Об'єднаного центру і має два функціональні компоненти:

- (а) інформаційно-аналітичну групу;
- (б) групу з питань гуманітарної допомоги.

Велика частина завдань інформаційно-аналітичної групи є медіа-інформаційними:

- створення сприятливого інформаційного поля для діяльності ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів у зоні проведення АТО на Сході України, а також на решті території держави;
- формування розуміння, позитивного сприйняття та підтримки громадськістю діяльності ЗС України та інших військових формувань у зоні проведення АТО на Сході України, а також під час введення правового режиму надзвичайного чи воєнного стану на території України чи в окремих районах;
- сприяння створенню позитивного іміджу ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів України серед громадськості України та за кордоном;
- протидія негативному впливу інформаційної політики противника по відношенню до ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів України не лише у зоні конфлікту, а й на решті території України;



- формування у населення України об'єктивного бачення функцій, завдань та діяльності ЗС України, країн-партнерів та міжнародних організацій¹³⁴.

6.2. Світові стандарти цивільно-військового співробітництва та його українська специфіка в зоні проведення АТО

Специфікою ЦВС в українських умовах є те, що військові операції здійснюються на території власної держави, тоді як світовий досвід ЦВС переважно стосується здійснення таких операцій в зонах миротворчості на територіях інших держав. Тому й функції новостворених груп є дуже «розмитими», нечітко окресленими навіть на рівні статутних документів.

Довідково: За аналогією з фахівцями НАТО співробітники даних підрозділів МО України напівофіційно називають себе «сіміками» (від англ. «Civil-Military Cooperation – CIMIC»). Водночас, військовими НАТО вживається термін «цивільно-військові взаємодії – ЦВВ» («Civil-Military Interaction - CMI»). В рамках НАТО впродовж 2009-2013 рр. розроблено низку документів з ЦВС, приданих для адаптації ЗС України.

НАТО визначає ЦВС (CIMIC) як «координацію й співробітництво на підтримку військової місії між командирами НАТО та цивільними акторами включно з місцевим населенням й місцевою владою, а також міжнародними, урядовими та неурядовими організаціями й агенціями»¹³⁵

Оскільки в НАТО діє принцип спеціалізації країн-членів на грантових засадах за окремими напрямками для розвитку військової справи й навчання персоналу в даних галузях, для чого призначаються країни, відповідальні за «головні департаменти» (Department Head – DH).

¹³⁴ <http://cimic.com.ua/2015/08/30/%D0%BE%D1%86%D1%86%D0%B2%D1%81/>

¹³⁵ AJP-09 NATO CIVIL-MILITARY CO-OPERATION (CIMIC) DOCTRINE - <http://www.nato.int/ims/docu/ajp-9.pdf>



7-мим наразі таким департаментом НАТО й навчальним центром (Centre of Excellence), відповідальним за ЦВС та ЦВВ у жовтні 2015 р. став голландський «Civil-Military Cooperation Centre of Excellence CCOE» в м. Гаага¹³⁶.

Зокрема, голландським центром розроблено довідник (польовий статут) з ЦВС, який містить керівні принципи та практичні рекомендації для офіцерського, сержантського та рядового складу, який залучається до підготовки фахівців ЦВС, а також безпосередньої участі в операціях на відповідних посадах ЦВС в багатонаціональних (національних) штабах та підрозділах¹³⁷.

На думку фахівців Альянсу в умовах гострої нестачі людських й матеріальних ресурсів завдання ЗС дедалі частіше доводиться віддавати на аутсорсинг цивільним структурам. Звідси й об'єктивна необхідність посилення ролей ЦВС.

Порівняно великого досвіду проведення операцій з ЦВС офіцери ЗС України набули в Іраку, де українські військові перебували в складі Коаліції у провінції Васіт впродовж 2003-2005 рр. За учасниками малочисельних груп (5-6 чоловік) були розподілені обов'язки за різними сферами відповідальності: освіта, судова система, поліція, медицина, енергопостачання, забезпечення населення паливом, сільське господарство, фінансове господарство, фізична культура і спорт. Зазвичай відповідної фахової підготовки офіцери з ЦВС не мали, що негативно позначалося на результатах їх діяльності. До недоліків в організації ЦВС відносилися також незбалансованість проектів між

¹³⁶ CCOE officially appointed as-nato department head for cemic-and-cmi «giving excellence a-face» - <http://www.cimic-coe.org/ccoe-news/ccoe-officially-appointed-as-nato-department-head-for-cimic-and-cmi-giving-excellence-a-face/>

¹³⁷ CIMIC Field Handbook. 4th Edition - <http://cimic.com.ua/>



військовими і соціальними сферами та між секторами відповідальності¹³⁸.

Разом з тим, отриманий Українським миротворчим контингентом в Іракові досвід ЦВС став першоджерелом розроблення нормативно-правової бази підготовки та здійснення ЦВС у ЗС України. В Об'єднаному оперативному командуванні та науково-дослідних установах ЗС України були розроблені проекти концепції та керівництва ЦВС на час участі ЗС України в міжнародних миротворчих операціях та керівництва¹³⁹.

У цих проектах ЦВС визначалося як комплекс заходів, спрямованих на організацію взаємодії командування українських миротворчих контингентів з цивільним населенням, місцевими органами влади, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, а також релігійними та іншими організаціями й агенціями з метою створення сприятливих умов для виконання завдань українськими миротворчими контингентами та досягнення кінцевої мети міжнародних миротворчих операцій.

Цілями ЦВС визначалося:

- забезпечення підтримки діяльності українських миротворчих контингентів під час виконання ними завдань з боку цивільного населення, місцевих органів влади, міжнародних урядових і неурядових організацій, а також релігійних та інших організацій та агенцій;

¹³⁸ Школяренко В.В., Призиглей Ю.І., Яковенко А.В., Кремешний О.І. Удосконалення системи підготовки фахівців з цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил, 2012, випуск 1(30). С.46-51.

¹³⁹ Звіт про науково-дослідну роботу "Розробка проекту Керівництва з цивільно-військового співробітництва під час участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях", шифр "Миротворчість". – К.: НУОУ, 2010. – 245 с.

Цит. за Школяренко В.В., Призиглей Ю.І., Яковенко А.В., Кремешний О.І. Удосконалення системи підготовки фахівців цивільно-військового співробітництва в Збройних Силах України // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил, 2012, випуск 1(30). С. 46-51.



- досягнення ефективного та збалансованого використання військових та невійськових ресурсів для досягнення кінцевої мети міжнародної миротворчої операції;
- формування позитивної громадської думки щодо діяльності українського миротворчого контингенту та миротворчих сил у цілому.

Не важко помітити несфокусованість визначення ЦВС, запропонованого українськими дослідниками, на цілях власне військових.

Аналогічно «несфокусованою», судячи з медіа-інформаційних джерел, є практика діяльності груп ЦВС в зоні проведення АТО. За словами одного з учасників ЦВС, «військові стикнулися з такою проблемою, що дуже важко донести до людей, що Збройні сили тут щоб допомогти, і у жодному разі не нашкодити, пояснити чому військовослужбовці ходять зі зброєю»¹⁴⁰.

Фактично завданнями груп ЦВС ЗС України є усі дії, які поліпшують імідж ЗСУ в очах місцевого населення завдяки тому, що ці дії полегшують життя місцевому населенню. Йдеться зокрема про:

- недопущення жертв серед цивільного населення;
- допомога при перетині блокпостів, проведенні сільгоспробіт, розмінуванні територій тощо;
- забезпечення доступу до зони проведення АТО міжнародних та вітчизняних гуманітарних організацій;
- налагодження ліній електропередач.

Одним з пріоритетних завдань даної структури є пошук і евакуація тіл загиблих військовослужбовців в зоні конфлікту, що неможливо без

¹⁴⁰ Групи цивільно-військового співробітництва на Донбасі надають допомогу цивільному населенню, забезпечують доступ гуманітарних організацій та налагоджують лінії електропередач. Прес-реліз // Український кризовий медіа-центр. 5 листопада 2015. - <http://uacrisis.org/ua/37230-tsivilno-vijskovogo-spivrobotnitstva>

налагодження контактів з представниками самопроголошених ДНР та ЛНР. Причому, за даними «Інформаційного опору», станом на 2014 р, якщо ДНР на такий контакт йшла, то з ЛНР нічого не виходило¹⁴¹.

Поява влітку 2014 р. в ЗС України нового виду фахівців з ЦВС не пройшла непоміченою з боку ворога. Тодішня російська преса відразу ж обізвала їх «зондеркомандами карателів», наголошуючи «від супротивного», що в разі, якби місцеве населення розглядало ЗС України як визволителів, то спостерігався би, мовляв, з боку місцевих мешканців масовий ентузіазм й тоді не довелося б їх переконувати в «гуманітарних функціях» ЗС України. Також висловлювалося припущення про те, що істинною метою діяльності новостворених груп ЦВС є «зачистка інакодумців»¹⁴².

Водночас офіцери з ЦВС отримали високу атестацію з боку волонтерських організацій й зокрема тих, які вивозять з зони бойових дій тіла загиблих воїнів. Волонтери з організації «Евакуація – 200» («Чорний Тюльпан»), які вивозили такі тіла із зони АТО й влітку 2015 р. «призупинили діяльність через відсутність грошей» зустріли байдужість представників військової й адміністративної влади до їх зусиль, але при цьому зазначали: «Якщо не рахувати зусиль офіцерів ЦВС, їм – низький уклін»¹⁴³.

¹⁴¹ На Донбасі продовжує роботу група цивільно-військового співробітництва ЗСУ // 5 телеканал. 14 жовтня 2014. - <http://www.5.ua/ato-na-shodi/na-donbasi-pratsiuie-hrupa-tsyvilno-viiskovoho-spivrobitnytstva-zsu-62526.html>

¹⁴² «Сопредседатель Народного фронта Новороссии, главный редактор интернет-издания «Глагол» Константин Долгов убежден, что главной функцией созданных групп будет выявление и зачистка инакомыслящих» - Седова, Анна. Зондеркоманды для Донбасса. Для чего Киев сформировал группы «военно-гражданского сотрудничества» // Свободная пресса. 31 июля 2014. - <http://svpressa.ru/society/article/94098/>

¹⁴³ Волонтери, які вивозили тіла із зони АТО, призупинили діяльність через відсутність грошей // Соцпортал. 16.07.2015. - <http://socportal.info/2015/07/16/volonteri-yaki-vivozili-tila-iz-zoni-ato-prizupinili-diyal-nist-cherez-vidsutnist-groshej.html>

6.3. Медіа-інформаційний аспект діяльності груп цивільно-військового співробітництва в зоні проведення АТО

Слабким місцем як новостворених військових структур ЦВС, так і військово-цивільних адміністрацій (ВЦА) є недостатня увага до медіа-інформаційної сфери. Зокрема, у жовтні 2015 р. в інтерв'ю «Апострофу» тодішній глава луганської ВЦА Г. Тука визнавав вищу якість російського медіа-продукту й висловлював сподівання, що певним адміністративним розпорядженням чи законним актом вдасться заборонити телевізійні супутникові антени у місцевого населення. Натомість він пропонував розмістити у центрі кожного поселення відомі ще з радянських часів радіогучномовці, де центральні новини перебивалися б місцевими¹⁴⁴.

Майже через рік, у серпні 2016 р. Радник Міністра інформаційної політики з питань відновлення мовлення в зоні АТО, народний депутат України Олександр Бригинець коментував ситуацію так: «Окупована Донецька телевежа поруч, сигнал від (неї) зомбує місцеве населення. Жителі «захищаються» з усіх сил: половина селища має кабель, багато хто - супутникові антени. Комусь, навіть, вдається і на «польську» ефірну антену ловити українські канали. Але стратегічно в ефірі домінує окупантське ТБ»¹⁴⁵.

Отже, засадничо ситуація не помінялася. Єдине, що помінялося, так це погляди політиків на значення кабелю й супутникових антен у місцевого населення. Якщо Г.Тука бачив у них джерело зла, то О.Бригинець – засіб спасіння від Донецької «зомбовежі».

Окрім медіатизації власної гуманітарної діяльності Управлінням ЦВС доречно забезпечувати гласність, яка стосувалася б цивільно-

¹⁴⁴ Седова, Анна. Георгий Тука о причине войны, черной дыре ЛНР-ДНР и страхе перед НАТО на Донбассе Глава Луганской области об усталости людей от войны, "черной дыре" на Донбассе и будущем региона // Апостроф. 2015. 04 октября. - http://apostrophe.com.ua/article/society/2015-10-04/georgiy-tuka-pervoprichina-voynyi---vse-eti-donbass-na-koleni-ne-postavit/2354?utm_source=Novostimira&utm_medium=teaser&utm_content=259820

¹⁴⁵ Радник Міністра: В Ясинуватському районі для побудови нової телевежі вирішено виділити з місцевого бюджету 255 тис гривень - <http://mip.gov.ua/news/1394.html>



військових взаємодій ЗС України з волонтерськими громадськими організаціями й уповноваженими з прав людини, яка стосується:

- випадків масових захворювань військових (особливо солдат призовної служби);
- випадків порушення статутних відносин (дідівщина тощо);
- контролю наявності / відсутності належних побутових умов в казармах, бліндажах та інших місцях дислокації військових.

Насторожує й той факт, що на інформаційних ресурсах МО України взагалі та Управління ЦВС зокрема не знаходять жодного відображення факти подібних перевірок.

ЦВС є складовою більш широкого контексту цивільно-військових відносин, які спрямовані як на ставлення цивільних до військових, так і на ставлення військових до цивільних. Ставлення суспільства (народу) до ЗС у різні моменти історії буває як позитивним (священно-трепетним, романтично-шанобливим, довірчим, дбайливим і т.п.) або негативним (відчужено-байдужим, насторожено-неприятним, ворожим).

За сприятливої геополітичної ситуації в світі і стабільної внутрішньої ситуації в державі недоліки взаємовідносин суспільства і Армії нівелюються, але вони істотно ускладнюються за умов посилення суспільної напруги, як це відбувається в сучасній Україні, коли в ЗС намагаються розвивати політичну активність не тільки спеціально на те уповноважені органи державної влади, але й політичні партії і громадські рухи, намагаючись використати ЗС для вирішення як зовнішньополітичних, так і внутрішньодержавних завдань приватного змісту.

Подібні кризові цивільно-військові відносини можуть стати залежно від конкретних обставин та характеру конструктивної чи деструктивної активності провідних акторів причиною як розвалу армії і держави, так і джерелом їх могутності.



Плідна діяльність новостворених управлінь ЦВС в умовах максимальної гласності покликана посприяти конструктивному розв'язанню суперечностей у нинішніх цивільно-військових відносинах в Україні як істотної складової оборонного реформування.

7. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗОНИ АТО

На сьогоднішній день можливості Української держави реалізовувати в повному обсязі державну інформаційну політику (ДІП)¹⁴⁶ в зоні АТО (передусім - на ТНСТ) істотно обмежені. Загалом основні перепони, що виникають, можуть бути поділені на декілька ключових груп.

1. **Технічні.** Внаслідок окупації російсько-терористичними військами частини територій Донецької та Луганської областей, Україна багато в чому втратила можливості ведення свого мовлення (теле- та радіо-) на цих територіях. Відключення українського телерадіомовлення (та заміна його російським чи сепаратистським) стало одним з пріоритетних завдань для окупаційних військ. Додаткові складнощі були пов'язані із тим, що редакції (фахівці) місцевих ОДТРК часто переходили на роботу в новостворені терористичними силами медіа структури¹⁴⁷.

Загалом на сьогодні є плани Держкомтелебачення охопити FM-радіомовленням всю Донецьку область, включаючи непідконтрольні українській владі окуповані території¹⁴⁸. Також є затверджені плани Національної ради з питань телебачення та радіомовлення щодо розвитку телебачення та радіомовлення на цих територіях (вирішення проблеми «білих плям», посилення мовлення на територіях, що безпосередньо дотичні до лінії зіткнення, а також мовлення на окуповані території). Аналогічною із телерадіомовленням є проблеми із

¹⁴⁶ Напрями такої політики зафіксовані в ст.3 Закону України «Про інформацію». Однак зважаючи на особливості ситуації в регіоні, кажучи про «державну інформаційну політику» ми будемо мати на увазі лише окремі її цілі: «забезпечення доступу кожного до інформації», «забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації» та «забезпечення інформаційної безпеки України».

¹⁴⁷ Большая часть сотрудников Донецкой гостелерадиокомпании остались работать на «ДНР», - Омельчук // <http://novosti.dn.ua/details/268120/>

¹⁴⁸ Наливайко: непідконтрольну територію Донбасу покривають FM-мовленням // <http://www.rbc.ua/ukr/news/gosteleradio-planiruet-pokryt-fm-veshchaniem-1453805187.html>



доступністю на окупованих територіях мережі інтернет. Водночас Нацрадою вже розроблено Стратегію розвитку телерадіомовлення в Херсонській області та організації мовлення на територію АР Крим, а її реалізацією має зайнятись Комісія з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення при Міністерстві інформаційної політики України¹⁴⁹.

2. Контентні (відсутність адекватного цільового контенту для цільових груп, що знаходяться на ТНСТ). Дана проблема все ще залишається дискусійною навіть у середовищі експертів. Є позиція окремих фахівців, що розробка спеціалізованого контенту для ТНСТ буде лише сприяти дезінтеграції єдиного інформаційного простору держави, або являти собою відверто пропагандистські продукти, що переведе нас у невиграшну позицію протистояння «пропаганда проти пропаганди».

Водночас більша частина експертів все ж схвально ставиться до ідеї розробки такого цільового контенту. На сьогодні, в цьому напрямі намагається реалізовувати свої заходи Міністерство інформаційної політики. Є певні зусилля і з боку громадянського суспільства. Однак з точки зору загальнодержавної політики питання все ще не вирішено. Більше того: в умовах роздержавлення ЗМІ та відсутності додаткового спеціального законодавства в цій сфері (щодо особливостей інформаційної роботи на окупованих територіях) виникає питання, яким саме чином має реалізовуватись подібна «спеціальна контентна політика» на цих територіях (хто має виробляти такий контент, як його туди доставляти, як вимірювати ефект від такого контенту).

3. Брак коштів для реалізації державної інформаційної політики щодо окупованих територій та ТНСТ. Складний фінансовий стан держави унеможливорює виділення коштів, що необхідні для повноцінної реалізації ДІП. Бюджет 2016 року істотно зменшив видатки на статтю

¹⁴⁹ МІП: Затверджено новий склад Комісії з питань відновлення мовлення // <http://mip.gov.ua/news/1507.html>



«Виробництво та трансляція телерадіопрограм для державних потреб» (відповідальний – Держкомтелерадіо) – до 746 млн 945,3 тис. грн., що на 141 млн 48,7 тис. грн. менше, ніж у держбюджеті-2015. Навіть зважаючи на перерозподіл коштів, що став наслідком виходу із підпорядкування Держкомтелебачення телеканалу UATV та інформаційного агентства «Укрінформ», все одно загальне фінансування було зменшене. Фінансування НТКУ становило 654 млн 231,6 тис. грн., хоча відповідно до Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» таке фінансування має складати близько 1,1 млрд гривень. Також в держбюджеті-2016 відсутня стаття видатків МІП «Здійснення заходів у сфері захисту національного інформаційного простору», яка торік становила 2 млн 800 тис. грн¹⁵⁰. Фактично ж, майже за всіма основними «інформаційними» статтям (крім кіновиробництва) спостерігається зниження бюджетних асигнувань.

4. Відсутність цілісної та узгодженої за цілями та виконавцями стратегії діяльності держави щодо реалізації ДІП в ТНСТ. До останнього часу інформаційними проблемами ТНСТ в межах своїх повноважень займалися: Міністерство інформаційної політики, Державна служба спеціального захисту зв'язку та інформації (разом з фахівцями КРРТ), Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, Держкомітет з питань телебачення та радіомовлення. Крім того, в частині спеціальних інформаційно-психологічних операцій (або роботи із особовим складом ЗС України), здійснюються заходи Службою безпеки України, Міністерством оборони України, Генеральним штабом ЗС України. Водночас єдиної стратегії діяльності всіх цих суб'єктів не існує досі. Відповідно, наявні зусилля часто є

¹⁵⁰ Держбюджет-2016: скільки коштують Суспільне, іномовлення, національне кіно та інші медійні видатки
// http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/derzhbyudzhzet2016_skilki_koshtuyut_suspilne_inomovlennya_natsionalne_kino_ta_inshi_mediyni_vidatki/



різновекторними і не спрямовані на досягнення певної узгодженої мети, а подекуди можуть перешкоджати один одному.

5. Неготовність (часто – небажання) місцевого населення сприймати проукраїнську позицію в інформаційному просторі регіону. Неоднозначною є і ситуація, щодо готовності населення ТНСТ сприймати українську позицію. Російсько-терористичні війська сформували певний варіант «інформаційного гетто» на окупованих ними територіях, що вкрай ускладнює доступ місцевого населення до адекватної та об'єктивної інформації. І якщо окремі громадяни (переважно – молодшого віку) мають змогу (за бажання) компенсувати ці незручності доступом до мережі інтернет, то для багатьох літніх людей основним джерелом інформації все ще залишається телебачення та друкована преса¹⁵¹, які зазнають найбільшої цензури окупантів. Крім того, в багатьох містах які знаходяться на лінії зіткнення або були звільнені ВСУ у 2014-2015 рр. проживають громадяни, чиї родичі знаходяться у збройних формуваннях ДНР/ЛНР, а значна кількість місцевих мешканців симпатизує цим терористичним організаціям¹⁵².

Взагалі на сьогоднішній день державні органи, що відповідають за реалізацію ДІП не мають узагальненої (комплексної) оцінки стану інформпростору ТНСТ, його ключових проблем, основних цільових аудиторій для більш ефективної роботи в регіоні. В умовах обмежених ресурсів на таку діяльність, це створює додаткові проблеми реалізації ДІП на ТНСТ.

¹⁵¹ В публічному просторі відсутні повноцінні дані соціологічних досліджень щодо пріоритетних джерел інформації для мешканців ТНСТ, однак можна умовно екстраполювати загальноукраїнські дослідження (http://ukr.lb.ua/news/2015/11/17/321165_telebachennya_zalishaietsya_osnovnim.html) з корегуванням на особливості інформаційної політики окупаційних сил щодо ТНСТ.

¹⁵² Згідно даних зального огляду публікацій військових та журналістів, що в публічному просторі висловлюють свої погляди (на основі особистого досвіду) про настрої в зоні проведення АТО. Водночас є відомості про закриті соціологічні дослідження щодо уподобань місцевого населення, згідно з якими більше 50% місцевих мешканців бажають проживати не просто у єдиній, але й «унітарній» Україні.



Навіть враховуючи зазначені вищі складнощі, є цілий ряд обставин які істотно ускладнюють планування ДІП щодо цього регіону на концептуальному рівні.

1. Відсутність однозначності щодо майбутнього / статусу регіону. Тривалість Мінського процесу, відсутність чіткої перспективи щодо того, яким саме буде майбутнє регіону – все це значно ускладнює реальне стратегування ДІП щодо цих територій. На сьогоднішній день планування ДІП (де-факто) переважно відбувається виходячи з того, що військово-політична ситуація в регіоні не зміниться. Насправді ж ми маємо враховувати принаймні декілька **сценаріїв**, які можуть істотно вплинути на реалізацію та цілі ДІП щодо ТНСТ:

- *виконання Мінських домовленостей в повному обсязі.* Хоча на сьогоднішній день це все ще виглядає мало реальним, однак можна припустити, що всі основні учасники процесу мирного врегулювання спробують виконати свої зобов'язання. Внаслідок цього ТНСТ повернуться (об'єктивно – лише частково) під юрисдикцію України, однак на певних «особливих умовах» свого функціонування. Вочевидь такі «особливі умови» будуть стосуватись і функціонування інформаційної сфери ТНСТ. За таких умов не до кінця зрозуміло якими мають бути кроки та яка їх послідовність держави щодо ДІП в цих регіонах.

Частиною проблеми виконання Мінських домовленостей щодо ДІП є проведення виборів на цих територіях. Однією з вимог ОБСЄ щодо чесних та прозорих виборів є вільне функціонування ЗМІ на території проведення виборів. Можна припустити раптову зміну ситуації, за якої російсько-терористичні війська погодяться на допуск українських ЗМІ в регіон, однак чи готова Україна до такого процесу: чи вироблено плани / процедури повернення



українського мовлення в регіоні, та чи є порядок дій відповідальних держорганів в цій ситуації, – наразі невідомо.

- *реалізація «хорватського сценарію».* Мова йде про раптово виникаючу ситуацію, коли Україна зможе «силовим» шляхом вирішити проблему ТНСТ. Аналогічно до попередньої варіанту виникає питання щодо наявності чітких планів/процедур відновлення інформаційної присутності України на звільнених/деокупованих територіях.

- *збереження статус-кво.* Тобто поточна ситуація консервується («ні миру ні війни») і ДІП має реалізовуватись в умовах перманентної невизначеності, коли будь-який з інших сценаріїв потенційно може бути реалізований.

2. Як наслідок попереднього пункту – відсутність реального визначення цілей ДІП в цих регіонах. Зазначена проблема відсутності однозначності в вірогідності реалізації тих чи інших сценаріїв обумовлює необхідність більш чіткого визначення цілей ДІП в цьому регіоні. Безумовно, стратегічна мета (повернення контролю над регіоном) залишається незмінною, однак насправді в кожному зі сценаріїв розвитку подій цілі ДІП можуть істотно відрізнятись.

Передусім *«хорватський сценарій»* передбачає не стільки вирішення проблеми відновлення інформаційної присутності, скільки швидкого та, можливо, жорсткого процесу подолання наслідків російської пропаганди в регіоні (припинення її поширення, в широкому сенсі цього слова). Цілком можливо, що для такого випадку має бути підготовлено проект функціонування «локального інформаційного простору» (інформаційний простір ТНСТ) в режимі особливого правового стану, де інформаційні права та свободи громадян будуть обмежені, а порядок роботи ЗМІ (чи інших засобів донесення інформації) буде визначатись за особливим сценарієм.



Виконання *Мінських домовленостей* (що буде пов'язано із певними нормативно-правовими змінами в статусі цих регіонів) також може змінити цілі та форми реалізації ДІП. Реалізація окремих напрямків ДІП там буде неможливе (або істотно ускладнено), однак при цьому місцеве населення все ще буде перебувати під потужним тиском російського медіа простору. Відповідно, метою ДІП, в такому випадку, буде не стільки ведення активних інформаційних заходів, скільки пошук ефективних механізмів відновлення в повному обсязі своєї інформаційної присутності в регіоні. При чому в умовах потенційного легального спротиву місцевої влади, яка буде для цього користуватись своїм «особливим статусом».

Як вже вказувалось, потенційне проведення виборів (якщо вдасться досягнути згоди на роботу українських ЗМІ на цих територіях) також створює додаткові складнощі, якщо Україна виявиться неготовою до реалізації такої можливості.

І, нарешті, *збереження статус-кво*, яке сьогодні є домінуючим підходом до ситуації, також не повною мірою забезпечено ефективним визначенням цілей. Вочевидь, «повернення контролю над територіями» не може бути цілями ДІП за такого позиціонування (оскільки це фізично неможливо), однак реальною метою може бути збільшення кількості патріотично налаштованих громадян, посилення легітимності української влади в ТНСТ тощо.

3. Потенційна неготовність України до реалізації ДІП в умовах різкої зміни військово-політичної ситуації. Зазначена вище ситуація сценарної невизначеності у вирішенні проблеми ТНСТ обумовлює ще одну проблему при стратегуванні ДІП в цьому регіоні – необхідності формування стратегій дій із врахуванням потенційних різких змін військово-політичного середовища. Фактично ж мова йде про необхідність застосування в процесі стратегування не просто сценарних



підходів (формування планів дій щодо різних сценаріїв розвитку подій), але й забезпечення на рівні таких документів потенціальної можливості швидкої зміни напрямів ДІП в нових умовах без втрати тих напрацювань, що були забезпечені в межах вже реалізованих заходів.

Наприклад, якщо будуть реалізовуватись завдання із досягнення цілей, що розроблені для сценарію «статус-кво», однак при цьому буде спостерігатись ритмічне виконання Мінських домовленостей всіма сторонами, має бути напрацьований план трансформації заходів з реалізації ДІП із оновленими цілями, однак збереженням напрацювань в межах попередніх цілей.



8. КЛЮЧОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗОНИ ПРОВЕДЕННЯ АТО ТА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

На сьогоднішній день, незважаючи на окремі вдалі спроби інформаційного проникнення держави на ТНСТ, ключову роль в сфері інтерпретацій та встановлення порядку денного там відіграють окупаційні сили. Внаслідок їх діяльності у місцевого населення формується викривлене бачення цілей політики української влади щодо процесу мирного врегулювання, розпалюється ненависть до України як держави, дискредитується зовнішня та внутрішня політика України, створюється своєрідне «інформаційне гетто» із власною логікою існування та прив'язування його до російського інформаційного простору.

Можна очікувати, що за такого розвитку подій навіть у разі відновлення контролю української держави над тимчасово окупованими територіями буде практично неможливо здійснити повноцінну інформаційно-ціннісну реінтеграцію громадян, які проживають на цих територіях, в українське суспільство, а самі ці громадяни будуть постійно використовуватись Російською Федерацією як джерело дестабілізації на локальному та регіональному рівнях.

Водночас, проблеми інформаційної присутності притаманні не лише окупованим територіям чи ТНСТ – проблемною є і ситуація на звільнених територіях. В цьому сенсі складно не погодитись із народним депутатом М.Найемом, який описуючі свої враження від поїздок Краматорськом, Слов'янськом зазначає: «В действительности борьба за будущее Донбасса кипит как раз на еще недавно оккупированных территориях, примерно между мирными территориями и той невидимой линией, где на официальных картах обозначают

стилизованнные танки и взрывы артиллерии. Быть патриотом здесь – намного сложнее, чем во Львове, Киеве или Одессе»¹⁵³.

Незважаючи на те, що і державні, і не державні структури регулярно намагаються визначити ключові проблеми зазначених територій та шляхи їх подолання, найбільшою перешкодою залишається те, що часто ані посадові особи, ані представники силових структур, які відповідають за захист держави в інформаційній сфері, ані науковці та експерти достеменно не знають, власне, про інформаційні потреби та складнощі цих регіонів. У більшості своїй оцінки інформаційної реальності та інформаційних проблем на окупованих та звільнених територіях робляться відповідно до:

- певних загальних уявлень про ситуацію (переважно, сформованих за допомогою ЗМІ);
- домінуючого політичного дискурсу;
- даних, які не завжди можна підтвердити.

Водночас, якою є реальна ситуація на місцях часто не зрозуміло, і навіть в таких питаннях як доступність сигналу телевішок чи мережі інтернет, дані владних структур та місцевих фахівців (як державних, так і не державних) істотно розходяться.

При цьому того необхідно заважати на те, що:

1. Без належної інформаційної присутності на окупованих територіях та ТНСТ вести мову про їх повернення можна лише на фізичному (контроль збройними силами) та формально-юридичному рівнях.

2. Незалежно від результативності Мінського процесу інформаційне протиборство між Україною та РФ (а також контрольованих нею окупаційних режимів) є довгостроковим викликом,

¹⁵³ Mustafa Nayyem // <https://www.facebook.com/Mustafanayyem/posts/10205434423006059>



який, швидше за все, не буде мати вирішення у перспективі 7-10 років (а можливо і на довший період).

3. Не лише тимчасово окуповані, але й звільнені («прифронтові») території потребують підвищеної інформаційної уваги, оскільки знаходяться у «зоні ризику» (населення може співчувати терористам, можуть бути джерелом дестабілізації в регіоні, формується «стокгольмський синдром» тощо).

4. На сьогодні відсутнє комплексне бачення того, досягнення яких цілей встановлено державою (принаймні – в інформаційному сенсі) на цих територіях, яким є інформаційний стан цих територій, які там є ключові проблеми для забезпечення інформаційної присутності держави, якими мають бути практичні кроки української держави щодо забезпечення своєї присутності та яких показників ми плануємо досягти в цій царині.

Вище зазначене потребує вироблення з боку держави комплексного підходу до розв'язання ситуації, що склалася. Варто нагадати, що ще в червні 2014 року П.Порошенко наголошував на необхідності розробки програми спеціального інформаційного мовлення для Донбасу¹⁵⁴. Однак практичних кроків з того часу фактично не було здійснено.

На наш погляд, відповідь держави має бути сформульована у «Концепції державної інформаційної політики щодо зони проведення АТО та окупованих територій» (далі – Концепція). При формуванні даної Концепції необхідно відійти від традиційної для українських реалій практики, коли написання подібних документів відбувається на основі уявлень про ситуацію, переважно київських експертів. Основний акцент має бути зроблено на залученні до розробки цього документу

¹⁵⁴ Донбасу потрібна програма спец мовлення – Дорошенко // http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1681963-donbasu_potribna_programa_spetsmovlennya___poroshenko_1952745.html



спеціалістів з Донецької та Луганської областей, а також експертів, що знаходяться на території Криму, які більш точно знають реальні проблеми свого регіону і можуть сформувавши відповідну Концепцію на якісно іншому (з практичної точки зору) рівні. Зазначена Концепція має відповісти на декілька принципових питань:

1. Які є основні (реальні) проблеми для реалізації ДІП на цих територіях?
2. Якою є мета ДІП щодо окупованих та звільнених територій?
3. Які першочергові шляхи і способи формування на цих територіях проукраїнського інформаційного простору?
4. Якого результату ми плануємо досягти?
5. Яким ресурсом володіє держава для реалізації своїх завдань в інформаційній сфері та які ресурси потрібно залучити?

На базі цієї Концепції має бути прийнято План дій (не публічний), якій чітко та однозначно зафіксує порядок виконання заходів, виконавців, та очікувані результати реалізації Концепції.

У разі формування чіткої та зрозумілої системи стратегічних цілей, що підкріплюються раціональними заходами їх реалізації, а також за умов належного фінансування зазначених заходів можна очікувати, що реалізація цілей Концепції дійсно призведе до якісних змін в цільових регіонах і дозволить реалізувати загальний стратегічний напрям. Крім того, реалізація подібної Концепції буде вимагати високого рівня скоординованості дій та необхідних інструментів, що обумовлює необхідність залучення до її реалізації механізмів стратегічних комунікацій.

Макрорезультатом реалізації Концепції є повна (інформаційна) реінтеграція населення нині окупованих та звільнених територій. Основним **тактичним** результатом реалізації Концепції має бути утвердження легітимності української влади на окупованих та



звільнених територіях, формування патріотично налаштованого проукраїнського населення цільових територій, яке пов'язує своє майбутнє із Україною, здатне свідомо брати участь у реалізації стратегічних цілей, які стоять перед Українською державою, а також взяти відповідальність за розвиток свого регіону в межах Української держави. Мова йде і про широкий процес формування високого рівня згуртованості населення, що проживає на окупованих та звільнених територіях із рештою населення України.

Важливим питанням є формування адекватних механізмів оцінки результативності реалізації Концепції. Такими вбачаються соціологічні опитування, які спрямовані на виявлення відношення населення цільових регіонів щодо їх ставлення до України. Структура відповідних опитувань має бути розробленою до початку реалізації практичних заходів та чітко зафіксована у Плані дій.

Соціологічні опитування для виявлення ефективності досягнення цілей Концепції проводяться на регулярній основі по завершенню кожного з етапів реалізації заходів.



ВИСНОВКИ

1. Функціонування інформаційного простору окупованих РФ територій, залежить не лише від ситуативних цілей РФ в даному регіоні, але й від низки інших зовнішніх та внутрішніх факторів. Такими факторами є:

а) початок передвиборчої боротьби в РФ (обумовлює зміну акценту російської інформаційної діяльності із зовнішніх арен на внутрішню);

б) складна ситуація в економіці РФ (змушує Кремль переглядати пріоритетні завдання та напрями використання підконтрольного медіа-ресурсу);

в) Європейський Союз починає «оговтуватись» від потужної інформаційної атаки, здійснюваної РФ протягом останніх років, і починає вживати контрзаходів;

г) тематика Криму поступово втрачає мобілізаційно-пропагандистський потенціал для аудиторій РФ і витісняється з російського інформаційного простору;

д) зусилля російської влади на Донбасі зосереджені на взятті під повноцінний (не фізичний, а фактичний) контроль окупованих територій, зменшенні видатків на їх утримання.

2. При цьому видатки РФ на інформаційно-пропагандистську діяльність в «ДНР/ЛНР» лише збільшуються, а з урахуванням постійного збільшення військового контингенту на окупованих територіях, підвищення його боєздатності та осначеності, це може свідчити про поступову підготовку (наразі – інформаційну) російсько-терористичних військ до активізації своїх дій проти України в осяжній перспективі.

3. Найбільш уразливими регіонами для російської пропаганди залишаються контрольовані Україною райони Донецької та Луганської областей, Харківська, Запорізька та Дніпропетровська області.



Можливості України здійснювати активну контрпропагандистську роботу істотно обмежені як її технічними можливостями, так і нормативно-правовими рамками.

4. Крим залишається найбільш складним полем інформаційної діяльності держави. Загальний стан інформаційного простору окупованого Криму сьогодні є вкрай незадовільним з огляду на результати деструктивної діяльності окупаційної влади в медіа-сфері. Окупаційні «органи місцевої влади» досягли відчутних результатів в знищенні свободи слова і вільного вираження думок, скороченні вільних проукраїнських ЗМІ, переслідуванні журналістів. Використовувалась несанкціонована реквізиція державних, комунальних і приватних ЗМІ, закривались редакції, які намагалися продовжувати працювати за прийнятими в Україні стандартами. Об'єктивне висвітлення ситуації щодо порушення основних прав на півострові стало неможливим, а випадки нападів на журналістів залишались поза увагою правоохоронних органів. Як наслідок – незалежні журналісти вимушені були залишити територію Криму або припинити відкрито критикувати політику РФ.

5. Одним з основних методів придушення свободи слова в Криму стало застосування російських «законів», що спричинило хвилю звинувачень в екстремізмі з боку силових структур. Від працівників ЗМІ представники «прокуратури» вимагали видалити з сайтів інформацію, що містила, на їхню думку, заклики до сепаратизму або екстремістські заяви. Російське законодавство, яке окупаційна влада насаджує в Криму, передбачає найширше застосування поняття «екстремістський» з приводу публікацій як в ЗМІ, так і в соціальних мережах. Обмеження прав ЗМІ досягались також завдяки новим правилам акредитації журналістів в Криму, перереєстрації кримських медіа. Завдяки новим



«законам» вдалося практично повністю витіснити українське телебачення, радіо, друковані ЗМІ з території півострову.

6. Інтернет став полем для рестриктивних дій окупаційної кримської влади. Блокування інтернет-медіа стало інструментом згортання теми повернення Криму. Було обмежено доступ до 54-х сайтів, що нібито містили заклики до здійснення екстремістської та іншої протиправної діяльності. Інтернет-провайдери також були піддані тиску.

7. Окупаційна влада в Криму намагається одночасно створити паралельну віртуальну реальність завдяки ЗМІ, демонструючи нібито позитивне ставлення кримчан до нової влади, оприлюднюючи сфабриковані соціологічні опитування, нав'язуючи жителям Криму «вірну» позицію до політики Кремля. Однак, як демонструють незалежні інтернет-опитування, така політика не стала ефективною в процесі формування громадської думки, підтвердженням чого є, зокрема, підтримка приєднання Криму лише 19% кримчан.

8. Якщо Крим та його мешканці знаходяться під системним впливом російських медіа та спеціальних служб, то на мешканців ТНСТ впливає значно більше факторів. І більшість із них – вкрай негативно. Зокрема, соціально-економічні умови на ТНСТ залишаються складними, що обумовлено нездатністю бойовиків до структурованої мирної діяльності та небажанням РФ посилювати свою формальну присутність на цих територіях. Водночас це створює підґрунтя для ефективного застосування інформаційно-психологічних маніпуляцій свідомістю населення ТНСТ.

9. Основними інструментами утримання влади «лідерами ДНР/ЛНР», що підтримуються їх російськими кураторами, залишаються «право сили» та терор. Подальший «внутрішній» перерозподіл сфер впливу між ватажками сепаратистів, може і буде сприяти погіршенню ситуації для мешканців цих територій.



10. Посилюються заходи пропагандистського впливу на дітей та молодь непідконтрольних районів з боку терористів. Формуються спеціальні гуртки «патріотичного виховання», які, за всіма ознаками, мають на меті «промивання мізків» для дітей та молоді. Це може стати серйозною проблемою у майбутньому з необхідністю проведення масштабних програм психологічної реабілітації населення окупованих територій.

11. Гуманітарна допомога в регіоні використовується як предмет інформаційних маніпуляцій з боку бойовиків та окремих представників українських благодійних фондів. Загалом серед населення, яке отримує таку допомогу, формують уявлення про недопустимість отримання допомоги від Заходу, а на більш загальному рівні – формується психологічний патерн «об'єктів благодійності», що закріплює патерналістську модель притаманну мешканцям Донбасу.

12. Можна констатувати, що російська пропаганда в регіоні набула дуального характеру. З одного боку спостерігається високий рівень довіри до тих пропагандистських кліше, які протягом останніх двох років становили основу російського телемовлення на ключових російських федеральних телеканалах. З іншого – відчутне падіння довіри до російського телебачення та зменшення кількості тих, хто хотів би від'єднання Донбасу від України та приєднання його до РФ.

13. Зазначені процеси ускладнюються відсутністю/слабкістю як технічних, так і контентних спроможностей держави щодо забезпечення на цих територіях своєї інформаційної присутності. Відповідно, на даний момент лише частково вдалося виконати завдання повернення контролю над телерадіопростором окупованих та звільнених територій. Станом на листопад 2016 року: а) вдалося в цілому відновити впевнене ефірне мовлення низки українських загальнонаціональних, двох регіональних телеканалів, а також трьох радіостанцій лише на



підконтрольних і звільнених територіях Донецької та Луганської областей і на південних околицях Донецька; б) на підконтрольних уряду територіях відновлено діяльність Донецької та Луганської філій КРРТ і ОДТРК, налагоджене їх мовлення у співробітництві з низкою регіональних ТРО інших форм власності, які виїхали із зони «ЛНР-ДНР»; г) на передовій в зоні проведення АТО встановлено 180 комплектів супутникового телебачення з українським пакетом мовлення (сектори А, В, С та М); г) розпочато виробництво і трансляцію українського контенту, призначеного спеціально для аудиторії окупованої частини Донбасу; д) успішно запущено програму «*Embedded journalism*», розпочато підготовку відповідних кадрів, в цілому сформовано корпус воєнних кореспондентів в зоні проведення АТО.

14. Водночас, у населених пунктах т. зв. «сірої зони» вздовж лінії розмежування український сигнал приймається лише подекуди, мовлення ж «ЛНР-ДНР» – усюди. На ТНСТ національне українське ефірне телерадіомовлення досі практично відсутнє.

15. Основними причинами незначних зрушень в організації спеціального національного мовлення для окупованого Сходу є:

- украї неефективна організація та координація роботи профільних державних органів довкола відновлення мовлення на Донбасі;
- відсутність чіткого, концептуалізованого та адекватного масштабам завдання плану дій, пов'язана з цим фрагментарність й очевидна недостатність заходів, що вживаються;
- брак у державних телекомпаній матеріально-технічної бази, обладнання, достатньо потужних передавачів, відсутність телевеж необхідної висоти поблизу зони проведення АТО;
- недостатнє бюджетне фінансування, бюрократичні перепони, саботаж окремих посадових осіб та працівників державних установ;



- недостатня кількість та якість необхідного для спеціального мовлення контенту;
- недосвідченість і недостатній фаховий рівень української журналістської спільноти, слабкість механізмів та практик її саморегуляції;
- імовірно – недостатнє використання потенціалу кабельного та супутникового телебачення для організації спеціального мовлення.

16. Зазначені проблеми навряд чи можуть бути вирішені в межах універсальної/загальної державної інформаційної політики – цільові регіони будуть потребувати особливої уваги з боку профільних державних структур, неурядових організацій та соціально-відповідального бізнесу ще довгий час. Зважаючи на міжнародний досвід така «спеціалізована» інформаційна політика щодо проблемних регіонів буде формуватись навколо організації спеціального мовлення в інтересах держави та всього українського суспільства.

17. Ефективне проведення державної політики у сфері налагодження спеціального мовлення в окупованих районах передбачає відповідну інституціоналізацію – ця сфера має бути закріплена за єдиним спеціальним органом, безпосередньо пов'язаним з урядовим механізмом прийняття політичних рішень у сфері національної безпеки, а також з дотичними відомствами у різних сферах державного управління.

18. До останнього часу не проведено комплексну оцінку стану інформпростору ТНСТ, що унеможлиблює і ефективне формування державної інформаційної політики в регіоні.

19. Цивільно-військове співробітництво має стати важливим елементом досягнення цілей ДІП на ТНСТ. Навіть у мирний час, а надто – в умовах зовнішньої воєнної та інформаційної агресії, доцільним є розширення меж компетенції військових сил спеціальних операцій (ССО)



і досягнення максимально можливого ступеня координації та взаємодії між військовими органами управління, державними й іншими установами, які залучаються до проведення ПсО.*

20. Судячи з міжнародної практики, державно-приватне партнерство, зокрема – звернення державних відомств до перевірених та авторитетних приватних компаній (вітчизняних чи іноземних) задля виконання певних високоспеціалізованих завдань ПсО зазвичай виправдовує себе. Відповідно, держава має напрацювати більш ефективні механізми такої співпраці.

21. У ПсО з використанням сегменту аудіовізуальних медіа, крім ефірного телерадіомовлення, може ефективно застосовуватися і супутникове (успішний досвід *Alhurra* і особливо *Белсату*, штаб-квартира якого що знаходиться на території Польщі, а мовлення здійснюється через супутник на територію Республіки Білорусь).

22. Цивільно-військові відносини є важливим фактором, що може сприяти забезпеченню повноцінної інформаційної присутності держави на окупованих територіях та ТНСТ. Водночас, розвитку цивільно-військових служб заважає низка важливих факторів:

- Уточнення поняття ЦВВ та їх класифікація в українських умовах періоду проведення АТО.
- Визначення прийнятних форм взаємозв'язку між ЗС України та озброєними людьми з різних добровольчих формувань тощо і політикою та політиками.

* В Україні такими є (приблизно): вищі органи законодавчої та виконавчої влади, Рада національної безпеки і оборони України, МЗС, СБУ, МВС, Державна прикордонна служба, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення, Міністерство інформаційної політики, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Національна академія наук України, місцеві (регіональні) органи виконавчої влади.



- Створення служби постійного моніторингу, оцінки та прогнозування впливу конфліктних політичних процесів в Україні та довкола України на ситуацію в ЗС та ЦВВ.
- Подолання часто негативного ставлення населення, що проживає в зоні проведення АТО, до ЗС, яке неможливе без цілеспрямованої ефективної роботи з формування позитивного іміджу ЗС України та силових структур України у цілому. Цій меті має, зокрема, посприяти створення Концепції реформування цивільно-військових відносин в Україні, один з вагомих підрозділів якої має включати питання дієвої популяризації діяльності ЗС України і нейтралізації агресивної антиукраїнської та антиармійської пропаганди з боку Російської Федерації.

23. Основним і найбільш істотним фактором поліпшення іміджу ЗС України за нинішніх українських умов має стати зниження ступеня політизації армії, яка має бути послідовно й неухильно виведена поза межі політичної боротьби. На користь такого підходу свідчить, приклади надмірного втручання окремих цивільних структур (особливо радикально налаштованих громадських організацій, окремих радикально налаштованих народних депутатів, журналістів тощо) в перебіг воєнних операцій. Аксиоматичною має стати теза: армія не бере участь у прийнятті політичних рішень, а військові, які вирішили пов'язати свою діяльність з політикою, повинні негайно подавати у відставку й переривати будь-який зв'язок зі ЗС та іншими силовими структурами.

24. У статутних документах та в реальній діяльності новостворених груп цивільно-військового співробітництва (ЦВС) ЗС України недостатньо акцентована медіа-інформаційна складова та питання взаємодії груп ЦВС з групами інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), що є вельми актуальним за умов збереження й посилення



загрози спотворення іміджу ЗС України в очах місцевого населення на Сході України. Досі неподолані об'єктивні й суб'єктивні передумови недовіри, а в окремих випадках й протидії ЗС України з боку місцевого населення окремих районів Донецької та Луганської областей, що істотно ускладнює діяльність груп ЦВС й ІПСО, надає тимчасові іміджеві переваги різноманітним незаконним збройним формуванням та підрозділам ЗС РФ та їхніх найманцям.

25. Значним недоліком в діяльності новостворених груп ЦВС є недостатній рівень їх публічності (гласності). Судячи з контенту офіційних сайтів, відсутня також медіа-інформаційна координація між Донецькою та Луганською військово-цивільними адміністраціями та відповідними Управліннями ЦВС ЗС України.

26. Ще одна принципова невизначеність, що ускладнює стратегування державної інформаційної політики – відсутність чіткого розуміння майбутнього регіону та тих сценаріїв, які можуть бути реалізовані щодо нього в осяжній перспективі.

27. Такі сценарії включають в себе «хорватський» (силове звільнення територій), виконання Мінських домовленостей та збереження статус-кво у форматі «ні миру ні війни». Кожен з цих сценаріїв веде до власної логіки розгортання та реалізації державної інформаційної політики, в т.ч. – цілей такої політики.

28. Проблемою є й те, що планування державної інформаційної політики щодо цих територій має враховувати не лише досягнення основних цілей, але й варіативність цих цілей (а також механізмів їх досягнення) в умовах стрімкої зміни військово-політичної ситуації в регіоні.

29. Формуючи стратегію державної інформаційної політики щодо цих регіонів маємо виходити з реальності того, що проблема гібридної російської агресії є довгостроковим викликом, що стоїть перед



Україною. Особливо складною в цьому сенсі є проблема забезпечення інформаційної присутності держави на тимчасово окупованих територіях, ТНСТ, а також тих територіях, що були звільнені від терористів.

30. Вимушені констатувати, що на сьогоднішній день плани інформаційного реагування часто формуються без залучення досвіду та знань тих фахівців, які повсякденно стикаються з особливостями інформаційного простору зазначених територій. Водночас ця проблема має декілька вимірів, до яких відносяться крім нормативно-правових та бюрократичних ще і не завжди готовність самих фахівців включатись у системну практичну роботу з цього питання (залишаючись на позиціях «сторонніх експертів»).

31. Українська держава потребує чіткого та зрозумілого бачення механізмів забезпечення своєї інформаційної присутності на окупованих територіях та загалом в зоні проведення АТО, оскільки в іншому випадку навіть фізичне звільнення від окупантів може не призвести до бажаного ефекту, а процес реінтеграції у єдиний інформаційний та культурний простір України істотно ускладнено. Таке бачення може бути сформоване в межах Стратегії забезпечення інформаційної присутності на окупованих територіях та ТНСТ (із відповідним Планом дій).

32. Відсутність такої Стратегії негативно сприймається експертами, активістами, а також проукраїнські налаштованими громадянами на окупованих територіях. Відсутність Стратегії цілком може трактуватись ними як небажання влади вирішувати наявні проблеми, що в цілому негативно відображається на підтримці дій влади.



РЕКОМЕНДАЦІЇ

в частині вдосконалення державної інформаційної політики України щодо Криму

1. Міністерству інформаційної політики України

1) Через **низький рівень поінформованості жителів Криму** про ситуацію в Україні, права кримчан, що залишились на окупованій території, юридичні особливості їх статусу Міністерству інформаційної політики України варто застосовувати «цільову» рекламу в соціальних мережах таких сайтів як «Права людини в Криму» (<http://crimeahr.org/ru/>), Ініціативна група прав людини в Криму (<http://coalition.crimeahr.org/uk/>), Кримська польова місія з прав людини, КримSOS, QirimInfo.

2) **Розробити окремий медіа-моніторинговий напрям про події в Криму.** Даний проект за допомогою автоматизованих інструментів має збирати матеріали, в яких є згадування про Україну, сортувати їх за соціальною значущістю (кількість вподобань і поширень в соціальних мережах). Результати моніторингу про події в Криму могли б сприяти об'єктивній оцінці того, як бачать Крим за кордоном та бути додатковим джерелом інформації для медіа-агентств, ЗМІ, аналітиків та всіх, хто цікавиться іміджем України в світових ЗМІ.

3) **Проблема неоднорідності висвітлення проблеми Криму у західних ЗМІ** також потребує вирішення. Міністерству інформаційної політики України слід сприяти налагодженню співпраці між європейськими мас-медіа та інформаційними порталами, що висвітлюють події в Криму. Серед таких каналів інформації може бути, наприклад, центр QirimInfo, «Крим Реалії»,



Euromaidan Press тощо.

4) Наразі через відсутність доступу українських журналістів на півострів **висвітлення в українських ЗМІ проблем, що турбують мешканців Криму, є недостатньою**. Порівняно повніше в **вітчизняних ЗМІ** розповідають про проблеми вимушених переселенців. Системно про події в Криму розповідають лише спеціалізовані на цьому ЗМІ, які переважно є інтернет-медіа («Крим. Реалії», АТР, Black sea news, Центр журналістських розслідувань та QNA). Міністерству інформаційної політики України доцільно звернути увагу на створення інформаційних приводів, що можуть ґрунтуватись на проведенні **заочних судів щодо посадовців та військових півострову**, які зрадили присягу. Це також можуть бути ініційовані самими кримчанами **індивідуальні або групові позови до РФ у міжнародних інстанціях**, тощо.

5) Оскільки перешкодою для отримання об'єктивної інформації на території Криму залишається блокування сайтів, Міністерству інформаційної політики України варто розглянути можливість донесення альтернативних методів отримання інформації до жителів окупованої території та методів «обходу» блокування, серед яких, зокрема завантаження додатків українських порталів новин. Наприклад, додаток «Події Криму» в Google Play є зручною альтернативою для власників смартфонів, що дозволяє читати новини сайту в разі його блокування Роскомнаглядом, тому що вдає із себе окрему програму.

6) Приділити значну увагу **підвищенню кваліфікації прес-служб органів влади Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей, сприяти налагодженню комунікації між журналістами та місцевою владою**. Також варто спільно з



	<p>Інститутом соціології НАН України провести дослідження медіа-ситуації в зазначених областях задля визначення потенційних чи наявних інформаційних загроз безпеці України та недопущення розгортання негативних медіа-тенденцій.</p> <p>7) Сприяти реалізації розробленому Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення проекту стратегії розвитку телерадіомовлення на території Херсонської області та організації мовлення на територію окупованого Криму. Мета стратегії – якісно покрити аналоговим і цифровим мовленням прикордонні райони і «білі плями» - території, де неможливо прийняти сигнал українських телеканалів і радіостанцій; організувати протидію мовлення з окупованої території; спростити процедури, пов'язані з наданням ліцензій на мовлення на період незаконної анексії Криму; створити умови для розвитку локального радіомовлення, а також мереж місцевих провайдерів кабельного телебачення.</p>
<p>2. – спільно з Інститутом соціології НАН України</p>	
	<p>8) Наявність актуальної та системної соціологічної інформації про громадську думку кримчан є критично важливим при плануванні заходів в межах державної інформаційної політики щодо Криму. Для забезпечення анонімності і надійності під час проведення опитування Міністерству інформаційної політики України варто ініціювати проведення соціологічного дослідження серед кримчан, застосовуючи методологію, представлену в опитуванні «Изучение общественного мнения украинцев в аннексированном Крыму. Необходимая поддержка и предпочтительные способы коммуникации с Родиной»¹⁵⁵. Дана</p>

¹⁵⁵ Изучение общественного мнения украинцев в аннексированном Крыму. Необходимая поддержка и предпочтительные способы коммуникации с Родиной <http://www.slideshare.net/netocrat/learning-from-ukrainians-in-the-annexed-crimea-their-preferred-ways-of-relating-with-their-homeland>



	<p>методологія може застосовуватись не тільки в Facebook, але і вКонтакте (молоде покоління) і Однокласниках (старше покоління). Варто провести соціологічне дослідження за цією методикою в тому числі і в східній Україні. При цьому важливо зберегти конфіденційність деталей запропонованої методології і не анонсувати майбутні дослідження, через ризик виявлення таких досліджень і технічного впливу на їх результати. В подальшому слід опублікувати в відкритих джерелах тільки результати досліджень. Дане опитування повинно бути підготовлено у співпраці з Інститутом соціології НАН України.</p> <p>У правовому і соціальному полі Криму запропонована методика надає ефективний і повністю анонімний підхід, який дозволяє досліджувати думки кримчан, які асоціюють себе з Україною, а також отримати інсайти і кількісні дані для розробки і реалізації комунікативної стратегії, побудованої на реальних проблемах, які важливі для українців на окупованих територіях.</p>
<p>3.</p>	<p>– спільно з Міністерством освіти і науки України (за можливості залучивши Національну академію наук України)</p>
	<p>9) Актуальним та суспільно важливим є і підвищення рівня медіаграмотності кримчан, що живуть в умовах інформаційної пропаганди РФ. З метою отримання знань й навичок критичного мислення, вміння розпізнавання дезінформацію та технології медіа-маніпуляції Міністерству освіти і науки України (за можливості залучивши Національну академію наук України) варто розробити та поширити в мережі інтернет-курси з медіа-грамотності для кримської аудиторії.</p>
<p>4.</p>	<p>Міністерству юстиції України</p>
	<p>10) Доцільно взяти на себе роль координатора і надавати</p>



	<p>кримчанам, права яких були порушені внаслідок окупації півострову, необхідну інформацію для направлення відповідних позовів до Європейського суду з прав людини. На жаль, станом на січень 2016 року до Європейського суду з прав людини направлено лише близько 700 заяв громадян України, хоча насправді в Україні десятки тисяч громадян, які могли б притягнути до відповідальності як державу Росію, так і конкретних фізичних осіб, які порушили права людини¹⁵⁶.</p>
<p>5. Міністерству культури України та Міністерству науки і освіти України</p>	
	<p>11) Варто приділити особливу увагу «Українському культурному центру» (Сімферополь), що є чи не єдиним осередком збереження та поширення української культури в Криму. Міністерству культури України та Міністерству науки і освіти України варто сприяти Центру в отриманні необхідних українських інформаційно-освітніх матеріалів. Міністерство інформаційної політики України має розглянути можливість налагодження комунікативного каналу забезпечення Центру інформацією про реальну ситуацію в Україні.</p> <p>12) Окрім того, «Український культурний центр» може бути залучений до збору російських друкованих ЗМІ в Криму для документування протизаконної діяльності РФ. Наразі в Україні ведеться робота з документування дій окупаційної влади Криму - створюється архів російських друкованих ЗМІ півострова. В подальшому інформація про події у Криму передається в</p>

¹⁵⁶ 20 січня о 12.00 відбулася прес-конференція на тему: «Анексія Криму – міжнародний злочин». <http://www.ukrinform.ua/rubric-pressconference/1947539-aneksiya-krimu-mijnarodnij-zlochyn-zala-1.html>



	українське представництво в ЮНЕСКО та має на меті посилити позиції України на переговорах по Криму ¹⁵⁷ .
6. Центральні органи виконавчої влади відповідно до спрямування	
	13) Особливої уваги з боку міністерств України заслуговує медіа-ситуація на сусідніх з Кримом областей, насамперед, таких, як Запорізька, Херсонська, Миколаївська та Одеська, де особливо відчувається активний проросійський вплив у медіасфері . Водночас чітких та порівнюваних даних щодо стану інформаційного простору зазначених регіонів немає.

в частині вдосконалення державної інформаційної політики щодо ТНСТ

7. Апарату РНБО, Міністерству інформаційної політики, Національному інституту стратегічних досліджень, Інституту соціології НАН України, Службі безпеки України, Міністерству оборони України, Національній гвардії України, Міністерству внутрішніх справ України, Національній академії СБУ	
	14) Для здійснення адекватної викликам часу державної інформаційної політики в проблемних регіонах важливим є створення комплексної карти інформаційного простору регіонів (має включати в себе: дані про всі види ЗМК, що функціонують в регіоні, їх охоплення; стратифікацію населення та його соціально-психологічний портрет, структура їх медіаспоживання). З метою напрацювання її методологічної основи пропонується в межах загального процесу розбудови системи стратегічних комунікацій утворити групу з представників відомств.
8. Міністерству інформаційної політики	

¹⁵⁷ В Україні створюється архів російських друкованих ЗМІ Криму <http://krymsos.com/news/v-ukrayini-stvoryuyetsya-arkhiv-rosiiskikh-drukovanikh-zmi-krimu/>



- спільно з Державним комітетом з питань телебачення та радіомовлення, а також Інститутом соціології НАН України

15) Розглянути доцільність проведення на території проведення АТО (за можливості – і на неконтрольованих територіях) системних соціологічних досліджень з метою виявлення настроїв місцевого населення щодо актуальних питань державотворення (відношення до Української держави, до РФ, «ДНР»/«ЛНР») та передбачити фінансові механізми на 2017 рік щодо здійснення таких досліджень на регулярній основі.

16) З метою більш ефективного соціологічного портретування зони проведення АТО доцільно на регулярній основі (наприклад, щоквартально або щопівроку) формувати «Зведений соціологічний портрет зони АТО» для потреб структур, що задіяні в формуванні та реалізації державної інформаційної політики (а також сил сектору безпеки і оборони), на базі зазначених вище соціологічних досліджень, а також тих соціологічних даних, які акумулюються в Міністерстві оборони України та військово-цивільних адміністраціях Донецької та Луганської областей. Зважаючи на складний стан із державними фінансовими ресурсами доцільно розпочати діалог із донорськими структурами щодо започаткування довгострокового (від 3 до 5 років) проекту соціологічних досліджень за таким напрямком.

17) Зважаючи на те, що російська пропаганда частково втрачає позиції на окупованих територіях, доцільним є проведення якісних соціологічних досліджень щодо структури недовіри до російської пропаганди, а також очікувань населення про характер інформації, яку вони бажають отримувати від ЗМІ. Відповідно пришвидшити заходи із створення спеціального



	телерадіомовлення для ТНСТ.
9. – спільно з РНБО України	
	<p>18) Зважаючи на необхідність планування державної інформаційної політики в умовах реалізації різних сценаріїв розвитку ситуації навколо ТНСТ, доцільною є підготовка взаємоузгоджених сценаріїв для таких випадків. Більшою мірою мова йде про необхідність підготовки трьох сценаріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здійснення державної інформаційної політики в поточних умовах; - здійснення державної інформаційної політики в умовах виконання Мінських домовленостей (а отже врахування потенційного «особливого статусу» ТНСТ); - здійснення державної інформаційної політики в умовах «хорватського сценарію». <p>19) Останнє завдання має бути двоспрямованим. З одного боку – метою є розробка моделі поведінки держави в умовах силового вирішення проблеми, а з іншого – напрацювання потенційного режиму особливого правового стану функціонування інформаційного простору (схожого до того, що мав місце у перші роки на території повоєнної Німеччини) спрямованого на стрімке припинення діяльності російської пропаганди. Такий «особливий правовий режим функціонування інформаційного простору в зоні проведення АТО» може бути як самостійним, так і частиною більш широкого особливого правового стану, яким може бути замінено режим проведення АТО взагалі.</p>
10. Міністерству освіти і науки України	
	<p>– спільно з Міністерством оборони України за участі Інституту психології ім. Г. С. Костюка, Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, наукових колективів кафедр провідних ВНЗ</p>



України профільної спрямованості	
	20) Розробити програми психологічної реабілітації громадян, постраждалих від військових дій на Донбасі та громадян, що тривалий час знаходились в ситуаціях стресу та жорсткого психологічного тиску (чим можна вважати знаходження під владою окупаційних сил з широкою практикою терору).
11. Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення, Національній суспільній телерадіокомпанії України, Службі безпеки України у співробітництві з Національною спілкою журналістів України і представниками професійних та експертних медіа-організацій	
	21) Провести спільні консультації з метою розробки єдиного внутрішнього Зводу принципів та правил роботи журналіста та висвітлення подій в зоні проведення АТО. В ньому має бути врахована вся специфіка ситуації, і зокрема такі чинники: а) перманентна необхідність нейтралізації впливу російської пропаганди на основі оперативного збору та поширення перевіреної, правдивої та значущої інформації; б) важливість роз'яснення загальних засад політики держави і конкретних дій українського уряду; в) важливість задоволення специфічних інформаційних та комунікативних потреб громадян, що мешкають в зоні АТО; г) необхідність дотримання оперативних вимог до роботи з інформацією з обмеженим доступом згідно з рекомендаціями Служби безпеки України ¹⁵⁸ .
12. Держкомтелерадіо України, Національній раді з питань телебачення і радіомовлення	
	22) Задля розвитку практик корпоративної саморегуляції

¹⁵⁸ Як інформувати про АТО. Рекомендації СБУ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://getpocket.com/a/read/980808171>



	<p>рекомендувати Національній спілці журналістів України, Національній медіа-профспілці України, Комісії з журналістської етики, іншим профільним експертним організаціям:</p> <p>а) розробити загальні принципи формування редакційних рад та статутів, порушити питання щодо обов'язкового їх запровадження (для тих ЗМІ, де є редакції);</p> <p>б) налагодити регулярний моніторинг з метою виявлення тих ЗМІ і конкретних журналістів, що порушують журналістські стандарти та професійну етику з обов'язковим оприлюдненням результатів цього моніторингу і покаранням винних в межах повноважень названих організацій.</p>
<p>13. Міністерству юстиції України – спільно з МВС</p>	
	<p>23) Відповідно до Женевських конвенцій ООН про захист жертв війни¹⁵⁹ розпочати створення окремого реєстру випадків катувань та застосування тортур на окупованих територіях із подальшим детальним розслідуванням кожного зафіксованого випадку та можливим притягненням до відповідальності осіб, що підозрюються у злочинах такого роду.</p> <p>24) Розглянути можливість посилення інформування про випадки катувань як іноземної аудиторії, так і населення ТНСТ. Навіть зважаючи на те, що ці події відбуваються безпосередньо з ними, уявлення про масштаби цього явища може насправді бути для них не до кінця очевидним.</p>
<p>14. Міністерству інформаційної політики України</p>	
	<p>25) Розглянути можливість підготовки інформаційних матеріалів (за можливості – адаптації матеріалів для мережі</p>

¹⁵⁹ <https://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/380?OpenDocument>; http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_154



інтернет та особливо для соцмереж) для масового розповсюдження на окупованих територіях щодо проблем катувань з метою привернення увагу національної та іноземної аудиторії до анти людського режиму ДНР/ЛНР.

26) Розглянути можливість розробки та поширення на території ТНСТ інформаційних матеріалів про небезпеки для психіки молоді практик жорсткої ідеологічної обробки дітей (вказуючи, що сьогоднішні дії «ДНР/ЛНР» в цьому питанні має більше схожостей із практиками «Гітлер'югенд», а не радянської піонерії, незважаючи на символічну схожість). Можливо, це сприятиме усвідомленню небезпек подібних практик батьками цих дітей.

27) Загалом протидія спробам бойовиків психологічно тиснути на дітей через різноманітні «патріотичні» гуртки має стати одним з фокусів уваги української сторони. Зважаючи на обмеженість можливостей вплинути на цей процес безпосередньо, відповідна контрдіяльність має здійснюватись через соціальні мережі «Вконтакте» та «Однокласники» із, відповідно, школярами/судентами що проживають на окупованих територіях та їх батьками. Наріжні цілі такої діяльності – демонізація подібних «гуртків» в очах учасників та їх батьків, привертання уваги міжнародних структур до діяльності таких «гуртків» як центрів жорсткої примусової ідеологічної обробки молоді, публічне оголошення про «особливу увагу» правоохоронних структур держави до людей, що задіяні в діяльності цих гуртків (неофіційно можна доносити інформацію, що такі особи ні за яких умов не зможуть підпасти під можливу амністію).



в частині вирішення проблеми відновлення мовлення на ТНСТ

15. РНБО України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, ГШ ЗСУ, ССО України, спеціальним та іншим профільним відомствам	
	<p>28) Розробити Державну цільову програму відновлення національного телерадіомовлення на ТНСТ, в якій були б передбачені такі ключові моменти: чіткий розподіл повноважень та сфер відповідальності між відомствами, моделі та механізми військово-цивільного та державно-приватного партнерства (аж до конкретних учасників такого партнерства), варіанти очікуваних кінцевих результатів та схем роботи в залежності від основних сценаріїв розвитку подій (умовно – повне звільнення територій проведення АТО, відновлення повномасштабних воєнних дій, збереження статус-кво).</p>
16.Адміністрації Президента України, РНБО України, Кабінету Міністрів України	
	<p>29) Переглянути модель організації та координації роботи профільних державних органів довкола відновлення національного мовлення на Донбасі у напрямку її централізації та збільшення обсягу повноважень і відповідальності спеціально створеного органу міжвідомчої координації. Зокрема, враховуючи стратегічне значення завдань, покладених на Міжвідомчу комісію з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення (нині діє у складі МІП), можливо, є доцільним надання їй особливого статусу з підпорядкуванням не профільним міністерствам*, а безпосередньо Прем'єр-міністру,</p>

* Нині такими є Міністерство інформаційної політики і Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України.



	<p>Першому віце-прем'єр-міністру, Адміністрації Президента або РНБО України.</p> <p>30) Розглянути доцільність та можливості функціонального та структурного об'єднання державного управління національної інформаційно-комунікаційною інфраструктурою під егідою єдиного відомства, оскільки зараз ці функції надмірно розпорошені між різними установами.</p>
<p>17. Держкомтелерадіо України, Наглядовій раді НСТУ, Міністерству інформаційної політики, Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, ДССЗІ України, Концерну РРТ, Центру «Укрчастотнагляд», іншим профільним відомствам</p>	
	<p>31) Враховуючи низьку ймовірність і високу вартість налагодження безперебійного національного ефірного мовлення в непідконтрольних уряду районах, а також відповідний зарубіжний досвід, розглянути питання супутникової трансляції спеціального контенту, орієнтованого на аудиторії ТНСТ, АРК Крим, звільнених територій, внутрішньо переміщених осіб. Крім того – розглянути доцільність та можливість безоплатної видачі громадянам, які періодично прибувають з ТНСТ на підконтрольні уряду території, тюнерів Т2 зі спеціальними налаштуваннями (українським пакетом мовлення).</p>
<p>18. Держкомтелерадіо України, НСТУ та іншим профільним відомствам</p>	
	<p>32) Розглянути питання щодо створення на юридичній та матеріально-технічній базі Донецької та Луганської ОДТРК єдиної державної регіональної телерадіоорганізації (ТРО), спеціально призначеної для національного мовлення на тимчасово окупованих та суміжних територіях. У разі</p>



	<p>позитивного вирішення питання доцільно також провести консультації та переговори з регіональними ТРО іншої форми власності*, українськими та зарубіжними мовниками і неурядовими організаціями щодо співпраці та допомоги в сфері обміну контентом, кадрами, досвідом.</p>
<p>19.РНБО України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, ГШ ЗСУ, ССО України, спеціальним та іншим профільних відомствам</p>	
	<p>33) Уточнити порядок державного та військового підпорядкування і менеджменту для розробки та здійснення спеціального мовлення та проведення ПсО.</p>
<p>20.Держкомтелерадіо України, Наглядовій раді НСТУ, Міністерству інформаційної політики, Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, ДССЗІ України, Концерну РРТ, Центру «Укрчастотнагляд», іншим профільним відомствам</p>	
	<p>34) Скласти обґрунтований перелік та приблизний кошторис першочергових матеріально-технічних, фінансових та кадрових ресурсів, мінімально необхідних для повноцінної роботи з налагодження спеціального мовлення в зоні проведення АТО. Подати документ на розгляд Прем'єр-міністра України з пропозицією включити відповідні видатки в проект Державного Бюджету України на 2017 рік з віднесенням цих видатків до категорії захищених відповідно до частини другої ст. 55 Бюджетного кодексу України («заходи, пов'язані з посиленням обороноздатності держави»).</p>

* У Донецькій та Луганській областях такими, зокрема, є: ООО НТРК «ИРТА» (медіахолдинг, Луганськ), «Общественное телевидение Донбасса» (Донецьк), «Регіональна Медіа Група» (підрозділ медіа-холдинга Медіа Група Україна – телеканали «Донбас», «34», «Сигма»).



21. Держкомтелерадіо України, Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення, Наглядській раді Національної суспільної телерадіокомпанії України (НСТУ), Міністерству інформаційної політики у співробітництві з неурядовими професійними організаціями журналістів

35) Розглянути можливість створення у складі НСТУ окремої редакції (робочої групи) програм для Донбасу з покладанням на неї функцій з розробки програмної концепції мовлення, вимог до контенту з урахуванням специфіки цільової аудиторії, підготовки пропозицій щодо менеджменту, кадрового складу, логістики та інституційно-організаційної моделі закладів спеціального телерадіомовлення на територіях Донбасу. На платформі такої групи доцільно налагодити співробітництво з представниками регіональної журналістики Донбасу, національними та іноземними мовниками, консалтинговими фірмами, державними відомствами тощо.

22. Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення з питань телебачення та радіомовлення, СБУ, Міністерство оборони України, Національна комісія що займається регулюванням зв'язку

36) З метою опрацювання питання посилення контролю за використанням місцевими мешканцями супутникового зв'язку (наприклад, в частині примусового додержання власниками супутникових тарілок вимог Нацради з питань телебачення і радіомовлення України щодо забороненого російського контенту) доцільним є створення тимчасової робочої групи для напрацювання організаційних та нормативно-правових пропозицій з даного питання для РНБО України.



в частині поліпшення функціонування цивільно-військового співробітництва

23. Президенту України

37) З огляду на необхідність швидких змін та побудови хоча б в тестовому режимі системи контролю за інформаційним простором проблемних територій (а також протидії інформаційно-пропагандистській діяльності РФ та «ДНР/ЛНР»), доцільним вбачається не швидке прийняття нових законів, що обмежують права та свободи громадян, а вдосконалення Закону України «Про військово-цивільні адміністрації». Зокрема:

- статтю 4 «Повноваження військово-цивільних адміністрацій» доповнити пунктами: «встановлювати особливий режим функціонування засобів масової інформації на території, де здійснюються повноваження ВЦА»; «створювати міжвідомчі групи з питань реалізації державної інформаційної політики в регіоні»; «запроваджувати особливий режим функціонування об'єктів критичної інформаційної інфраструктури». Порядок визначення особливих режимів здійснюється Антитерористичним центром при Службі безпеки України.

- статтю 5 «Права військово-цивільних адміністрацій» ч.1 пунктами: «створювати оперативні експертні структури / групи із оцінки інформації щодо закликів до сепаратизму, повалення державного ладу тощо», «встановлювати особливий режим протидії / знищення інформації, яка визнана оперативними експертними структурами / групами як така, що закликає до сепаратизму, повалення державного ладу тощо», «вимагати від ЗМІ, які доступні в регіоні, вживання офіційно затвердженої



Державним комітетом телебачення та радіомовлення термінології, щодо подій в зоні АТО. У випадку порушення відповідної вимоги ВЦА має право припиняти діяльність таких ЗМІ». Метою створення «експертних структур / груп» (радше – включення відповідних експертів до складу профільних груп СБУ в регіонах або закріплення за окремими членами таких груп статусу «експерта») є зменшення часового розриву між ідентифікацією сепаратистської (протиправної) інформаційної продукції та часом її офіційного визнання такою (з метою попередження її розповсюдження).

38) Загрозливість ситуації із ворожою пропагандою в проблемних регіонах обумовлює і необхідність пошуку швидких рішень, які дозволять більш ефективно доносити проукраїнську позицію в ці регіони, здійснюючи контрпропагандистський вплив на місцеве населення. Доцільним вбачається **ініціювання Президентом України створення системи грантової (короткострокові та середньострокові) підтримки ЗМК, які готові працювати у проблемних регіонах** для донесення до місцевих мешканців ключових месиджів державної політики щодо цих територій. Варіантом такого рішення є утворення фонду для співфінансування тих проектів, які вже мають фінансову підтримку західних донорських структур.

24. Міністерству оборони України (Генеральний штаб)

39) Активізації потребує діяльність груп військово-цивільного співробітництва ЗСУ, особливо в частині:

- роз'яснення політики української держави щодо майбутнього цих територій, утвердження у свідомості респондентів думки про те, що позитивне майбутнє для цих



районів можливе лише в складі України;

- виявлення (та фіксація) найбільш тиражованих та популярних негативних інформаційних трендів з подальшою їх концептуалізацією та спрямуванням до експертно-аналітичних структур сектору безпеки і оборони;

- виявлення можливих розповсюджувачів інформації, яка визнана оперативними експертними структурами як така, що закликає до сепаратизму, повалення державного ладу тощо.

40) Концепція оборонного реформування в цілому та реформування цивільно-військових відносин в Україні зокрема має акцентувати на наступних проблемних питаннях взаємин армії та суспільства:

- створення та конституційне закріплення оновленої державної ідеології військової служби;

- посилення уваги до соціальної компоненти військової реформи та військової служби;

- посилення військово-патріотичного виховання та діалогу між суспільством і державою з питань воєнної реформи;

- підняття престижу військової служби, створення в суспільстві атмосфери реальної підтримки армії і військової реформи;

- створення в суспільстві атмосфери постійної готовності до серйозної й довготривалої мобілізаційної напруги;

- гармонізація зовнішньої і внутрішньої функцій армії;

- посилення функцій державно-політичного і цивільного волонтерського контролю над ЗС України та «силовою»



сферою держави у цілому;

- посилення інтегративної функції армії в державі і суспільстві;
- реформування тилових служб комплектування армії на засадах посилення їх стосунків з волонтерськими організаціями.

41) Враховувати, що операції з ЦВС, які ЗС України проводять в зоні АТО, мають включати медіа-інформаційну й пропагандистсько-контрпропагандистську складові. Зусилля ж зі «стабілізації», направлені на підтримку місцевого населення у виконанні заходів реконструкції та розвитку, є довготривалими й вимагають зустрічних зусиль з боку місцевої громади й військово-цивільних адміністрацій, зацікавлених у побудові безпечного та самодостатнього середовища.

42) Неможливість реалізації у належному обсязі малочисельними групами ЦВС гуманітарних завдань означає необхідність перебудови оргструктури ЦВС у напрямі посилення інформаційно-аналітичної складової з контрпропагандистською включно. Водночас, в діяльності груп ЦВС, безпосередньо не скерованих на виконання завдань розвідки, має бути істотно посилена розвідувально-аналітична складова, бо, виходячи зі світового досвіду проведення подібних операцій, не менше 40% розвідувальних даних про обстановку в операційній зоні надають зазвичай фахівці з ЦВС, оскільки саме вони безпосередньо контактують з місцевим населенням.

в частині розробки Концепції державної інформаційної політики щодо зони проведення АТО та окупованих територій

В умовах неможливості (принаймні – на даному етапі) здійснювати дієву координацію різноманітних інформаційних зусиль (як



урядових/державних так і неурядових/приватних структур), єдиним реальним механізмом такої координації може бути або повноцінна **Концепція державної інформаційної політики щодо зони проведення АТО та окупованих територій**, або (до моменту її створення) – **часткова розбудова ефективного базового позитивного нарративу для цих територій**. Формування (та формалізація у вигляді позиційних документів) такого нарративу може відбуватись низкою робочих груп (формальних та неформальних) в межах загального процесу розбудови системи стратегічних комунікацій.

25. Міністерству інформаційної політики України, спільно з Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, а також із залученням інших зацікавлених органів державної влади

43) Роботу пропонується здійснити у декілька етапів. **На першому** – проводяться дві інтенсивні сесії (від 2 до 3 днів кожна):

- перша сесія-інтенсив – робота групи за напрямком «ГНСТ та звільнені території». До неї залучаються представники Донецької та Луганської областей: офіційна прес-служба Обласних військово-цивільних адміністрацій, СБУ та Міністерства оборони України (по 1-2 фахівцю від кожної структури), а також по 1-2 представники МІП, АПУ, Апарату РНБО, консультативно-дорадчих органів;
- друга сесія-інтенсив – робота групи за напрямком «Крим». Основний акцент на залучення до роботи тих експертів, які постійно знаходяться (проживають) в Криму (або тих, хто постійно знаходиться на території України, однак добре обізнаний із ситуацією в Криму).



Загальна кількість учасників – до 10 осіб (включно з представниками МІП, АПУ та консультативно-дорадчих органів).

44) Завдання цих двох сесій опрацювати відповіді на такі питання:

- мета державної інформаційної політики щодо окупованих та звільнених територій;
- основні (реальні) проблеми для реалізації державної інформаційної політики на цих територіях;
- наявний ресурс держави для реалізації своїх завдань в інформаційній сфері та визначення потреби у залучених ресурсах;
- основні очікувані месиджі центральної влади для населення цих територій;
- першочергові кроки, що потрібні для деескалації ситуації та формування на цих територіях проукраїнського інформаційного простору.

45) Оброблені матеріали за результатами сесій-інтенсивів будуть використовуватися не лише для підготовки Концепції, але й Плану дій з її реалізації. Для забезпечення ефективного режиму роботи в межах цих сесій оптимальним є командировання необхідних фахівців з регіонів до Києва. Обговорення мають відбуватись за заздалегідь підготовленим та структурованим планом (можливо – орієнтовною структурою майбутньої Концепції). Бажаним є проведення цих інтенсивів у формі закритих виїзних зустрічей.

46) За результатами цього етапу Міністерство інформаційної політики України спільно з Міністерством з питань тимчасово



окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України за участі Апарату РНБО та представників консультативно-дорадчих органів узагальнюють матеріали сесій-інтенсивів та напрацьовують проект Концепції та Плану дій.

47) **Другий етап** – використання напрацьованих матеріалів для їх фінальної формалізації як, власне, текстів Концепції та Плану дій з її реалізації. Цей етап доцільно реалізовувати через обговорення у спеціалізованій Робочій групі.

48) За **результатами** другого етапу напрацьовується, власне, проект «Концепції державної інформаційної політики щодо зони проведення АТО та окупованих територій», а також План дій з її реалізації. Швидше за все, План дій буде закритим документом через чутливість питань в сфері інформаційного протиборства.

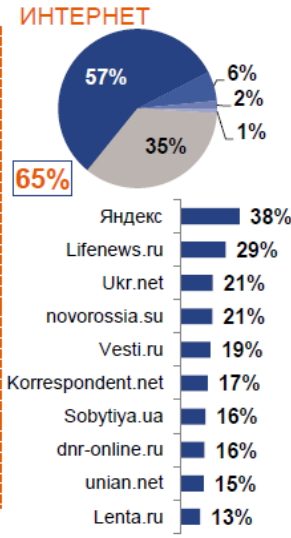


ДОДАТОК 1

«ДНР» / «ЛНР»: Доли пользователей по типу медиа и ТОП ресурсы, которыми пользовались за последние 7 дней



Інститут масової інформації



«ДНР» / «ЛНР»: Всего N=463;
© GfK, March 3, 2016 | Media Poll

■ Каждый день или почти каждый день
■ Хотя бы раз в неделю
■ Реже, чем раз в месяц
■ Не смотрю/не использую